

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Mgr. et Mgr. Ondřej Podeszwa

Koncept hrdinství jako odraz hodnotových principů společnosti

Socialistický hrdina jako prezentace oficiálně žádaných hodnot

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

Praha 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 9. února 2024

Ondřej Podeszwa

Bibliografická citace

Koncept hrdinství jako odraz hodnotových principů společnosti [rukopis] : disertační

práce / Mgr. Et Mgr. Ondřej Podeszwa; vedoucí práce: Prof. PhDr. Tomáš Petráček PhD. et ThD. -- Praha, 2024. – 144 s.

Anotace

Předkládaná dizertační práce se zabývá hrdinstvím v podobě, v jaké ho pro veřejnost prezentuje propaganda během éry socialismu. Na základě provedení analýzy veřejného diskurzu Rudého práva a práce s relevantními prameny především z Archivu kanceláře prezidenta republiky abstrahuje hodnoty, které režim považuje za žádoucí a popisuje tak, jak by dle oficiální doktríny měl vypadat ideální člověk. Zároveň jsou zachyceny proměny hrdinství v průběhu let 1948-1989 i konkrétní příběhy, na kterých je demonstrováno, jakým způsobem režim aktivně s podobou hrdinství pracuje a pokrucuje řadu reálných příběhů pro své potřeby. V neposlední řadě práce zachycuje řadu teoretických přístupů k otázce heroismu a propojuje vzory s tvořením hodnotového systému společnosti.

Klíčová slova

Hrdinství – socialismus – Hrdina socialistické práce – Hrdina ČSSR

Abstract

The dissertation deals with heroism as presented to the public by propaganda, during the era of socialism. An analysis of the public discourse of the Rudé právo was carried out and based on this, while using relevant sources, mainly from the Archives of the Office of the President of the Czech Republic, it abstracts the values considered desirable by the regime and describes what an ideal person should look like according to the official doctrine. It also reveals how the meaning of heroism is shifting over the years 1948 – 1989, individual stories are used to demonstrate how the regime actively works with the form of heroism and continues to cover a number of real-world stories for its needs. Finally, the thesis captures several theoretical approaches to the question

of heroism and the creation of a value system of society and indicates how the concept of a hero reflects a society's values.

Keywords

Heroism – Socialism - a Hero of Socialist Work – a Hero of ČSSR

Počet znaků (včetně mezer): 283 829

Poděkování

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval prof. PhDr. Tomáši Petráčkovi Ph.D., Th.D. za vedení práce, cenné rady v době jejího zpracovávání a podporu při postupování studiem. Zároveň mu patří velké díky za pozitivní podněty nejen ve sféře vědecké, ale také morální.

Rád bych poděkoval také své rodině za podporu a poskytnutí času na zpracování tohoto mého záměru.

Obsah

1.	ÚVOD	8
2.	Základní společenská východiska aneb Proč zkoumat hrdinství?	13
3.	Vztah mezi normami a hodnotami.....	16
4.	Hrdinství jako stále živé téma	20
5.	Teoretické koncepty hrdinství.....	22
5.1.	Společný základ teorií hrdinství.....	22
5.2.	Různé podoby výzkumů	24
5.3.	Vybrané teoretické koncepty hrdinství	25
5.3.1.	Hrdinské archetypy Josepha Campbella	25
5.3.2.	Český příspěvek k problematice hrdinství ve sborníku Jana Randáka a typologie hrdinů dle Silke Satjukow	27
5.3.3.	Banalita hrdinství a originální typologie hrdinů u Philipa Zimbarda	28
5.3.4.	Hrdinský a každodenní život v díle Mika Featherstona.....	32
5.3.5.	Disidentský pohled na hrdinství – Ludvík Vaculík a Václav Havel	33
5.3.6.	Teoretik hrdinství sám hrdinou – Julius Fučík.....	38
5.3.7.	Další koncepty hrdinství z doby socialismu.....	39
6.	Základní historický hodnotový kontext doby.....	42
6.1.	Rok 1948 a Vítězný únor.....	43
6.1.1.	Politické procesy jako ukazatel smýšlení režimu	46
6.2.	Roky 1953 a 1956, které otřásly východním blokem a léta naděje 1968/9, Pražské jaro a následné události.....	48
6.3.	Rok 1977 a Charta 77.....	52
6.4.	Rok 1985 a Michail Gorbačov	53
7.	Rysy totalitního režimu.....	55
7.1.	Totalita a její podstata z pohledu filosoficko-politologického	55
8.	Metodologie a dílčí výsledky	58
8.1.	Analýza veřejného diskurzu a Rudé právo	58
8.1.1.	Proč zvolit pro analýzu právě Rudé právo?	59
8.1.2.	Postup identifikace vhodného výběru k analýze článků	62
8.2.	Dílčí závěry po analýze veřejného diskurzu	64
8.2.1.	Hrdina skupinový x hrdina jednotlivce.....	64
8.2.2.	Hrdinství osobní x hrdinství odosobněné	76
8.2.3.	Změna hrdinství v 70.letech.....	82
8.2.4.	Země a lid spojené s hrdinstvím.....	84

8.2.5.	Hrdina a práce.....	87
8.2.6.	Hrdina a smrt.....	91
8.2.7.	Hrdinství a rok 1968.....	92
8.2.8.	Větší nároky na hrdinu.....	93
8.2.9.	Antihrdina.....	94
8.3.	Dílčí závěry po analýza veřejného diskurzu na stránkách Rudého práva.....	98
9.	Hrdina socialistické práce v pramenech Archivu kanceláře prezidenta republiky.....	101
9.1.	Povaha pramene.....	102
9.2.	Udělování titulu.....	103
9.2.1.	Kdo návrh podává.....	103
9.2.2.	Struktura návrhů.....	105
9.3.	Dílčí závěry po analýze pramenů k titulu Hrdina socialistické práce.....	107
10.	Hrdina ČSSR.....	114
11.	Účelové užívání hrdinství a jeho ideová proměna.....	117
11.1.	Pionýr 001 – Pavlík Morozov.....	118
11.2.	Marie Kudeříková.....	122
11.3.	Alexej Grigorjevič Stachanov.....	126
11.4.	Dílčí závěry po analýze konkrétních příkladů hrdinství.....	128
12.	Církevní prostředí a hrdinové.....	129
12.1.	Vztah mezi hrdinou a světcem.....	129
12.2.	Podmínky udělení titulu.....	130
12.3.	Světec v socialismu.....	132
12.4.	Práce s církevními hrdiny v době totality.....	133
12.5.	Dílčí závěry kapitoly.....	134
13.	Závěr.....	136
13.1.	Limity práce.....	141
13.2.	Další možné perspektivy výzkumu.....	142
14.	Prameny.....	144
15.	Bibliografie.....	145
16.	Seznam obrázků:.....	153
17.	Přílohy.....	154

Teoretická část

1. ÚVOD

Současná evropská společnost žije v časech, kdy padají mnohá tabu, která byla ještě před několika lety nepřekročitelná. Objevují se jednak tendence zpochybňovat určité teze, které se týkají historie totalitních systémů a jejich zásadního dopadu do lidských životů, objevuje se zpochybňování základních východisek demokratických systémů a jejich použitelnosti pro současnost. Tendence k populismu, který byl patrný ve 20. letech 20. století nejen v Itálii a Německu, ale i v dalších státech, se jako šedý stín minulosti prolínají i do současné politiky a mají tendenci vyhrocovat některé jevy a otázky, které jsou v demokratické společnosti běžné. Objevuje se ve zvýšené míře nacionalismus živený snahou ukázat důležitost vlastní národa pro samotné přežití systému jako takového. Po 24. únoru roku 2022, kdy ruská armáda začala útočit na suverénní stát Ukrajinu, je zároveň třeba znovu si klást otázky spojené s rolí, jakou chce hrát Rusko v současném světě a co by to mohlo znamenat pro prostor střední a východní Evropy, který má s dědictvím sovětských tanků vlastní zkušenost. Předkládaná práce se snaží o analýzu, která by měla přinést odpovědi o fungování totalitního systému, v tomto konkrétním případě socialismu, který fungoval na území tehdejšího Československa v letech 1948-1989. Nejde o zjevné mocenské nástroje, kterými režim oplývá, ale spíše o myšlenkovou základnu a poznání ve smyslu hodnotových základů systému a o podobě ideálního občana, jak by měl podle režimu vypadat. Text pracuje s tezí, že tyto hodnoty lze vysledovat s pomocí analýzy jevů, které jsou přítomny takřka v každé společnosti a kterými jsou hrdinové a hrdinství jako takové. V tomto smyslu slova vychází z teze, kterou ve své práci představil Miloslav Petrušek a která říká, že „*morální povaha společenského systému se dá vystopovat ze symbolických forem, jichž používá ke své autoprezentaci*“¹. Mezi tyto symbolické formy je dle názoru autora hrdina začleněn a má v uvažování o podstatě systému své místo. Totalitní systém již ze své definice zasahuje velmi výrazně do života člověka a formuje ho k obrazu svému, a to i po stránce hodnot, které by měl člověk vyznávat a ke kterým by měl směřovat. Takový člověk je režimem oceňován

¹ PETRUSEK, Miloslav. *Nanebevzetí Pavlíka Morozova aneb Jak se konstruuje mučedník v totalitním režimu.*

jako dobrý příklad člověka „nové“ doby. Znat tyto predispozice je pro chápání fungování systému zásadní, neboť jedním z předpokladů vítězství svobody a demokracie je to, že bude dobře znát svého nepřítele.

Předkládaná práce není striktně pozitivistickým přístupem k historii, snaží se navazovat svým myšlenkovým základem spíše na dědictví historické školy Annales a jejich prací, vůči nimž se autor netají svým obdivem a které považuje za zcela zásadní pro pochopení fungování společnosti a procesů v ní.² Proto i postupy, které jsou pro získání informací zvoleny, jsou kombinací několika přístupů, nicméně pokaždé s jasným metodologickým ukotvením v technikách, které jsou vědeckou komunitou v současné době široce přijímány.

Autor práce se problematikou hrdinství zabývá opakovaně. První zkušeností byla diplomová práce na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, která byla obhájena v roce 2016 a která formou rozhovorů mapovala představy o hrdinech u současné generace středoškoláků. Z této práce vyšly některé závěry, které byly pozoruhodné – především v oblasti hodnocení některých historických osobností – a z tohoto důvodu byly myšlenky a teze o hrdinství dále rozpracovány do předkládaného textu³.

Literární zdroje⁴ k tématu se dají rozdělit do několika kategorií. Jednak jde o knihy, které poskytují určitý historický rámec, základnu faktů pro uvažování o socialismu v letech 1948-1989 v Československu, bez čehož bazálně historickou práci nelze zpracovat. Dále jde o zdroje, které se pojí spíše s filosofickou základnou jevu jako

² Peter Burke ve své knize Francouzská revoluce v dějepisectví popisuje tři souhrnné charakteristiky dané školy. Jsou jimi problémově orientované dějepisectví namísto vyprávění, zadruhé fakt, že jsou dějiny líčeny ve své šířce, a nikoliv zaměřené na politické aspekty reality a v neposlední řadě je to spolupráce i s jinými humanitními vědami, se kterými se historie vzájemně obohacuje. Tyto tři důvody jsou vlastně vysvětlením toho, proč je přístup dané francouzské školy pro autora práce zajímavý a považuje ho za velmi přínosný v poznávání kapitol historického vývoje. Obzvláště právě vzájemná inspirace mezi historií a sociologií, vzájemné využívání metod, technik a závěrů může být pro výsledek zásadní.

³ Práce byla založena na kvalitativním výzkumu u středoškolských studentů starších osmnácti let. Byly vedeny rozhovory, které se zaměřovaly na vnímání hrdinství. Podnětem k celému projektu byla rozdílnost, která se objevila u interpretace hrdinství Jana Palacha, respektive vnímání a nevnímání jeho osoby jako hrdiny. Závěry nebyly vzhledem k povaze kvalitativního výzkumu reprezentativní, ale vzhledem ke zdrojům uvažování a hodnocení jednotlivých situací bylo patrné, že ne všichni se s ohledem na teorie Lawrence Kohlberga a Jeana Piageta pohybují již v postkonvenční fázi morálního vývoje a je tedy možná trochu problematické vnímat takového člověka jako ve všech ohledech dospělého, byť z pohledu práva tomu tak je. Zároveň se ukazovalo, že žáci, kteří byli z věřících rodin a byli sami s touto vírou ztotožnění, měli pevnější systém hodnot než žáci bez vyznání.

⁴ Záměrně je používán pojem literární zdroje, neboť v některých případech poskytly důležité informace i esejistické formy textu, které nejsou striktně odborné, ale jsou spíše odrazem vnímání hodnotového systému určité skupiny lidí.

takového, případně se váží k základům uvažování nad tématem. Nezanedbatelnou část tvořila také literatura, jíž by bylo možno nazvat sociologickou, která poskytla především metodologickou podporu pro provedení výzkumu a zpracování jeho výsledků a zároveň přinesla důležité informace o vztahu mezi normami a hodnotami ve společnosti, stejně jako o deviaci a situaci, kdy se člověk dostává mimo hranice vymezené systémem.

Z oblasti politologie a politické filosofie pak byly důležité ty zdroje, díky kterým bylo možno blíže specifikovat systém totality jako fenomén, který společnost významnou měrou formuje. V neposlední řadě šlo samozřejmě o texty, které se věnovaly samotnému hrdinství jako jedinečné entitě, ať už v současnosti s náhledem na možná zkoumání daného jevu, nebo poskytly historické i současné pojetí hrdiny a hrdinství a upozornily na určitá specifika, kterými se vyznačuje heroismus v daném historicko-sociologickém kontextu.

Bibliografie k tématu, pokud se k němu přistoupí takovým multioborovým způsobem, jakým byla zpracována tato práce, je poměrně bohatá a nabízí hluboké zakotvení jevu do současných teorií a závěrů o společnosti. K těm nejvýznamnějším zdrojům, které tuto práci významně ovlivnily, se dá počítat ze zmíněné oblasti filosofie práce Victora Klemperera – *Jazyk Třetí říše – LTI*⁵ a to především z toho důvodu, že autor zde popisuje, jakým způsobem formoval jazyk, který používala vládnoucí vrstva v Německu v předválečných letech i během druhé světové války, zbytek obyvatel a jak se to odrazilo v náladách celé společnosti. Jediněc možná nevnímá roli jazyka jako tolik zásadní (pokud zrovna nestuduje z pohledu filosofie Wittgensteina a dílo tzv. Vídeňského kruhu), ale Klemperer na konkrétních situacích ukazuje, že jde o zcela zásadní fenomén, kterému je třeba věnovat pozornost.

Vedle této práce se ještě jako velmi důležitá pro vnímání dichotomie mezi církevní a totalitně-režimní sférou ukázala kniha filosofa Raymonda Arona⁶, která sice již je staršího data, ale neztratila nic na své aktuálnosti. Aron v ní provokuje k úvahám, které mohou být obzvlášť pro církevní prostředí a definici celého církevního společenství nosné se snahou o vymezení se vůči uzavřenějšímu způsobu myšlení.⁷

⁵ KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše - LTI: poznámky filologovy*.

⁶ ARON, Raymond. *Opium intelektuálů*.

⁷ Autor této dizertace si zároveň stále není tak úplně jistý, zda Aronův text je myšlen zcela vážně, nebo zda je o hrubou nadsázku, která má právě působit pozitivně provokativně a vybudit i církevní společenství k určité formě sebenahlédnutí.

Z pohledu historické produkce by bylo možné jmenovat mnoho prací, ale za zásadní lze v kontextu předkládaného textu považovat práci Vladimíra Macury – Šťastný věk.⁸ Jde o velmi pozoruhodné dílo, které se dočkalo již několika vydání, a to plným právem. Nejedná se v pravém slova smyslu o dílo popisující historický jev, ani se nesoustředí na pozitivistická východiska historické vědy, ale spíše obrací pozornost na určité trendy, nebo výseky života v socialismu, které nejsou na první pohled patrné, ale o systému fungování režimu a jeho myšlenkových pochodů mohou mnohé napovědět. Macura s neuvěřitelnou šíří svých vědomostí vyslovuje teze, které se týkají i hodnotových základů systému, okolností každodenní reality a ve své podstatě leckdy mnohem lépe na konkrétních příkladech projevů systému ukazuje jeho podstatu.

Z pohledu sociologie by se zásadní zdroje pro tuto práci daly rozdělit do dvou kategorií a těmi jsou jednak metodologické, jednak teoretické práce. Z pohledu metodologického lze za určující považovat práci Strausse a Corbin⁹, kteří velmi přístupnou formou popisují kvalitativní postupy ve výzkumu, konkrétně se zaměřují na Grounded Theory, což ale nijak nesnižuje použitelnost publikace pro jiné typy kvalitativního výzkumu.

Z pohledu teoretického uchopení samotné problematiky hrdinství byla provedena široká rešerše. Z prací zásadních pak lze jmenovat pro celkové pochopení kontextu práci profesora Petruska¹⁰, který ve svém textu popsal dva přístupy k otázce hrdinství, které byly následně použity i v teoretickém rozboru této práce. Byly studovány mnohé koncepce, jejichž rozbor je obsahem samostatné kapitoly, mezi nejdůležitějšími lze jmenovat práce Philipa Zimbarda¹¹, který v typologii hrdinství učinil novátorské závěry, dále pak práce Josepha Campbella¹², která se svým zaměřením sice věnuje hrdinům jiného typu, ale rozhodně vytváří základní kontury pro uvažování nad hrdinstvím v jeho podstatě a z pohledu důležitosti pro téma se jedná o jednu ze základních prací.

⁸ MACURA, Vladimír. *Šťastný věk: Symboly, emblémy a mýty 1948-1989*.

⁹ STRAUSS, Anselm L., CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*.

¹⁰ PETRUSEK, Miloslav. *Společnost a kultura: Sociologické úvahy a eseje*.

¹¹ ZIMBARDO, Philip G. *Luciférův efekt: jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*

¹² CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny*

Významným zdrojem se stal také sborník z konference s názvem *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*¹³, která probíhala ve dnech 25.-27. října 2006 a která se projevy hrdinství zabývala se zaměřením na vybrané historické epochy a osobnosti a která přinesla řadu dílčích studií, z nichž některé jsou citovány i v tomto dokumentu a poskytly důležité vhledy do problematiky.

V oblasti politologie lze jako základní vnímat jednak knihu Hannah Arendt¹⁴, jejíž závěry o tom, jak funguje totalita, potažmo celé pojetí tohoto fenoménu, jsou nosné pro celkový popis i v tomto textu. Vedle toho ještě významně rezonovala východiska, která ve svém textu *Jazyk a totalitarismus* nastavil Tomáš Váňa¹⁵. Především jeho heuristickou práci v oblasti pojetí totality u různých autorů lze považovat za velmi přínosnou.

Předkládaná práce má tedy jasné vymezení, podpořené hypotézami, které jsou stanoveny pro jasnější průběh zkoumání. Vedle základní vědecké otázky, která směřuje k rozklíčování podoby hrdiny v socialistickém Československu, lze hovořit ještě o těchto předpokladech:

1. Předpokládám, že s každým důležitým dějinným mezníkem se bude podoba oficiálního hrdiny měnit.
2. Předpokládám, že kult světců neodpovídá hrdinům, kteří jsou definováni v rámci veřejného diskurzu.
3. Předpokládám, že režim s podobou hrdiny účelově pracuje.

Vyhodnocení těchto hypotéz je obsaženo v závěru celé práce, jejich obsahové naplnění je pak významně zastoupené v analytické části práce.

¹³ RANDÁK, Jan, KOURA, Petr. *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*.

¹⁴ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*.

¹⁵ VÁŇA, Tomáš, 2013. *Jazyk a totalitarismus*

2. Základní společenská východiska aneb Proč zkoumat hrdinství?

Člověk je ve společnosti určován nejrůznějšími podněty. Určují ho jak biologické, tak sociální determinanty. V roce 1962 vydal Thomas Samuel Kuhn své první vydání knihy *Struktura vědeckých revolucí*, ve které mluví o fungování vědy v rámci určitého paradigmatu, tedy rámce, ve kterém se odehrává veškerá činnost v dané oblasti a který ohraničuje danou část existence.¹⁶ Pokud si vypůjčíme tento pojem i pro historický vývoj, můžeme říci, že člověk se v rámci své existence vyskytuje v určitém kulturní, politickém, sociálním rámci, který ho do jisté míry usměřňuje v jeho konání, říká mu, co by se mělo a nemělo dělat a formuje lidskou přirozenost pomocí socializace do podoby, která je pro daný čas a prostor vyhovující.

Toto formování člověka se děje jak ve vědomé, tak v nevědomé rovině. V této souvislosti lze připomenout zásadní závěry, které učinil v souvislosti s formou jazyka, jaký se vyskytoval v Německu před druhou světovou válkou, Victor Klemperer. Jako filolog si tento autor všímá jemných nuancí řeči a popisuje, jak slova působí jako „*nepatrné dávky arzenu*.“¹⁷ Popisuje, jakým způsobem „*nacismus pronikl lidem do masa a krve jednotlivými slovy, hovorovými obraty, tvary vět, které se vnucovaly milionkrát opakované a které se přejímaly mechanicky a podvědomě*.“¹⁸ Tyto a další myšlenky jsou důležité i pro tuto práci, protože pracují s tezí, že je důležité nejen to, jak člověk vnímá informace zjevné, ale jak k němu pronikají i méně zřetelné a méně rozpoznatelné zdroje, které mají ale v důsledku zásadní vliv na jeho hodnocení doby, nastavení mysli a dalších rovin myšlení člověka. Klemperer ukazuje, jak člověka ovlivňuje, jaký jazyk a v jakých souvislostech používá a jak to přednastavuje jeho mysl ke vnímání okolního prostředí určitým prizmatem. Ve spojení s předchozí prací bychom mohli říci, že je ve společnosti nastaveno určité paradigma, které se projevuje právě také skrze jazykovou stránku vzájemné interakce.

Jazyk jako takový, s jehož pomocí jsou přenášeny symboly a myšlenky dané doby, je zásadní i pro tuto práci. Otázka důležitosti jazyka v rámci společnosti je otázkou

¹⁶ KUHN, Thomas S. *Struktura vědeckých revolucí*.

¹⁷ KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše - LTI*, s. 23.

¹⁸ KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše - LTI*, s. 23.

významně filosofickou a celá řada autorů, jako jsou Ludwig Wittgenstein, Richard Dawkins či Claude Lévi Strauss ukazuje, jak zásadní dopad má daný jazyk jednak pro rozvoj společnosti, ale především pro vytváření pravidel, která v ní budou platit. V některých souvislostech se mluví o tom, že právě jazyk je tím, co nás jako lidskou společnost vytrhlo z okovů přírodních zákonitostí a umožnilo nám vstoupit do světa „institucionálního“.¹⁹

Totalitní jazyk je významně specifický a vyznačuje se především šířením myšlenek totalitní ideologie. Ovšem tím se do jisté míry nepřímou zbabuje či potlačuje primárně komunikační stránka jazyka, což je podle některých autorů důležitý předpoklad k systémovému selhávání a následnému zániku systému samotného²⁰.

Podobně jako Klemperer v rovině jazyka popisuje český autor Vladimír Macura²¹, jakým způsobem v různých formách komunikuje socialismus se svými občany pomocí symbolů, které jim předkládá. Jako literární vědec si všímá informací, které nejsou na první pohled zcela zřejmé, ale které režim nastoluje, aby formoval člověka do podoby, jaká se pro něj jeví nejvýhodnější. Macura popisuje, jak se ideologická stránka propisuje do mnoha sfér lidského života, od vnímání obrazu vůdce, přes domov, až po smrt vůdce. Opět se jedná o zásadní formátory našeho myšlení a vnímání okolní reality. Pokud se dítě ve školce učí určitou básničku například s budovatelským podtextem, stojí za ní snaha režimu i pomocí tohoto nástroje socializovat svého jedince, zformovat ho do příslušné podoby. I Hannah Arendtová byla přesvědčena, že pro kontinuitu je zcela zásadní mít připravené hodnotové rámce, které člověku umožní lépe se orientovat ve svém prostředí a umožní snadnější předání poznatků z generace na generaci.²²

Na místo hrdinství ve společnosti v kombinaci s politikou a ideologií dané země a doby se také můžeme dívat prizmatem starého sporu o to, zda je člověk ze své přirozenosti spíše dobrý, jak říkal Jean Jacques Rousseau, nebo jde spíše o bytost nabytou agresí a touhou po vzájemné eliminaci, jak tvrdil Thomas Hobbes. Ten ve svém díle *Leviathan* mluví o tom, že společně sdílené hodnoty jsou kruciólní ve vztahu k budoucímu bezproblémovému vývoji společnosti. Říká doslova, že „K

¹⁹ PEREGRIN, Jaroslav. *Člověk jako normativní tvor*, s.80-81

²⁰ VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*, s. 135.

²¹ MACURA, Vladimír. *Šťastný věk*.

²² PETRUSEK, Miloslav. *Společnost a kultura*, s. 33.

suverenitě patří také posuzovat, které názory a nauky se míru přičí a které k němu vedou, a tedy i při jakých příležitostech, jak dalece a kterým lidem se vůbec smí důvěřovat, hovoří-li se k shromážděnému lidu, a kdo má prověřovat učení všech knih před jejich uveřejněním. Činy lidí totiž vycházejí z jejich názorů a dobré spravování lidského jednání, které má vést k míru a svornosti mezi lidmi, spočívá v dobrém spravování jejich názorů“²³ Ono dobré spravování názorů se v rámci totality děje nejen zjevně, skrze perzekuce a donucovací prostředky. Možná ještě nebezpečnější, protože ve své podstatě méně běžným okem rozpoznatelné podobě se děje právě skrze tlaky přímo nespécifikované, představované jakoby náhodou, prezentované jakoby mimoděk mimo hlavní události doby, s apelem na člověka jako jednotlivce, aby přijal danou osobu jako hodnotově kompaktní a hodnou obdivu.

Toto byl tedy jen základní přehled nejdůležitějších teoretických prací, které pomohly vytvořit myšlenkový rámec textu a které sloužily jako inspirační zdroje pro další uvažování nad možnostmi a perspektivami výzkumu a provedení analýzy.

²³ HOBBS, Thomas. *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*, s. 124-125.

3. Vztah mezi normami a hodnotami

Společnost má několik zdrojů, od kterých odvíjí základy své existence. Jedním z důležitých ukazatelů směru, kterým se chce daná společnost ubírat, jsou normy a hodnoty. Vztah mezi těmito dvěma sociologickými pojmy, jak ho vnímá především sociální teorie deviance a společenského řádu, se dá v jednoduchosti shrnout tak, že z hodnot vycházejí normy společnosti.

Hodnotová základna dané společnosti určuje, jakým způsobem bude vypadat normativní systém. Hodnoty jsou společným ukazatelem, z něhož se vychází pro další strukturaci a práci společnosti. Přenos hodnot a distribuce jejich obrazu se děje různými kanály. Může jít o zřetelné významy, předávané skrze propagandistická hesla, významné knihy, projevy, ale i další zjevné či méně zjevné informační kanály. Skryté významy mohou být oproti tomu spíše v rovině podvědomí, neuvědomované složky sdělení, které se uskutečňují například cestou jazyka²⁴, který daná společnost používá, formou symbolů²⁵, jež člověku předkládá s pomocí seriálových a filmových postav na televizních obrazovkách²⁶, nebo právě například v podobě hrdinů, jimiž režim a vládnoucí moc prezentují hodnoty, kterých si váží a které mají být následovány. Hodnoty jsou podstatnou součástí lidské identity, a to jak na úrovni osobní, tak také na úrovni sociální.²⁷ V této souvislosti se objevují i krajní myšlenky ve filosofii, které říkají, že nemůžeme poznat společnost a její sociální realitu, nemůžeme porozumět tomu, jakým způsobem funguje, aniž by bylo rozebráno to, jak normy „*mění způsob, kterým my lidé obýváme svůj svět*“.²⁸

Pochopení hodnot je pro nás důležité z toho důvodu, že z nich následně vychází konkrétní podoba norem, respektive normativního systému dané společnosti. Urban definuje vztah mezi normou a hodnotou tak, že „*sociální norma představuje kulturně a časově podmíněné verbalizované pravidlo lidského chování, které je v daném kontextu široce sdílené a je považováno za přijatelné pro naplňování společně uznávaných hodnot*“²⁹ Další možný vztah mezi hodnotami a normami naznačil

²⁴ Srov. KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše - LTI*.

²⁵ Srov. MACURA, Vladimír. *Šťastný věk*.

²⁶ Nelze nezpomenout například seriál *Třicet případů majora Zemana*, kde jsou některé díly založené na konkrétních historických událostech, ale prezentovány tak, aby to odpovídalo potřebám režimu.

²⁷ NEŠPOR, Zdeněk R. *Hodnota*.

²⁸ PEREGRIN, Jaroslav. *Člověk jako normativní tvor*, s.134

²⁹ URBAN, Lukáš, Josef DUBSKÝ a Bajura JAN. *Sociální deviance*, s. 33.

Reichel, který hovoří o tom, že pokud jsou hodnoty nazírány jako skupinové, společenské, pak lze vnímat v tomto kontextu normy jako cestu k jejich naplnění, způsobů, které popíší, jak cílů definovaných skrze hodnoty dosáhnout.³⁰

Se sociální normou se pojí ještě několik důležitých faktorů, které jsou relevantní pro tuto práci. Jeden z nich je skutečnost, že normy následně regulují naše chování v rámci společnosti. V nejrůznějších podobách pronikají do mnoha sfér lidského konání, od působení na veřejnosti až po situaci v rodinách. Sociální normy navíc procházejí procesem objektivizace, díky kterému mohou vystupovat jako objektivní danost prosta individuální potřeby jejich schválení.³¹ Na druhou stranu ale normy vyžadují sdílení s ostatními, protože v rámci jednotlivců by vlastně ztrácely svůj smysl. Ono sdílení se děje nejrůznějšími cestami, přes společné rituály, obecná prohlášení, až právě k hrdinům, kteří mají napomoci představit hodnoty a normy společnosti v personifikované podobě. Navíc v podobě hrdiny jsou mnohdy hodnoty a normy přístupnější, pochopitelnější a hrdina jako prezentované zhmotnění ideologických východisek společnosti tak napomáhá jednoduššímu sdílení těchto hodnot. Nejde jen o prosté představení toho, kdo hrdina je, ale velmi podstatné je i jeho zasazení do celkového příběhu, který jeho hrdinství charakterizuje. Přenos těchto okolností pak znamená základ procesu socializace, díky kterému se z člověka jako jedince v rámci společenství stává člověk společenský a na němž stojí předpoklad, že bude docházet k menšímu množství konfliktů s většinovou společností. Jde tedy ve společnosti o jev zcela zásadní.

Komenda³² navíc upozorňuje, že normativní systém je klíčový také pro reprodukci společnosti či skupiny jako takové. Napomáhá bezproblémovému předávání klíčových myšlenek a postojů dalším generacím a umožňuje tak vytvořit více či méně kompaktní celek. Pokud tedy vyjdeme z tohoto předpokladu, pak se rozbor a snaha poznat hodnoty, na kterých stojí daný společenský systém, jeví jako zcela zásadní, abychom mohli následně něco relevantního říci i o normách, potažmo sankcích, které daná skupina prezentuje navenek.

³⁰ REICHEL, Jiří. *Kapitoly systematické sociologie*, s. 148.

³¹ KOMENDA, Antonín. *Sociální deviace*, s. 14.

³² KOMENDA, Antonín. *Sociální deviace*, s. 13.

Ještě zásadnější by pak mohla být komparace definovaných hodnot pro členy³³ skupiny vnímané jako konformní s tím, jaké hodnoty a hodnotové nastavení stojí v pozadí celého společenského systému jako takového a co se tedy skutečně očekává od skupiny, společnosti, v komparaci s veřejně deklarovaným normativním a hodnotovým systémem. Z pohledu poznávání vlastní minulosti se jeví jako zásadní nejen přesný, pozitivistický popis jednotlivých historických událostí, které formují historickou matérii, ale také rozklíčování toho, s jakými předpoklady do reformy společnosti daný myšlenkový systém vstupuje. Přínosné by pak bylo poznat nejen hodnoty veřejně ukotvené v jednotlivých doktrínách, ale především ty, které v praktické rovině tvoří samu podstatu režimu. Jedna věc je totiž idea, ale úplně jiná může být od toho odvozená realita. Jde o dva aspekty, které spolu mohou být v zásadní konfrontaci. Člověk 21. století by se tak jistě byl schopen podepsat pod řadu oficiálně prezentovaných hodnot systémů, které bychom mohli považovat za totalitní, úplně jiná otázka však je, jak jsou tyto hodnoty v praxi naplňovány a jaká je tedy niterná podstata daného systému.

Jenže jakým způsobem poznat, jaké skutečné hodnotové základy daného ideologického směru jsou? Tato práce vychází z předpokladu, že cestou k tomuto poznání je rozklíčování podob hrdinů, které režim jedincům a skupinám v rámci ideologického celku předkládá. Hrdina je v této práci vnímán jako výkladní skříň hodnot, kterých si společnost má vážit a které by do jisté míry měla následovat. Za podmínky, že by se tedy podařilo dosáhnout popisu žádoucího hrdinství, bylo by možné vyslovit také určité závěry i o hodnotách, které jsou deklarovány. Hrdina tvoří součást obrazu prezentovaného navenek a je tak součástí něčeho, co Václav Havel nazval *Panoráma každodennosti*.³⁴ Do jisté míry se hrdiny jako symbolu dotkl právě už i Macura, a to v podobě rozboru konkrétních vybraných hrdinů, kteří jsou přítomni v obecném diskurzu let 1948-1989.³⁵

Rozpoznání hrdiny s výše zmíněným podstatně souvisí ještě z toho důvodu, že v rámci celkového obrazu žádané podoby společnosti se nestabilizuje a nereplikuje jen ona sama, ale u každého jedince dochází k opakovanému sebeurčování sebe sama

³³ Konformním členem je v tomto kontextu chápán člověk ve společnosti, který svým chováním nevybočuje z oficiálně uznávaných hranic a nestává se tím pádem z makrosociálního hlediska deviantním.

³⁴ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*, s. 15.

³⁵ Macura konkrétně rozebírá Fučíka, Mičurina a Remka, nemluvě o vůdci jako takovém.

skrze vlastní participaci na daném jevu, příchýlností k daným principům a hodnotám, čímž se vlastně vytváří určitý typ sebetotality³⁶, v níž člověk není kontrolován a určován jen systémem, ale sám si kontroluje, zda z předepsaných norem příliš nevybočuje. Přijetí hodnot pak zároveň znamená, že člověk uznává určitou preferenci, určitý směr, dává přednost určitému stavu před druhým.³⁷

Postup, který byl pro deskripci hrdiny zvolen v této práci, je rozebrán v praktické části a v metodologii na dalších stranách.

³⁶ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*, s. 16.

³⁷ REICHEL, Jiří. *Kapitoly systematické sociologie*, s. 145.

4. Hrdinství jako stále živé téma

Jean Paul Sartre při rozvaze nad podstatou hrdinství vychází z existencialistických predispozic a tvrdí, že neexistuje zbabělá, nebo hrdinská povaha. Člověk se prostě pro tyto dva protipóly rozhodne, doslova *zbabělec se činí zbabělcem a hrdina se činí hrdinou*.³⁸ Člověk je tedy svrchovaně aktivním činitelem svého osudu a tím pádem je otázka hrdinství spojena s jeho vůlí a osobními volnými procesy. S tím je samozřejmě spojena také odpovědnost, kterou za své konání hrdina či zbabělec přijímají, neboť jde o zodpovědnost za svůj vlastní lidský úděl. Pokud vyjdeme z premis daných myšlenkovým proudem výše zmíněné školy, pak lze říci, existence předchází esenci³⁹, neboli člověk není dopředu nadán žádným plánem, pouze jeho aktivní činění ukáže, zda se postaví na stranu hrdiny či zapadne do bezejmenného davu.

Karl Jaspers pak podobně mluví o tom, že pro člověka se otevírá jedinečná šance stát se tím, čím může autenticky být.⁴⁰ Navíc dle něj vždy u hrdiny existuje určité „ohlížení se na druhé“ a osamělé hrdinství bude velmi omezené, náročné a do jisté míry není věcí lidskou, ale má co dělat s Božím soudem.⁴¹

Profesor Petrusek celou otázku hrdinství a rozjímání o něm uvádí myšlenkou, že *každá doba má své hrdiny a každá doba také dokáže s hrdiny nějakým způsobem pracovat*.⁴² V této souvislosti by se dalo parafrázovat i okřídlené a nadnesené rčení Bertolda Brechta v tom smyslu, že je běda té společnosti, která potřebuje hrdiny.

Pojem hrdinství se v našem prostoru vyskytuje i v současné době. Pokud se pozornost obrátí právě k tomuto tématu, jedinec zjistí, že je poměrně často využíváno. Zde je jen několik případů z nedávné doby.

Začátkem roku 2023 se v České republice konaly prezidentské volby. Jeden z hlavních sloganů později zvítězivšího Petra Pavla byl „světový diplomat a válečný hrdina“⁴³. Slovo hrdina je v tomto případě zviditelněno, aby upoutalo pozornost. Válečné hrdinství, jak bude později ukázáno, je jen jeden z podtypů hrdinství, které

³⁸ SARTRE, Jean Paul. *Existencialismus je humanismus*, s.38

³⁹ SARTRE, Jean Paul. *Existencialismus je humanismus*, s.15

⁴⁰ JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*, s.48

⁴¹ JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*, s.50

⁴² PETRUSEK, Miloslav. *Společnost a kultura*, s. 32.

⁴³ Toto označení se objevilo na propagačních novinách, které byly voličům v rámci České republiky distribuovány do schránek v rámci předvolební kampaně jako reklama.

můžeme rozlišovat. Je však patrné, že s ním političtí marketéři rádi pracují, neboť má v sobě pozitivní náboj, poutá pozitivní emoce.

V roce 2021 byla spuštěna kampaň s názvem „Staň se hrdinou“. Je cílena na lidi, kteří přemýšlí o darování kostní dřeně. Samotné zapojení lidí se pak jmenuje Nábor hrdinů a pracuje s tezí, že v případě, že se člověk zapíše do registru dárců, může se i on stát hrdinou. Dostává se tak do určitého elitního klubu, který spojuje lidi zachraňující životy. I zde je patrný pozitivní náboj pojmu hrdina, který zapsaný spolek Nábor hrdinů využil pro své jistě velmi přínosné a cenné aktivity.⁴⁴

Podobná kampaň směřuje i do oblasti rodičovství. Centrum Locika v roce 2022 spustila kampaň pro rodiče, kteří chtějí být hrdiny. Jde v podstatě o to, aby se vystříhali ve vztahu k druhým, především ke svým dětem, různých forem násilí.⁴⁵ Do jisté míry je zvláštní používat pojem hrdinství ve vztahu k něčemu tak běžnému, jako je rodičovství. Je zde ale patrná snaha apelovat na žádoucí chování právě skrze pojem hrdinství, který je v této podobě sice použit v každodenním modu, ale slouží k posílení, odhodlání a přitáhnutí pozornosti na cílovou skupinu, u níž a potažmo u celé společnosti se má dosáhnout pozitivní změny.

Podobných příkladů bychom našli veliké množství. Vyskytují se v rozmezí od sociální oblasti, zdravotnictví, armády, až po tak bizarní formy, jakými je třeba hledání hrdinů do firmy, která vyrábí dveřní systémy do vlaků⁴⁶. Trochu nadneseně se dá říct, že tam všude je dnes potřeba hrdinů. Ukazuje to na určitou proměnu pojmu hrdinství, která bude rozebrána v následujících kapitolách, ale ukazuje to také na fakt, že pojem hrdinství není zapomenut. Je používán s pozitivním nádechem pro podpoření chování a jednání, které je pro společnost žádoucí.

Jen dovětkem lze ještě říci, že současnost je poněkud specifická vytvářením postav, označovaných za superhrdiny. Většiny jsou spojeny s významnými až nadlidskými schopnostmi, které se pro člověka jeví jako atraktivní. Nicméně z pohledu této práce jde o úplně jiné téma, které nespadá do obecné proklamace hrdinství, neboť mnohdy není fyzicky či jinak možné tohoto typu schopností dosáhnout a jedná se spíše o fantaskní svět než realitu.

⁴⁴ *Nábor hrdinů* [online]. Dostupné z: <https://www.naborhrdinu.cz/>.

⁴⁵ *Bud' rodičem hrdinou* [online]. Dostupné z: <https://www.detstviбезnasili.cz/kampane/bud-rodicem-hrdinou>.

⁴⁶ *Firma IFE hledá hrdiny 21. století* [online]. Dostupné z: <https://www.centrumnews.cz/firma-ife-hled%C3%A1-hrdiny-21-stolet%C3%AD>.

5. Teoretické koncepty hrdinství

Konceptuální uchopení hrdinství je u každého autora, který se daným tématem zabýval, více či méně osobité. Každý přichází s důrazem na jiný aspekt heroismu, vyzdvihuje jeho jiné stránky a upozadňuje opačné. V některých aspektech se autoři neshodnou vůbec, jako například v pozici hrdinství v každodenním životě.⁴⁷ Nicméně existují určité aspekty hrdinství, kolem nichž většina daných teorií osciluje. Tímto fenoménem by se tedy měla zabývat následující část práce. Nejprve budou popsány charakteristiky, které rezonují v teoriích napříč autory a následně je zařazena část, v níž jsou podrobeny hlubšímu rozboru jednotlivé teorie. Výběr autorů, jejichž práce jsou zde hlouběji rozebírány, je proveden s ohledem na zastoupení různých přístupů ke zkoumané otázce.

5.1. Společný základ teorií hrdinství

První velmi významnou otázkou, je u většiny autorů rozdělení hrdinů na každodenní a výjimečné, kteří a jako by svým konáním stáli mimo běžnou populaci.

Každodenní hrdinství je snaha usadit hrdiny na zem. Nedělat z těchto postav někoho výlučného, ale naopak hledat projevy heroického chování a jednání v každodenních aktivitách a přístupech. V rámci tohoto pohledu vzniká představa, že hrdinou může být prakticky kdokoliv. Musí se držet základní myšlenky, která určuje daný systém a dobu, dále se autoři shodují na požadavku na určité mravní a etické zásady, jimiž se hrdina řídí, a jež většinou silně korelují s daným společenským systémem. Jde do jisté míry o určitou demokratizaci hrdinství.⁴⁸ Někdy je tento přístup označován jako drobné hrdinství, případně heroizace „obyčejného člověka“.⁴⁹

Toto pojetí mocně rezonuje právě v době socialismu a plně odpovídá potřebám, které režim má vůči svým obyvatelům. Jde o požadavek na typ člověka, který příliš nevyčnívá z řady, ale na druhou stranu plní své povinnosti, obětuje se pro druhé, „ionizuje“ okolí svým příkladem.⁵⁰

⁴⁷ PETRUSEK, Miloslav. *Společnost a kultura: Sociologické úvahy a eseje*, s.34

⁴⁸ Takovýmto způsobem mluví o hrdinství např. Ladislav Hejdánek ve svém *Dopise příteli* č. 42 z roku 1979, kde jednak rozebírá polemiku, která byla nastíněna, jednak se následně přiklání k tomu, že tento druh demokratického heroismu má své výhody.

⁴⁹ PETRUSEK, Miloslav. *Společnost a kultura: Sociologické úvahy a eseje*, s.34

⁵⁰ HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopis příteli* č.42.

Druhým typem hrdinství je pak takové pojetí, které člověka jako běžného člena společnosti významně překračuje. Jde o hrdinství, jež svou podstatou vystupuje ze všednosti či každodennosti a stává se něčím velikým, co mnohdy nelze plně následovat. Jedná se o hrdinství výlučné, které je pro příklad společnosti velmi důležité jako ukázka žádoucího jednání, ale na druhou stranu jde do jisté míry o hrdinství mytické, které je určeno jen pro velmi úzkou skupinu lidí, neboť k jeho dosažení je třeba velkého osobního nasazení a odpovídajících obětí, jde tedy až na hranu vlastní existence, či dokonce tuto hranici překračuje.⁵¹

Další otázkou, kterou mají obě formy hrdinství společnou, je odvaha, potřebná k tomu, aby se člověk hrdinsky zachoval. Je to odvaha k velkému hrdinství, kde jde o velké ohrožení a člověk riskuje vlastní hmotnou existenci ve střetu s tím, co ho ohrožuje. Odvahy je však dle autorů, kteří vyznávají spíše přístup hrdinství každodenního, třeba i k této formě hrdinství. Jde o odvahu činit věci přes to, že mi to v dané chvíli není příjemné, omezuje to mou absolutní svobodu, můj čas. S použitím v současné době velmi skloňovaného sousloví by se dalo říct, že člověk musí vystoupit ze své komfortní zóny, aby se stal hrdinou. Samozřejmě, že míra tohoto ohrožení je u obou forem hrdinství různá a důsledky, které by mělo její narušení, jsou diametrálně odlišné. Ale v obou podobách je přítomna, je jen otázkou, vůči čemu směřuje.

Většina autorů, kteří se k hrdinství vyjadřují, se zároveň shoduje v tom, že ve vztahu k hrdinství nelze pohlížet na všechny lidi stejnou optikou, protože existují profese, které k touto fenoménu mají přirozeně blíž. Jde především o zásahové jednotky typu hasičů, emergency, nebo vojáků. Takoví lidé jsou profesionály a hrdinství s určitou formou ohrožení je součástí náplně jejich práce, proto nelze hodnotit jejich činy stejně, jako u člověka čapkovsky obyčejného. Neznamená to ovšem, že by tito lidé nemohli být vnímáni jako hrdinové. I přes svou profesionalitu se mohou hrdinství dopouštět, rozdíl bude patrně spíše v míře hrdinství, případně v kategorii heroismu, do níž bychom tyto lidi řadili.⁵²

⁵¹ Jako příklad tohoto hrdinství lze uvést například jednání Jana Palacha, který se rozhodl 16. ledna 1969 být planoucí pochodní a svou sebedestrukci upozornit na palčivé problémy ve společnosti, které považoval za nepřijatelné. Jedná se tedy o chování, které část obyvatel jistě bude považovat za hrdinské, ale na druhé straně je velmi těžké ho ve stejné podobě následovat, a je otázkou, dovedeno ad absurdum, zda by to vůbec bylo žádoucí.

⁵² GIBSON, Gregory. *The Making Of Heroes An Attributional Perspective*. S.73

Pokud se autoři zamýšlejí nad hrdinstvím, pak se ve společných rysech dá vysledovat ještě jeden fenomén, a tím něco, co bychom mohli nazvat transcendencí. Je tím myšleno to, že člověk dělá hrdinské činy, ať už to znamená cokoliv, protože si je vědom širšího rámce svého bytí. Je sám zapojen v proudu společnosti, jejích morálních hodnot a etických východisek, a právě ty ve svém konání sleduje a naplňuje je. Ať už tak činí vědomě, nebo nevědomky, hnán okolnostmi naplňuje hodnoty, které jsou v bazálním nastavení dané společnosti přítomny. Jedná tak, jak si myslí, že je to v dané situaci správné, a to mnohdy bez ohledu na to, zda mu kvůli tomu hrozí nějaký postih, nebo omezení svobody, či v krajní situaci samotná vlastní existence.

Tyto body jsou tedy společné všem autorům, ať už o hrdinství přemýšlí v jakýchkoliv dimenzích. Dalo by se tedy říci, že se jedná o esenciální náležitosti hrdinství. Nicméně studiem dalších zdrojů se zdá, že tyto věci nestačí, ale že je nutné do hrdinského počínání zahrnout i další poznatky, to už však záleží na každém dílčím autorovi.

5.2. Různé podoby výzkumů

Výzkumy a práce zkoumající hrdinství pracují s několika různými přístupy a metodami, které mají pomoci zkoumat daný fenomén jako teoretický konstrukt. Většina těchto prací se orientuje primárně na kvalitativní výzkum, který umožní větší vhled do tématu. Jde například o rozhovory, vedené s respondenty (komunikačními partnery) na téma hrdinství. Buď v obecné rovině, s ohledem na vlastnosti, které by hrdinové dle komunikačních partnerů mít měli⁵³, nebo s použitím určitých prototypů hrdinů, lidí, kteří by z obecného hlediska mohli naplňovat požadavky na heroický status a jejich následného komentování případných aspektů jejich hrdinství.⁵⁴ Tento přístup může být přínosný především z pohledu možného hlubšího rozboru výpovědí k jednotlivým respondentům.⁵⁵ Z výzkumu může být poměrně dobře patrné, které

⁵³ SOUTH J, KINSELLA K, MEAH A. *Lay perspectives on lay health worker roles, boundaries and participation within three UK community-based health promotion projects.*

⁵⁴ Příkladem tohoto postupu je GIBSON, Gregory. *The Making Of Heroes An Attributional Perspective.*

⁵⁵ Gibson například předkládal lidem tři typy osobnosti, které mohou být vnímány jako heroické a s tímto způsobem zjistil, že míra hrdinskosti, kterou lidé u osobností vnímají, roste s množstvím nebezpečí, které hrdinové museli překonat. Konkrétně pracoval se třemi osobnostmi, které pro české prostředí budou méně známé, ale v americkém prostoru po určitou dobu významně rezonovaly. Šlo o šlo o Todda Beamera, což je dle informací obsažených v článku muž, který se snažil zvrátit únos letadla 11. září 2001 a při tomto

vlastnosti a okolnosti hrdinství jsou dle respondentů ty nejdůležitější a které naopak při udělování heroického statusu nehrají takovou roli.

Další možností je volná parafráze a vysvětlení pojmu hrdinství, při níž respondenti sami píšou vlastní definici a sami definují hrdiny, které vyznávají pro určité typické hodnoty.⁵⁶

Samozřejmostí je také uvažování nad hrdinstvím na základě různých filosofických přístupů a filosofických škol, rozbor hrdinství na základě životních zkušeností. Tyto konstrukty se však neopírají o jasně definovaná data, ale jde spíše o úvahy na dané téma bez potřeby jejich ověření v praxi.⁵⁷

Překvapivě se metoda analýzy mediálního diskurzu v použitých pracích nevyskytuje, což je patrně způsobeno především poměrně vysokým nárokem na množství zpracovaného materiálu a jeho možnou malou dostupností.

5.3. Vybrané teoretické koncepty hrdinství

V následující kapitole budou představeny různé podoby výzkumů a nazírání na problematiku hrdinství. Nejde o vyčerpávající výčet, ale spíše o představení jistých myšlenkových rámců, v nichž jednotliví autoři o hrdinství uvažují a v nichž konotacích hrdinství rozeznávají. Zároveň byl text sepsán s myšlenkou na postižení jak socialistického vnímání hrdinství, tak obecného moderního uvažování o podmínkách a náležitostech heroismu. Neméně zajímavá je také polemika z „druhé břehu“, tedy z disidentského prostředí, která může významně doplnit rozdílnost představ o hrdinství v oficiální a neoficiální sféře v době fungování totalitního systému v prostoru Československa.

5.3.1. Hrdinské archetypy Josepha Campbella

Zásadní knihou, na kterou je v souvislosti s pojmem hrdiny hojně odkazováno, je dílo amerického profesora literatury Josepha Campbella, s názvem *Tisíc tváří hrdiny*.

pokusu zahynul, dále šlo o Jessicu Lynch, tedy ženu, která jako voják americké armády byla v Iráku zajata, a nakonec o George Bushe, který zastával mezi léty 2001 až 2009 funkci prezidenta USA.

⁵⁶ RANKIN, L. E., EAGLY, A. H. (2008). *Is His Heroism Hailed and Hers Hidden? Women, Men, and The Social Construction of Heroism*.

⁵⁷ Jde o práce různých filosofů a sociologů. Mnohé z prací zde již byly zmíněny a jejich myšlenky jsou často součástí úvodů k jednotlivým článkům, které se týkají hrdinství.

Kniha byla poprvé vydána v roce 1949 a získala si světový ohlas. Vzhledem ke své době nese určité aspekty dnes již možná poněkud spornějších přístupů, především s ohledem na v knize silně rezonující teorie Sigmunda Freuda a jeho psychoanalýzy. Hodně pracuje s myšlenkou podvědomí, ve němž se objevují archetypální podoby hrdiny jako takového. Tyto formy mohou být následně změněny právě skrze hrdinský mýtus.⁵⁸

Campbell celkově zkoumá hrdinství především v oblasti mýtů a mytologie. Popisuje několik archetypálních podob hrdiny⁵⁹ a zároveň popisuje jeho proces zrození a jednotlivá stádia, kterými musí projít, aby se hrdinou mohl stát. Celá cesta se dá popsat strukturou *odloučení – iniciace – návrat*. Toto je podle Campbella základní vzorec, který tvoří esenciální podstatu monomýtu.⁶⁰ Jde tedy podle něj o jakousi univerzální podobu dobrodružství, které hrdina zažívá a díky kterému následně zaujímá svou roli v rámci pospolitosti. Velmi často je obsažen také určitý nadpřirozený prvek, kterým se hrdina vymyká běžné každodenní praxi.

Z pohledu výzkumu socialistického hrdiny je Campbellův přístup poměrně těžko použitelný, neboť podstata hrdinů odpovídá výrazně starším dobám. Přínosná může být samotná představa, že je možno z jednotlivých vyprávění abstrahovat nějakou podobu obecné struktury hrdiny, což je myšlenka stěžejní i pro tento text. Z pohledu přínosnosti Campbellovy práce pro dobu socialismu se dále jedná o zdůraznění důležitosti přechodového rituálu při samotné iniciaci hrdiny, o jednotlivé typy hrdinů, které můžeme v mytologii rozpoznat a další věci. Z pohledu výše zmíněného dělení na dvě základní kategorie hrdinství pak lze vidět, že Campbell je stoupencem hrdinství v podobě překračující každodenní život a hrdinu vnímá tedy v určité transcendentální podobě.

Hrdinství moderní doby potom Campbell věnuje poslední kapitole knihy s názvem *Hrdina dnešní doby*, v níž definuje dva základní pohyby, vnímané jako zásadní. Prvním z nich je pohyb od skupiny k jednotlivci, tedy nejde o hledání smyslu ve skupině, ale v člověku samotném, neboť i celá problematika společenství jako takového a jeho hranic se značně proměnila.⁶¹ Druhá změna spočívá v upozadění

⁵⁸ CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny*, s.27

⁵⁹ CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny*, s.265-304.

⁶⁰ CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny*, s.37.

⁶¹ CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny*, s.322.

některých dříve zcela běžných náležitostí, jakými jsou božská přítomnost a její důležitost pro další hrdinovo konání, stejně jako mizení posledních stop starobylého lidského dědictví rituálů, mravnosti a umění.⁶²

5.3.2. Český příspěvek k problematice hrdinství ve sborníku Jana Randáka a typologie hrdinů dle Silke Satjukow

Zajímavým počinem v oblasti uvažování o kategorii hrdinství je kniha, která vznikla jako výstup z konference pořádané v roce 2006 Filosofickou fakultou Univerzity Karlovy ve spolupráci s Archivem Hlavního města Prahy a která nesla, stejně jako kniha samotná, název Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století. Především příspěvek Jana Randáka se v kontextu této práce jeví jako přínosný. Jednak přibližuje otázky vzniku samotného kultu socialistického hrdiny a popisuje, že v roce 1934 byl poprvé udělen titul Hrdina sovětského svazu.⁶³ Jak vyplývá i ze závěrů praktické části této práce, zásadní zemí oplývající hrdinstvím je z pochopitelných ideologických důvodů právě Sovětský svaz.

Velmi podobně, jako v případě sborníku pod vedením editorů Koury a Randáka je k tématu přistupováno ve sborníku editovaném německou profesorkou Silke Satjukow.⁶⁴ Spolu se spoluautorem Rainerem Griesem pracuje se třemi základní typy hrdinů.

Prvním typem jsou kulturní hrdinové, ale v poněkud širším smyslu slova, než by samotné označení mohlo naznačovat. Můžeme tam tedy najít pracovníky z vědecké a kulturní oblasti, ale i úderníky ("stachanovce"), kteří svým pracovním zápalem a nasazením umožňují konjunkturu a rozvoj socialismu.

Druhým typem jsou hrdinové, kteří mají pole působnosti v politické oblasti. Jde o představitele režimu svádějící epický zápas za socialismus a lepší zítřky obzvlášť na přelomu 40. a 50. let vnímané se silnou aureolou.

Třetím typem jsou potom váleční hrdinové. Ty si například režim v Československu připomíná velmi silně, v Rudém právu rezonuje odkaz Lidic,

⁶² CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny*, s.321.

⁶³ RANDÁK, Jan. *Socialističtí hrdinové a škodovák František Zýka*. IN RANDÁK, Jan, KOURA, Petr. *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*, s.390.

⁶⁴ GRIES, Rainer, ed. a SATJUKOW, Silke, ed. *Sozialistische Helden: eine Kulturgeschichte von Propagandafiguren in Osteuropa und der DDR*.

Ležáků, padlých hrdinů a v neposlední řadě osobností, jako byli Julius Fučík, Marie Kudeříková a další.⁶⁵

Randák si ve svém příspěvku ještě všímá změn v prezentaci hrdinů v 70. a 80. letech a přisuzuje tuto kvalitativní změnu ve Východním bloku především politickým změnám, společenským změnám a určité deziluzi, která se například v československém prostoru objevila po roce 1968 a událostech Pražského jara.⁶⁶

V neposlední řadě si autor všímá cílené práce s konstruktem socialistického hrdiny, který je „jedním z lidu“, nevybočuje příliš, ale přesto má nasazení, které je výjimečné a je hodno ocenění. Hrdina však není vyňat z celku společnosti, ale je její nedílnou součástí.⁶⁷ „*Hrdina měl být snadno dosažitelným, měl být viděn, slyšen a potkáván a následně prostřednictvím knih, dokumentů i písní a básní oslavován.*“⁶⁸

5.3.3. Banalita hrdinství a originální typologie hrdinů u Philipa Zimbarda

Významný americký psycholog Philip Zimbardo ve své slavné knize *Luciferův efekt* popisuje primárně situaci a celkově průběh jednoho z nejznámějších a nutno říci s přibývajícimi informacemi a prizmatem současných nároků na metodologický základ vědy i do jisté míry jednoho z kontroverzních experimentů⁶⁹, který se odehrál na univerzitě ve Stanfordu a je znám jako takzvaný Stanfordský vězeňský experiment. Na konci této knihy a celého popisu tehdejší situace se Zimbardo, patrně na základě vlastní zkušenosti zásahu třetí osoby⁷⁰ do zmíněného experimentu, věnuje otázce hrdinství a jeho koncepce.

Z pohledu této práce jsou zajímavé dva dílčí aspekty jeho knihy. Tím prvním je pojem banalita zla. Jde o určitou parafrázi na pojem obsažený ve slavné knize Hannah

⁶⁵ GRIES, Rainer, ed. a SATJUKOW, Silke, ed. *Sozialistische Helden: eine Kulturgeschichte von Propagandafiguren in Osteuropa und der DDR.*, s.15-34.

⁶⁶ RANDÁK, Jan. *Socialističtí hrdinové a škodovák František Zýka*. IN RANDÁK, Jan, KOURA, Petr. *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*, s.394.

⁶⁷ RANDÁK, Jan. *Socialističtí hrdinové a škodovák František Zýka*. IN RANDÁK, Jan, KOURA, Petr. *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*, s.396.

⁶⁸ RANDÁK, Jan. *Socialističtí hrdinové a škodovák František Zýka*. IN RANDÁK, Jan, KOURA, Petr. *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*, s.397.

⁶⁹ Na kontroverze v celém výzkumu upozorňuje postupně celá řada studií, které znovu procházejí záznamy z průběhu celého pokusu a které vyznívají s ohledem na současnou etiku výzkumu a základy metodologie velmi kriticky, naposledy např. BREGMAN, Rutger, *Lidstvo: dějiny naděje*.

⁷⁰ Třetí osobou je v tomto kontextu myšlena Zimbardova tehdejší přítelkyně a spolupracovnice, která rozpoznala nebezpečí a neetičnost experimentu a iniciovala jeho předčasné ukončení.

Arendt s názvem Eichmann v Jeruzalémě⁷¹, v níž autorka popisuje soudní proces s nacistickým zločincem, který působil v nejvyšších sférách nacistického režimu. Eichmann sám se v rámci soudního procesu bránil, že pouze plnil rozkazy a Arendtová tak upozorňuje na jev, který nazvala banalitou zla a který odkazuje na fakt, že člověku vlastně zlo nemusí přijít jako něco zvláštního, co nezapadá do celkového kontextu společnosti. Podobně Zimbardo ve své práci používá pojem banalita hrdinství. Mluví totiž o formě situačního hrdinství, hrdinství okamžiku, než aby popisoval hrdinství veliké, jehož existenci připouští v podobě antických hrdinů a dalších. Mluví o tom, že „každý z nás se může stejně snadno stát jak hrdinou, tak pachatelem zla, a to v závislosti na tom, jak jsme ovlivněni situačními silami“⁷² Zimbardo o hrdinství uvažuje v základní triádě: osoba – situace – systém.⁷³ Ve shodě s Arendtovou tedy velkou důležitost přikládá situaci a schopnosti člověka do jisté míry odolávat svodům, které se kolem něj objevují a jimiž by se za normální situace bez větších dopadů na okolnosti mohl nechat vést. Mluví o hrdinovi v očekávání, kterým může být každý člověk s ohledem na zmíněnou triádu. Záleží tedy na tom, nakolik situace a systém, vnímaný také jako komunita, připraví podmínky pro vznik hrdinství. Zimbardo ovšem nevnímá toto hrdinství jako něco méněcenného, o hrdinství mluví jako o něčem, co je „zvláštní a vzácné“.⁷⁴ To naznačuje určitou výlučnost hrdinství oproti běžné situaci.

Druhou zajímavou a cennou částí Zimbardova nahlížení na problematiku hrdinství je jeho diferenciací. Jak sám píše, nejedná se o striktně vědecký přístup, jde spíše o výsledek debat, které nad tématem vedl s kolegou Zenem Francem. Z těchto debat následně vyplynula typologie hrdinů. Ta obsahuje náčrt dvanácti typů hrdinů, kteří by měli dle autorů obsáhnout základní podoby heroických projevů. Hrdinství by se dalo rozdělit na tři základní podoby – civilní, válečné a sociální, přičemž ono sociální v sobě obsahuje ještě dalších deset podtypů, které není úplně třeba dopodrobna rozebírat.⁷⁵ Podstatné je, že Zimbardo vyhledává hrdinství jednak ve vojenské sféře, ale vnímá ho i v oblasti náboženské, objevitelské, vědecké a dalších a vždy uvádí konkrétní případy, koho v dané kategorii spatřuje jako jejího zástupce.

⁷¹ ARENDT, Hannah, . *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*.

⁷² ZIMBARDO, Philip G. *Luciferův efekt: jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*, s.562

⁷³ Tamtéž, s.522

⁷⁴ Tamtéž, s.564

⁷⁵ Tamtéž, s.545-547

Podstatným prvkem hrdinství a spojovacím svorníkem je pak otázka určitého rizika, které hrdina podstupuje a které může ohrozit kvalitu jeho života.⁷⁶ Nejde vždy o riziko spojené se ztrátou života. To jsou skutečně výjimečné případy. Zimbardo však uznává, že i lidé, jako byl Mandela, nebo Havel, mají své místo mezi hrdiny, protože svým přístupem si přivodili do života nepříjemnosti, které kvalitu života umenšily, ale z pohledu komunitních norem, nebo norem vyšších, byly v pořádku. To nakonec napoví i prověření časem, jak tomu bylo i u obou výše zmíněných hrdinů.

„Hrdina musí ztělesňovat kombinaci rozvážné ušlechtilosti a potenciální oběti“⁷⁷

Zajímavou otázkou je vyčlenění určitého typu hrdinství. Zimbardo, stejně jako další studie, které se zabývají hrdinstvím⁷⁸, hovoří o tom, že profese, které mají ve svém základu určité nebezpečí a hrdinství již obsaženo, nemohou být hodnoceny podle stejných kritérií. V této souvislosti lze jmenovat například záchranáře, hasiče, policisty a další podobné profese, které z logiky věci pracují s určitou mírou ohrožení. Neznamená to ovšem, že by nebyli rekruti z těchto oborů předurčení pro hrdinství, ale v rámci jejich práce musí mít takové hrdinství jiný charakter a nevycházet z náplně jejich práce. Například tedy oznámení nevhodného chování kolegů, kterým se člověk staví do významně nepříjemné pozice a de facto pro něj ztrácí svou pozici v rámci skupiny, může takovým hrdinstvím být⁷⁹.

Otázkou je, proč by se daný člověk vystavoval takové nepříjemnosti? Odpověď vidí Zimbardo v určité míře transcendence neboli „připojení k širšímu univerzu“.⁸⁰ Do jisté míry bychom mohli přeneseně tuto část chápat jako takový třetí existenciální pohyb u Jana Patočky, určité směřování k něčemu, co je mimo nás, co nás překračuje a co nás svým způsobem rámuje v nejširší definici lidské bytosti.⁸¹

⁷⁶ Tamtéž, s.543

⁷⁷ Tamtéž, s.543

⁷⁸ V této souvislosti lze upozornit například na práci Gregoryho Gibsona, který rozvádí problematiku hrdinství s ohledem a míru profesionalizace daného člověka, viz. GIBSON, Gregory. *The Making Of Heroes An Attributional Perspective*.

⁷⁹ Etiku takového chování, které vybočuje z role stanovené danému jedinci též rozebírá SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce. Pokus o praktickou filosofii*, s. 220-227.

⁸⁰ ZIMBARDO, Philip G. *Luciferův efekt: jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*, s.542

⁸¹ PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy I., Přirozený svět: texty z let 1931-1949*.

Celkově lze Zimbardovu meditaci nad určením toho, kdo je hrdinou, shrnout do čtyř základních požadavků které na něj spolu se svým kolegou Francem klade. Podmínkou je tedy to, že hrdinství...:⁸²

- *Je prováděno dobrovolně*
- *Zahrnuje riziko či potenciální oběť*
- *Uskutečněno jako služba pro jedince či komunitu*
- *Nesmí zahrnovat sekundární, vedlejší zisk očekávaný v době činu*

Navzdory tomu, že jak sám autor uvedl, jedná se o jistou formu meditace nad tématem, spíše než opravdu vědecký přístup, přináší Zimbardo zajímavé postřehy k úloze hrdiny a jeho vzniku. Především jeho profilace jednotlivých hrdinských typů by se dala použít k dalšímu zkoumání tohoto tématu, za předpokladu, že bude vnímáno jako živá materie, s níž lze dle potřeb pracovat a upravovat ji.

Poněkud bizarně v kontextu výše zmíněného působí zmínka, kterou ve své knize Konec prokrastinace uvádí autor Petr Ludwig, který se se Zimbardem setkal a hrdinství s ním diskutoval. Je třeba říci, že hrdinství je v Ludwigově knize využito v podstatě marketingovým způsobem, v rámci osobního růstu. Na jedné straně to ukazuje stálou sílu samotného pojmu hrdinství, zároveň však dochází k určitému ohnutí chápání hrdinství právě pro komerční účely.

Ludwig píše, že hrdinství se dá trénovat a dále uvádí:

„Zimbardo vzal na naší schůzce fixu a namaloval si na čelo velkou červenou tečku. Chtěl nám tím předvést jednoduchý způsob, jakým hrdinství trénovat. Pokud člověk s tečkou na čele chodí celý den, jezdí autobusem, nakupuje, mluví s lidmi, přestane mu postupně vadit, že je terčem zkoumavých pohledů.“⁸³

Otázka trénování hrdinství i samotná forma, jakou se dá hrdinství údajně trénovat, se zdá být v kontrastu k tomu, co Zimbardo uvádí ve své knize a co bylo výše popsáno. Chybí transcendentní přesah, chybí síla okamžiku, která u některých forem hrdinství má své výsostné místo. Zároveň otázka přínosu takového jednání pro

⁸² ZIMBARDO, Philip G. *Luciférův efekt: jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*, s.543-544.

⁸³ LUDWIG, Petr. *Konec prokrastinace: prokrastinace = chorobné odkládání úkolů a povinností*, s.162

komunitu jako celek je více než sporná. Z těchto důvodů jsou za zásadní pro účely této práce brána zjištění vyplývající z knihy Luciferův efekt.

5.3.4. Hrdinský a každodenní život v díle Mika Featherstona

Postmodernistický sociolog Mike Featherstone, který působí na britské Goldsmiths University of London⁸⁴, je autorem knihy *Undoing Culture – Globalization, Postmodernism and Identity*, ve které jednu kapitolu věnoval problematice hrdinství, konkrétně porovnání mezi životem hrdinským a životem každodenním.

Zajímavé jsou již Featherstoneovy postřehy o kultuře postmodernismu spojené právě s vnímáním, respektive s citlivostí vůči tématu hrdinství jako takovému. Sám popisuje, že postmoderna je typická zacílením na menší projevy komunitního života, v němž objevuje další formy hrdinství a tím pádem je trochu upozadováno velké hrdinství, které produkují například časy války, nebo jiné krizové momenty.⁸⁵

Petrusek ve svém komentáři ke knize popisuje ve shodě s Featherstonem, že „sociální život je především reprodukcí existujících sociálních forem, reprodukcí, která se děje prostřednictvím rutinních aktivit, opakovaných činností, (...)“⁸⁶ Tento komentář opět o něco umenšuje prostor pro hrdinství. Autor pojímá každodenní život jako základnu, kterou je třeba podmanit, zkrotit, ve snaze „dosáhnout vyššího cíle“⁸⁷, který je už ovšem spojen s životem hrdinským. V tom je pak důraz kladen na odvahu bojovat a dosahovat mimořádných met: hledání ctnosti, slávy, plnění úkolů, které jsou mimo běžnou agendu každodenního života.

Běžné životní pochody a osudy nejsou dle Featherstona místem, kde by se hrdinství odehrávalo, protože poskytuje prostor jen pro činy menšího charakteru, sloužící především k zjištění chodu života, ale nevystupující z něj svým charakterem a svou podstatou. Každodenní sféru nazývá Featherstone sférou „péče a údržby“, je to zóna, z níž hrdina odchází, tedy přestává být její součástí a přechází do kvalitativně jiného způsobu bytí v případě, že svůj úkol úspěšně dokončuje.⁸⁸

⁸⁴ <https://www.gold.ac.uk/icce/staff/featherstone/>, cit. Dne 20. 8. 2023.

⁸⁵ FEATHERSTONE, Mike. *Undoing culture: globalization, postmoderism and identity*, s.54.

⁸⁶ FEATHERSTONE, Mike. *Undoing culture: globalization, postmoderism and identity*, s.55; PETRUSEK, Miloslav. *Společnost a kultura: Sociologické úvahy a eseje*, s.33.

⁸⁷ FEATHERSTONE, Mike. *Undoing culture: globalization, postmoderism and identity*, s.55.

⁸⁸ Tamtéž, s.58.

„Základním kontrastem je tedy to, že hrdinský život je sférou nebezpečí, násilí a namlouvání rizika, zatímco každodenní život je sférou žen, reprodukce a péče.“⁸⁹

Významnou součástí hrdinského údělu tvoří odvaha a prostor pro dobrodružství, nebezpečné situace, které hrdina překonává a kde musí projevit osobní kvality, jež nejsou v každodenním životě obvyklé. Důvodem, proč se hrdina chová takovým způsobem, je pak určitý vyšší smysl, pro nějž se věci dějí specifickým způsobem. Zaznívá až určitý sklon k vnímání předurčenosti, predestinaci a osudu ve vztahu k velkým dějinným pohybům.⁹⁰ To, že se hrdina uchyluje k chování, které vyniká nad ostatní, je způsobeno jeho výjimečnými osobnostními kvalitami a vlastnostmi.⁹¹

Featherstone tedy představuje hrdinství jako výlučnou entitu se specifickými vlastnostmi mimo běžnou lidskou realitu a tím pádem jako cosi výsostného, co nespadá pod běžnou lidskou agendu. Dochází také k jeho proměnám – jako jednu z příčin zmiňuje proces feminizace, který se projevuje v západní kultuře a který je spojen s proměnou podoby heroismu a jeho zženštění, neboť hrdinský typ je spojován především s patriarchální chápáním světa a typicky s vlastnostmi, které se jako ikonické připisují zejména mužům.⁹²

5.3.5. Disidentský pohled na hrdinství – Ludvík Vaculík a Václav Havel

Pokud vezmeme v úvahu časový rámec, v němž je hrdinství v této práci zkoumáno, pak se jeví jako velmi zajímavá polemika, která se okolo otázky hrdinství otevřela mezi dvěma osobnostmi – Ludvíkem Vaculíkem a Václavem Havlem v roce 1979. Tento pohled je o to zajímavější, že vznikl mezi zástupci disentu, perzekvované skupiny v době po uvedení Charty 77, a tak tyto texty dávají nahlédnout do jinak poměrně těžko mapovatelné roviny názorů na toto téma právě u inkriminované skupiny lidí. Do diskuse se zapojují nebo ji komentují i další aktéři z intelektuálních kruhů disidentského hnutí, tedy je vidět, že nešlo jen o prostou výměnu názorů formou textů mezi výše zmíněnou dvojicí, ale že tyto myšlenky vzbudily hlubší rozpravu nad otázkou hrdinství v rámci celé komunity. Jde tedy o popis hrdinství tak říkajíc z druhé strany neboli od lidí, které dnes minimálně část společnosti jako hrdiny vnímá.

⁸⁹ Tamtéž, s.59

⁹⁰ Tamtéž, s.59

⁹¹ Tamtéž, s.62

⁹² FEATHERSTONE, Mike. *Undoing culture: globalization, postmodernism and identity*, s.66

Zároveň mohou tyto texty do jisté míry odpovídat na otázku, zda je hrdinství v době železné opony možné a jakou má podobu v myslích intelektuálního okruhu opozičního hnutí.

Myšlenky Ludvíka Vaculíka nelze zcela jistě oprostít od souvislosti s dobou, v níž jeho text vzniká. Nelze z textu dedukovat propracovanou teorii hrdinství jako takového, jde spíše o vyjádření myšlenek na dané téma od člověka, který je přímou součástí dějinného toku.

Ludvík Vaculík v textu *Poznámky o statečnosti*⁹³ popisuje svůj pohled na otázku konfrontace s oficiální mocí, její dopady a nebezpečí, které je s tím spojené⁹⁴. Z textu vyplývá především skepse vůči hrdinství a zároveň skepse obecně ke konání disentu s ohledem na dopady, jaké to může mít na jedince a jeho život. Vaculík reflektuje změny nálady ve společnosti a určitou apatii, která se ve vztahu k snaze změnit režim objevuje.

„Zatímco na jedné straně svobodného člověka požadavek jednoty straší, na druhé straně se většině střízlivého publika jeví stále hrdinštější skutky stále se zmenšující čety bojovníků stále víc jenom jako jejich osobní věc“⁹⁵

Z textu jako by plynula určitá autorova deziluze. Zatímco na počátku celé snahy o změnu byla situace možná přehlednější, postupem doby dochází k tomu, že se jednak mění „nepřítel“, vůči němuž je třeba vystupovat⁹⁶, jednak tato situace klade mnohem větší požadavky na přístup člověka. Hrdinství jako takové se v tomto případě musí taky změnit. Nejde už totiž dělat velké činy, ale mnohem více vidí autor hrdinství v každodenním snažení a poctivé práci založené na morálních základech. Jako by socialismus svým rozmělněním a novým přístupem vzal celému disidentskému společenství vítr z plachet. Nepřítel se stává méně čitelným, bez jasných kontur a špatně se tak vůči němu vymezuje. Je hodně skryt i v mentální oblasti každého

⁹³ VACULÍK, Ludvík. *Poznámky o statečnosti*.

⁹⁴ Autor této práce je si vědom limitů, které v rámci pochopení textu v jeho přesných souvislostech vzhledem k tomu, že nezažil život disidenta, má. Rozbor obou textů je tedy určitá snaha pochopit vnímání hrdinství u obou autorů a porozumění od člověka, který působil až v polistopadové době.

⁹⁵ VACULÍK, Ludvík. *Poznámky o statečnosti*, s.239

⁹⁶ Tady je myšlen především rozdíl v socialismu například v 50.letech, nebo právě koncem 70.let, kdy jednak už pominula doba politických procesů, jednak dochází k určité apatii lidí po srpnu 1968 a onu známému stahování se na vlastní chaty a chalupy a menší snaze z jádra přenastavit člověka na socialistické myšlenky za každou cenu.

jedince, používá méně viditelné taktiky a pracuje i na podprahové bázi, jak je ještě blíže specifikováno v části zabývající se historickým kontextem.

„Řekl bych dokonce, že hrdinům se dostává jen odměřené dávky represí, jíž je režim sám sobě povinen, a nedělá to rád! Jelikož nechce žádné hrdiny potvrzovat!“⁹⁷

„Totální dozor nad obyvatelstvem se měkčeji rozprostřel po všech a po všem, není v něm nenávistných křečí. (...) Za takových okolností má cenu hrdinského skutku každý kousek poctivě udělané práce, každý projev neúplatnosti, každé gesto dobré vůle, vybočení z chladné rutiny nebo krok a pohled bez masky.“⁹⁸

Vaculík je skeptický k možnosti člověka v daném způsobu života, a tedy i v jeho hrdinství setrvat. Popisuje, že každý člověk, který by chtěl být takovým hrdinou, musí sám uvážít, zda je schopen tlaku odolat a nezломit se pod jeho nápor. Zároveň toto varování patrně směřuje i k iniciátorům podobných akcí a apeluje na ně, aby pečlivě zvážili, zda tím, že z lidí dělají hrdiny, nenakládají až příliš velkou zátěž na jejich bedra. Pro teorii hrdinství by z tohoto tedy vyplývalo, že pro Vaculíka ne všichni mohou být hrdiny a že hrdinství vyžaduje určitý soubor predispozic, aby člověk vůbec mohl podobným požadavkům dostát.

„Kdo přiměje lidi, aby v chladné sezóně šli nad svou nosnost, neměl by se divit, že se lámou.“⁹⁹

Poslední myšlenkou, kterou lze v textu vyzorovat, je, že i hrdina sám potřebuje ke svému přerodu a určité kontinuitě ve svém snažení nějaké vzory a podnětné prostředí. Vaculík tedy nevychází z předpokladu, že by si hrdina takřikajíc vystačil sám, ale i on potřebuje motivátory a inspirativní prostředí k tomu, aby jeho hrdinství mohlo fungovat a rozvíjet se.

„Psycholog a politik nemůže čekat hrdinství ve všedním životě lidí, není-li prostředí zrovna ionizováno povzbudivým zářením ze silného zdroje.“¹⁰⁰

Na Vaculíkův text navazuje ve stejném roce, tedy v roce 1979 Václav Havel, který nabízí svůj pohled na věc. Jde o reakci na Vaculíkův text. Reakce je místy poměrně ostrá, což ve svých vyjádřeních reflektují i někteří další zástupci disentu.

⁹⁷ Tamtéž, s.239-240.

⁹⁸ VACULÍK, Ludvík. *Poznámky o statečnosti*, s.240.

⁹⁹ VACULÍK, Ludvík. *Poznámky o statečnosti*, s.239.

¹⁰⁰ VACULÍK, Ludvík. *Poznámky o statečnosti*, s.239.

Předně je nutno říci, že Havlův text je konkrétnější než text Vaculíkův a počítá s konkrétním uváděním příkladů lidí v situaci střetu s oficiálním režimem. Hlavní myšlenka textu by se dala popsat tak, že Havel velmi diskutuje Vaculíkův popis, jak se člověk stane hrdinou. Dle Vaculíka je to do jisté míry otázka vlastního rozhodnutí.¹⁰¹ Havel však oponuje, že být hrdinou za socialismu mnohdy není otázkou rozhodnutí, které by člověk vědomě učinil, ale že je spíše nechtěným derivátem toho, že člověk žije podle určitých mravních a společenských hodnot, které režim odmítá akceptovat a které se rozhodne svými perzekucemi postihovat.

„Stálo pánům Šimsovi a Šabatovi za to, že se zachovali v okamžiku ponížení jako chlapi? Zajisté že nestálo: stačilo se sehnout, a lid by je ihned lépe pochopil a nemuseli se octnout v té odpudivé vrstvě hrdinů!“¹⁰²

U Havlova textu je znát významná hyperbolizace, s jakou k tématu přistupuje. Nicméně podstata toho, co chce říci, je poměrně jasná. Hrdina není člověk, který by vědomě narušoval řád tím, že chce stát na piedestalu stůj co stůj. Jeho motivací je hodnotový systém, na němž trvá a který je v kontrastu k oficiální ideologii. Nicméně hodnoty spojené s hrdinou spojeny, nejsou určeny aktuální situací, ale překračují rámec všednodennosti, pohybují se v rovině transcendentní, nadčasové.

Havel navíc Vaculíkovi vyčítá, že vidí hrdinu jako člověka, který nechce být součástí společnosti a jeho cílem je narušit její strukturu a jednotu.

„Slušný člověk nedělá hrdinu a necpe se do vězení. Protože být hrdinou je cosi nesociabilního; není to ta správná poctivá práce, kterou mají slušní lidé rádi a která udržuje společnost v chodu.“¹⁰³

Havel jasně dokládá, že hrdinství není pro každého a ani lidi, kteří se pro ně rozhodli (přičemž sebe ale v textu nijak za hrdinu neoznačuje), nejsou plni nadšení z toho, že se jim tohoto ohodnocení dostalo, protože to znamená významné omezení jejich svobod a jejich každodenního životního rytmu.

Asi nejvýmluvněji hovoří o Havlově postoji následující úryvek:

¹⁰¹ „Většina lidí dobře cítí své meze a nejde v jednání nad to, co je schopna unést pak v následcích“ Tamtéž, s.239.

¹⁰² HAVEL, Václav. Milý pane Ludvíku..., s.241.

¹⁰³ Tamtéž, s.242.

„Ty, které nazýváte hrdiny, a naznačujete tím, že jsou přemrštění, nedostaly přece do vězení jejich mučednické ambice, ale neslušnost těch, kteří zavírají za romány nebo za přehrávání pásek s neoficiálními zpěváky!“¹⁰⁴

Havlův celý text se nese v lehce vyhoceném a konfrontačním módu, ale poměrně jasně se vyjadřuje k tomu, kdo dle něho může být hrdinou i v rámci totalitního systému. Nakonec se totiž většina myšlenek stejně točí kolem pojmu svoboda myšlení a kultury, tak, jak ji prosazují i další zástupci disentu, jako byli Ivan Martin Jirous zvaný Magor, nebo další představitelé intelektuálního a kulturního prostředí.¹⁰⁵

Jak bylo zmíněno již výše, do tohoto sporu mezi dvěma představiteli disentu se vložili další, mezi nimi například již zmíněný Ladislav Hejdánek. Ten ve svém textu dává za pravdu spíše Havlovu pojetí a staví se proti některým tezím, které uvádí Vaculík.

Hejdánek se opět staví za hrdinu jako nositele myšlenek, které nejsou závislé na aktuálním režimu, který v zemi panuje. Zajímavé je, že tento člověk nemusí být nutně v opozici vůči oficiálnímu systému. Může s ním do jisté míry souhlasit, ale hlavní hledisko spočívá v tom, zda se drží hodnot a norem, které si předsevzal a které třeba i režim prosazuje za své vlastní. Do jisté míry se tak vyjadřuje proti lidem, kteří se tváří konformně, ale uvnitř nesouhlasí, nebo proti těm, kteří systém využívají jen ve svůj prospěch.

„Ale co když je tomu tak, že hrdinství prokazuje člověk, který ve svém skutečném životě dodržuje normy práce, jednání a vztahů, které ostatní in abstracto uznávají, ale na jejich zachování prostě „nejsou stavěni“?“¹⁰⁶

„(...) co když si hrdinsky vede člověk, který uznává a v životě dodržuje ony ryzí normy života vpravdě lidského, které ti druzí považují sice za krásné, ale pro tento život se nehodící, a ty, kteří je přesto chtějí uplatňovat, za blázny?“

Hejdánek se staví za myšlenku, že vždy musí existovat lidé, kteří svým příkladem dávají vzor ostatním. I to je úloha hrdinů. Přitom zajímavě pracuje s hrdinou romantickým a s ideálem demokratického hrdiny, neboť romantický hrdina je

¹⁰⁴ HAVEL, Václav. Milý pane Ludvíku..., s.243.

¹⁰⁵ Velmi dobře tuto otázku zpracoval seriál Roberta Sedláčka a Pavla Kosatíka České století, které v díle „Je to jen Rock’n’Roll (1976)“ rozebírá právě problematiku volnosti tvorby, podoby kultury a další věci dialogem mezi Magorem a Havlem a jde skutečně po podstatě toho, co znamená svobodná kultura. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10362011008-ceske-stoleti/21251212057/>, cit. Dne 14. 8. 2023.

¹⁰⁶ HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopis přáteli č.42.*

výjimečný, ale demokratickým hrdinou může být prakticky každý, respektive by jím měl být každý, neboť je podstatou jeho lidství uskutečňovat tyto ideály v reálném životě.

Jiřina Šiklová, která se ke sporu vyjádřila v článku otištěném v Literárních novinách až v roce 2006, tedy s poměrně velkým odstupem od celé polemiky, dává za pravdu v určitých aspektech oběma aktérům. Ale sama vnímá jako velmi cenné, že tato polemika vznikla a vedla jednotlivé lidi, kteří byli její součástí, k úvahám a přemýšlení nad tímto fenoménem. To se nakonec jeví jako významný přínos, který zmiňovali vlastně oba autoři, že člověk při podobných úvahách musí začít u sebe a být na sebe přísný, neboť v poctivém přístupu k realitě a sobě samému spočívá ono malé hrdinství.¹⁰⁷

5.3.6. Teoretik hrdinství sám hrdinou – Julius Fučík

Julius Fučík je jednou z osobností, které jsou v socialistické propagandě mocně skloňovány. Odkaz na něj najdeme jak v tehdejších názvech ulic, náměstí a dalších veřejných prostorů, tak také v seznamech povinné četby žáků, kteří museli jeho díla, především Reportáž psanou na oprátce, číst a pracovat s myšlenkami, které v nich uváděl. Prakticky šlo o jednoho z řady mučedníků, které socialismus vytvořil, ač ho tímto označením ne vždy častoval.

V tomto kontextu, vzhledem k zásadnímu místu, jaké Fučík zaujímá v celém socialistickém diskurzu, je dobré zmínit, že i on vydal v roce 1934 v časopisu Svět práce stať O hrdinech a hrdinství, která později vyšla i v rámci sebraných spisů.¹⁰⁸ Jedná se o rozvahu nad tématem hrdinství z pozic přímé ideologické základny socialismu a jednak se tak o poměrně cenný příspěvek do celkové diskuse nad daným tématem. Text je sice psán tak, jak to časopisecká forma vyžaduje, ale na druhou stranu obsahuje základní východiska pro dané téma.

Ve Fučíkově textu je výrazně patrný antagonismus mezi hrdinou, kterého může nabídnout Sovětský svaz a hrdinou, kterého by adorovaly kapitalistické země. Patrně hlavní rozdíl, který lze mezi oběma protipóly spatřovat, spočívá v tom, kam hrdinství směřuje. Zatímco socialistický hrdina a jeho hrdinství pracuje ve prospěch celku bez

¹⁰⁷ ŠIKLOVÁ, Jiřina. Přemýšlení o statečnosti.

¹⁰⁸ Tento článek lze najít v knize FUČÍK, Julius. *O hrdinech a hrdinství*. V zemi milované. 1. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1979, s. 53-58.

ohledu na vlastní pohodlí, nebo dokonce na vlastní život, kapitalista vlastně nemůže být hrdinou, protože v autorově představě směřuje čistě k vlastnímu zisku a tím pádem se nejedná o skutečné hrdinství, ale o jeho neúplný derivát.

Nicméně hrdinství vnímá Fučík velmi kladně. Jeho bazální existenci považuje za nezpochybnitelnou, jde jen o různé důvody, proč ono hrdinství vzniká. Z pohledu vytvoření profilu hrdiny, kterého by Fučík uznával, lze nejspíše říci, že se jedná o člověka, který své hrdinství směřuje ve prospěch celku, nikoliv pro své vlastní potřeby. Nejedná se zároveň o nějaké veliké hrdinství, ale Fučík hovoří spíše o hrdinech každodenního života. Hrdinou je pro něj ten, kdo „*v rozhodném okamžiku udělá to, co udělat má*“¹⁰⁹, respektive v další rozvaze nad tématem ještě přidává dovětek, který je v kontextu dobového nastavení signifikantní, tedy hrdina dělá „*co udělat má v zájmu lidské společnosti*“¹¹⁰ Další poznámky k tématu jsou pak již velmi zatíženy marxistickým, socialistickým pohledem na vzájemné soupeření mezi buržoazií a proletariátem. Je velmi patrné, že se Fučíkovi nedaří nalézt nejmenší možnost pro hrdinství u kapitalistů z čistě ideologických důvodů.

Pokud bychom hodnotili Fučíka s ohledem na dvojí podobu hrdiny, pak u něj lze hrdinu definovat jako člověka každodenního, nijak nevyčívajícího z řady, který dělá, co je třeba a drží si své hrdinství sám v sobě. To dává možnost být hrdinou všem lidem, kteří fungují v rámci daného politického a ideologického systému, ale z pohledu obecného uznání může být tato forma hrdinství poněkud problematická v uznání společností. Ale to vlastně Fučíkův hrdina ani nepotřebuje, protože ví, proč dané věci dělá a o hmatatelnou odměnu nestojí.¹¹¹

5.3.7. Další koncepty hrdinství z doby socialismu

Koncept hrdinství v době socialismu lze vyčíst i z dalších prací, které v tomto období vznikly a reflektují jeho různé podoby. V rámci doplnění myšlenkového rámce, v němž se úvahy o heroismu v časech komunistické nadvlády nesou, je možno jmenovat další náležitosti.

¹⁰⁹ FUČÍK, Julius. O hrdinech a hrdinství. *V zemi milované*, s.55,

¹¹⁰ FUČÍK, Julius. O hrdinech a hrdinství. *V zemi milované*, s.56,

¹¹¹ Podobně ZWICKER, Stefan. „*O hrdinech a hrdinství*“ – koncept (komunistického) hrdiny v díle Julia Fučíka a posmrtný Fučíkův kult v Č(S)SR, s.380,

Výše již bylo zmíněno, že hrdinství je u Fučíka vnímáno jako každodenní fakt. V podobných intencích o hrdinství pojednávají i další texty, které se k tématu nějakým způsobem vyjadřují, nebo se ho třeba jen okrajově dotýkají. Velmi často se objevuje korelace mezi tímto typem mravních kvalit a oblastí práce. Hrdinou je člověk, který se obětuje pro ostatní v tom smyslu, že pracuje pro dobro celku a nemyslí na své osobní pohodlí.¹¹² Jde o člověka, který dává světu něco navíc, něco ze sebe, za cenu osobního nasazení a upozadění sebe sama vytváří hodnoty, které ho překračují. Přitom nejde o aktivitu, kterou by jedinci nařizoval někdo svrchu, z horních pater mocenského aparátu. Jako ideál lze vnímat situaci, kdy člověk jedná takovým způsobem čistě na základě vlastního rozhodnutí, s hlubokým pochopením své role. V souvislosti s totalitním zřízením není překvapivé, že schopnost systému nahlédnout sebe sama skutečně kriticky je velmi malá. Existuje určitý předpoklad, že „tak hodnotný“ systém, jako je marxismus, ve své podstatě budí lidi k vysoce hodnotnému a hodnotově cennému chování, které se projevuje v osobním hrdinství uvědomělých členů společnosti. Tíha samostatného etického rozhodování a tím pádem i popud pro hrdinské chování vychází z lidí samotných.

„Marxismus vždycky zdůrazňoval význam mravní aktivity lidí, která předpokládá vědomé, dobrovolné jednání, jež není diktováno bezprostředními povinnostmi, normativy a ustálenými stereotypy chování“¹¹³

Podstatná je zároveň výdrž. Člověk, který je uvědomělý, neváhá s obětováním sebe sama pro blaho společnosti a je tím pohnán právě i k dělání hrdinských činů, ty ale za hrdinské nepovažuje a nevyžaduje za ně ani žádnou odměnu.¹¹⁴ Celospolečenský význam hrdinského konání je ještě podtržen představou, že vzniká cosi naprosto nového, že systém, který přináší socialismus, nabízí celkové přetvoření fungování společenského systému a spolu s takovými změnami logicky přicházejí i nové požadavky na člověka. Objevují se obraty, jako je „hrdina dnešní doby“¹¹⁵, což je mimochodem obrat, který lze vyčíst i z některých článků Rudého práva, jak bude ukázáno v praktické části práce. Je vytvářena představa, že hrdina nové doby vystupuje z destruovaného světa dob minulých, které ale svými kvalitami nebyly

¹¹² FILIPCOVÁ, Blanka. *Člověk — práce — volný čas*, s.385.

¹¹³ ROGOVIN, V. *Mravní problémy socialistického způsobu života*, s.393.

¹¹⁴ HARDTOVÁ, Marie. *Vzrůstající význam morálního faktoru v rozvoji socialismu*, s.264.

¹¹⁵ HÁJEK, Jiří. *Fučík, Hašek a hrdinství naší doby*, s.315.

schopny nabídnout adekvátní prostředí, které by bylo hodno člověka a jeho podstaty. Doslova lze říct, že „Zrod fučkovského revolučního hrdinství je přímo podmíněn destrukcí celého hodnotového systému měšťáckého života“¹¹⁶ Hrdina tak stojí na začátku něčeho zcela nového. Navíc má na paměti svou úlohu v rámci celkového dějinného toku, kterého je součástí.¹¹⁷

Jestliže bylo zmiňováno především každodenní, skromné hrdinství, pak to ale podle některých zdrojů neznamená, že by mělo toto hrdinství jednotlivců zapadnout. Tady lze uvažovat spíše o ideologické práci s vnitřním nastavením člověka a jeho přirozeností, protože ne každý je ochoten se bez záznamu svých přínosů pro společnost bezesbytku obětovat. Proto občas vytane myšlenka, že „není bezejmenných hrdinů“¹¹⁸ Tato představa však s předchozími myšlenkami poněkud koliduje. Patrná je snaha podpořit běžného člověka v konání hrdinských činů, protože dle některých autorů bude na každého takového geroje pamatováno. V tomto bodě je patrná dysbalance mezi anonymitou, kterou společnost jako celek nabízí a která je ještě navíc podpořena velkým tokem dějin, v němž člověk jako jedinec figuruje, ale nemůže ho měnit, a nutností prosadit vlastní ego a akceptovat člověka jako samostatnou jednotku v rámci celku.

¹¹⁶ Tamtéž, s.315.

¹¹⁷ HARDTOVÁ, Marie. *Vzrůstající význam morálního faktoru v rozvoji socialismu*, s.265.

¹¹⁸ PETERKA, Josef. *Téma paměť*, s.99.

6. Základní historický hodnotový kontext doby

V souvislosti s tématem práce a jejími hypotézami je třeba v základní podobě představit historický kontext, v němž jsou dané jevy zkoumány. Teoretický koncept v návaznosti na hypotézy této práce počítá s tím, že s určitými dějovými a myšlenkovými zvraty, které lze v období mezi léty 1948 a 1989 vysledovat, by měly přijít i změny v hodnotové struktuře, která je pomocí hrdinů prezentována občanům jako žádoucí. Autor textu vychází z předpokladu, že společenské změny, které jsou v celém zkoumaném období jasně zřejmé, by se měly odrazit v základním hodnotovém nastavení systému, tedy by měly odrážet změnu reality a smýšlení člověka v socialismu. To, zda se daný předpoklad potvrdil, nebo nepotvrdil, je následně obsaženo v praktické části práce.

Archie Brown ve své práci zmiňuje, že „*hlavní zdroj stability komunistického systému spočíval v kontrole jazyka politiky*“.¹¹⁹ Pokud přistoupíme na tuto tezi, je jasné, že spolu s politickým diskurzem ovládají komunistické strany také hodnotové přednastavení lidí skrze cenzurou hlídané informační toky a doktrinálně ukotvenou ideologii. Zároveň vzniká do jisté míry pokryteckost v tom slova smyslu, že se liší, jak hovoří doktrína, potažmo lidé ve veřejném prostoru a jak se mluví za oponou domácností.¹²⁰ Jde tedy o primární zmapování toho, jak k hodnotovému žebříčku a nastavení přistupuje oficiální nomenklatura.

Podobné dělení celého historického období lze najít v řadě publikací, které se problematikou socialismu zabývají. V českém prostoru zcela jistě, možná s menšími rozpaky nad nutností uvádět i rok 1977 jako natolik zásadní pro celkový historický přehled, ale i např. práce Roberta Service se podobného dělení víceméně drží, byť se zabývá vývojem v celém východním bloku.¹²¹ Proto tedy byly zvoleny dané mezníky vývoje pro lepší popis posunů v myšlení. Zároveň nejde o striktně historicky vyčerpávající informace, ale spíše jde o zasazení do celkového kontextu uvažování, možné změny hodnotového a myšlenkového nastavení, nikoliv o pozitivisticky směřovanou syntézu dějinného toku.

¹¹⁹ BROWN, Archie. *Vzestup a pád komunismu*. s.694.

¹²⁰ BROWN, Archie. *Vzestup a pád komunismu*. s.694.

¹²¹ SERVICE, Robert. *Soudruzi – světové dějiny komunismu*.

6.1. Rok 1948 a Vítězný únor

Rok 1948 je samozřejmě zvolen především s ohledem na únorové události tohoto roku, při nichž byl nastolen systém, který na další roky nastavil zcela nový společenský a politický řád země. Situace, která vyvrcholila slavným vystoupením Klementa Gottwalda a jeho slovy o návratu z Hradu, má však hluboké kořeny, které jsou jistě zásadní i pro vyslovení určitých tezí týkajících se hodnotového ukotvení a základny obyvatel, potažmo vládnoucího elektorátu.

Předně je třeba upozornit na fakt, že volby, které se v československém prostoru uskutečnily v roce 1946, by se do jisté míry daly brát jako forma plebiscitu, neboť účast ve volbách byla ze zákona povinná,¹²² a tak lze výsledky interpretovat jako odraz nálad a politického smýšlení v tehdejší republice. Situace je zcela odlišná na české a slovenské straně. Zatímco výsledky voleb na české straně jsou pro komunistickou stranu víceméně pozitivní, na slovenské straně je situace odlišná.¹²³ To i do budoucna způsobuje určitou dvojakost a nestejnorodost celého území. Samozřejmě bychom našli celou řadu pozitivních vazeb z obou stran, ale nelze přehlédnout, že ze slovenské strany je vždy vztah poněkud opatrný. To se projevuje v nejrůznějších ohledech – tlaku na federalizaci státu, kulturní oblasti, toku peněz v rámci socialistické ekonomiky a další. Ona dvojakost představuje výzvu především v hledání společných hodnot, za nimiž půjdou všichni, ať už více či méně dobrovolně. Další oblastí, v níž lze spatřovat významné důvody pro snahu nalézt společný základ, je dezintegrace obou společností s ohledem na nedávnou minulost, která nabízela v rámci druhé světové války zcela jiné perspektivy a která do jisté míry vrazila pomyslný klín do již tak poněkud chatrné konstrukce československého národa, s níž přišla masarykovská první republika.¹²⁴

Nelze samozřejmě přehlédnout, že základní morálně-koncepční rámec je dán už ideologickou základnou, kterou si komunistická strana nese jako inspirační základ

¹²² VEBER, Václav. Osudové únorové dny, s.51

¹²³ Zatímco volby na české straně vyhráli komunisté a získali přes 43 % hlasů, na Slovensku se vítězem voleb stala Demokratická strana s více jak 61 % hlasů. VEBER, Václav. Osudové únorové dny, s.51.

¹²⁴ Idea československého národa jako celku je v pojetí T. G. Masaryka něco nového, co tvořilo základ možnosti vytvořit nový stát po rozpadu rakouského mocnářství. Slováci se k novému státu přihlásili v rámci Martinské deklarace, ale už po deseti letech začali zvažovat, zda jim soustátí v této podobě vyhovuje a upozorňovali na fakt, že k Martinské deklaraci byl údajně ještě připojen dovětek, který měl umožnit slovenské části se po 10 letech k dalšímu setrvání v rámci daného státu vyjádřit. Už tyto myšlenky ukazují, že nejde o čistě symbiotický vztah, ale do jisté míry o účelové společenství.

z oblasti Sovětského svazu. Důvodů, proč se ohlížet právě tímto směrem, je hned několik, ale u většiny autorů napříč politickým spektrem lze vysledovat určitou deziluzi, která zavládla po podpisu Mnichovské dohody.

„Šok z velké hospodářské krize 30. let a ze selhání demokracií v době Mnichova vyvolal hlubokou nedůvěru k možnostem parlamentního demokratického systému. Zážitky okupace a války (někdy i koncentračních táborů) narušily víru v hodnotový systém z dob masarykovské republiky, vyvolaly hodnotové vakuum.“¹²⁵

Významnou se v této souvislosti se objevuje snaha odstříhnout se od minulosti. To má dopad nejen do oblasti politického myšlení, ale i do hodnotového nastavení společnosti. O této situaci ve svých pamětech pojednává například Zdeněk Mlynář, který byl vrcholným politikem v éře ustavení nového režimu a působil zde až do roku 1956. Ten ve své knize *Mráz přichází z Kremlu* vzpomíná, že *„Na otázku, proti komu a za co bojovat, nabízela doba také snadnou odpověď: Na straně toho, kdo je nejdůsledněji a radikálně proti minulosti, kdo není opatrnický, nedělá s minulostí kompromisy, ale revolučně ji likviduje a překonává.“¹²⁶*

Jasně viditelná je nechuť vůči režimu, který panoval v Československu před druhou světovou válkou, a který zklamal ve svých důsledcích v mnoha ohledech, od neochránění svých obyvatel, přes útrapy, kterými si museli projít, až po materiální škody. Najednou se objevila zcela nová možnost vybudovat společnost od začátku. Přehlédnout nelze ani významnou roli Rudé armády v osvobození středoevropského prostoru. Na jedné straně lze zcela jistě mluvit o pragmatičnosti až pokrytectví na straně lidí Gottwaldova typu, na druhé straně nelze nevnímat velmi nadšeneckou atmosféru, která po válečném konfliktu propukla. Zmíněný Zdeněk Mlynář k tomu poznamenává, že pohled mnoha lidí na tehdejší svět byl velmi černobílý. Existují dva tábory, které se značně odlišují tím, co mohou nabídnout a na jakých hodnotových základech stojí.

¹²⁵ HRUBÝ, Karel. *Cesty komunistickou diktaturou: kritické studie a eseje*, s.34.

¹²⁶ MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremlu*, s.12.

„Má komunistická víra v oněch letech byla totiž uzavřeným logickým i hodnotovým systémem, který nemohl být podstatněji zvenčí narušen žádnou myšlenkou, argumentem, ani zkušeností.“¹²⁷

Hodnoty tehdejší doby mohou být definovány přesně, což se týká především ideologických základů marxismu-leninismu, ale pro řadu lidí mohou být abstraktnějšího charakteru, což vytváří prostor pro nesprávnou interpretaci a následné perzekuce, které znamenají snahu hluboce zasáhnout tábor ideového nepřítele.

„Základní hodnotou v systému naší tehdejší komunistické víry byl abstraktní pojem „v zájmu dělnické třídy“. Ale co (...) znamená (...) v praxi „v zájmu dělnické třídy“? Demokraticky formované mínění většiny dělníků? Ne, to pro přesvědčené stalinisty nebyl argument, neboť v jejich ideologickém systému nejde o jednotlivé živé dělníky, ale o dělnickou třídu jako abstraktní subjekt historického pokroku.“¹²⁸

Ona bipolarita má v sobě zároveň velmi podstatný prvek, jímž je vymezení se vůči druhému subjektu. Na jedné straně stojí komunistická strana, která bude budovat nové zítřky, na druhé straně stojí tábor, který je překonaný, ale je zároveň i vnímán jako nepřátelský. To vede k větší hodnotové ukotvenosti, neboť je třeba definovat, v čem se oba tábory liší. Zároveň v takovém prostředí vzniká určitý typ nevraživosti, která mezi oběma tábory kope hluboké příkopy, neboť vymezení se do jednoho nebo druhého tábora znamená, že buď jde člověk „s námi“, nebo „proti nám“, což je také jedno ze známých hesel.

Kaplan popisuje, jak hluboký dopad měly únorové události na sociální realitu tehdejšího státu. Jednak šlo o masivní perzekuce, které se týkaly statisíců lidí (a to není řeč o politických věznicích, kteří byli postiženi nejvíce), a které významně změnily tvář tehdejšího Československa, jednak popisuje citelný nárůst politické pasivity a lhostejnosti vůči politice.¹²⁹ To je prostor pro aktivní složky politického života, aby „nový svět“ bez nutnosti konfrontace s nespokojeným obyvatelstvem, nebo konkurencí v podobě politické opozice, začaly budovat k obrazu svému. Hraničilo by s naivitou očekávat od běžného člověka pár let po vyčerpávající a vše převracující

¹²⁷ Tamtéž, s.15.

¹²⁸ Tamtéž, s.15.

¹²⁹ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1948-1953 2.část, s.13.

válce uvažovat v takových termínech, jako je hodnotový základ budoucí podoby státu. V tomto má komunistická strana zjevný náskok, neboť navazuje na již hotovou doktrínu, která ve svém důsledku může mít určitá místní specifika, ale nemůže se lišit zásadně. Odmyslet nelze ani určitou míru strachu z represí u kruhů, které by třeba do celého procesu zasáhnout chtěly, ale ne za cenu likvidace své osoby, nebo své rodiny, jak se to mnohdy stávalo u politických vězňů v 50. letech. Kaplan výstižně popisuje, že „únor 1948 nadlouho rozdělil společnost na vítěze, postižené a vystrašené“¹³⁰

6.1.1. Politické procesy jako ukazatel smýšlení režimu

Právě na tématice politických procesů se dá rozdělování společnosti na „my“ a „oni“ ukázat snad nejlépe. Tato temná kapitola československých dějin zcela jasně ukazuje, jakým způsobem chtěl být režim vnímán a jak vykresloval ty, kteří nevyhovovali jeho požadavkům na žádoucí hodnoty, do jejichž čela stavěl režim sám sebe.

Ve své závěrečné řeči při procesu s názvem Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským hlavní žalobce Josef Urválek mimo jiné říká: „Činili všechny přípravy, aby své protilidové plány uskutečnili. Zrazovali naši stranu, republiku, pracující lid i své rodiny. Nebylo ničemnosti, které by nepoužili. Velezrada, špionáž, sabotáž, úklady o život (...) spiklenectví, záškodnictví, lstivá obojetnost (...)“¹³¹

Z celé dikce vedení procesu, z toho, jak byla naučená, zkonstruovaná, scénáristicky připravená, je velmi názorně cítit, jaké hodnoty vyznává tábor žalující a jaké hodnoty jsou typické pro žalované. Socialistický tábor je líčen v těch nejlepších barvách, jde o lidi, kteří chtějí pracovat, budovat, radovat se ze své práce a chtějí mír. Na druhé straně jsou lidé jako Slánský líčeni bez sebemenších kladných hodnot, schopni všeho v zájmu zisku, v zájmu imperialismu. Tyto skutečnosti bychom nenašli jen v případě procesu s Rudolfem Slánským a spol., ale našli bychom je i u dalších procesů. Dikce je přitom vždy velmi podobná a obvinění míří podobným směrem. Celá podoba vedení procesů je na rovině „my“ a „oni“ a pro běžného člověka vyznívá naprosto

¹³⁰ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1948-1953 2.část, s.9

¹³¹ VÝZKUMNÝ ÚSTAV KRIMINOLOGICKÝ. *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, s.524

jasně a zřetelně. Je v tom zároveň obsažena určitá míra pokrytectví, protože na jedné straně jsou veřejně definovány hodnoty, kterých se zřízení drží, na druhé straně se za zdmi „Domečku“ na Hradčanech a na dalších místech dějí věci, kterými systém prvoplánově pohrdá, ale sám je provádí. Raimund Aron v této souvislosti poznamenává, že *„masy mají být přesvědčeny, že kapitalistické mocnosti se spikly proti vlasti pracujících – za obtíže budování socialismu mohou nepřátelé a jejich zločiny.“*¹³² Aron vystihuje ještě další podstatu procesů – vysvětlení, proč to zatím vládnoucí elitě s výsledky hospodářství a dalšími věcmi příliš nejde – jde o podvratnou činnost záškodníků, kteří ničí práci obyčejných pracujících lidí. Navíc tím, jak jsou procesy „na očích“ a informace z těchto dramatických soudních klání jsou každodenně zprostředkovávány pro celou společnost, by se mělo lidem zarýt do paměti, o co jde nám a o co druhému táboru, přičemž je zcela zjevné, který z obou protipólů vyznává hodnoty žádoucí, ušlechtilé a pro společnost jako celek přínosné.

V tomto směru samozřejmě opět významně posloužila „masmédiá“, která se stala výrazným prvkem v přenosu informací a vzhledem k pozici Rudého práva na trhu se jím sdělované informace stávaly oficiálním doktrinálním poučením státního aparátu. Dne 8. června 1950 se tak můžeme o motivech „druhého tábora“ dočíst na titulní straně mimo jiné také to, že *„Jediným programem všech obžalovaných se stal zločin. Celou svou činností dokázali, že nejsou politickými odpůrci, ale bandou všeho schopných kriminálních zločinců. Velezrada, sabotáž, špionáž, vražda, takové byly jejich bojové prostředky, (...)“*

Na stejném sjezdu Československého svazu mládeže, ze něhož je předcházející ukázka, se v tisku objeví ještě celá řada dalších citací, mezi nimiž více než výmluvně v souvislosti s dělením dvou nepřátelských světů vyznívá projev Klementa Gottwalda, který k mládeži z tribuny promluvil s jasným budovatelským entuziasmem a popisoval, že *„srovnáme-li tyto dva světy – tu odpornou bandu zbankrotovaných politikářů, kapitalistický lokajů a cynických špionů na jedné straně a tento radostný a nadšený sjezd mladých budovatelů socialismu na straně druhé – pak věru není sporné, komu že již patří vítězství v zápase starého a nového světa, komu že patří budoucnost!“*¹³³

¹³² ARON, Raymond. *Opium intelektuálů*, s.133.

¹³³ Čl. Projev presidenta republiky Klementa Gottwalda In Rudé právo 8. 6. 1950, s.1.

V souvislosti s politickými procesy je dobré upozornit ještě na jeden z mnoha aspektů, které ukazují na úmyslnou a zcela záměrnou snahu s procesy pracovat na bázi propagandy a vysvětlovat lidu Československa, jak je třeba celý spor vnímat a jak by měl být těmito lidem prezentován. Z dokumentu, který byl ze sekretariátu ÚV KSČ směřován krajským výborům KSČ, je patrná zcela jasná, záměrná snaha nakládat s politickými procesy tak, aby vedly k co největšímu dopadu na obyvatelstvo a měly zásadní výchovný vliv. Naprosto se vytrácí úvahy o spravedlnosti, hledání pravdy a odsouzení pravých zločinců – s tím už se počítá jen tak mimoděk. Zásadní se stává prezentace procesů veřejnosti a cesty, jaké zvolit, aby dopad byl co největší.

„Jedním z účinných nástrojů k plnění těchto úkolů jsou dobře připravené a propagačně správně využitě procesy s organizovanou veřejností, které kromě tvrdého postihování třídních nepřátel mají napomáhat ve výchově pracujících k přesnému a důslednému zachovávání zákonů a jiných právních předpisů, (...) a k dodržování státní a procesní disciplíny.“¹³⁴

6.2. Roky 1953 a 1956, které otráslý východním blokem a léta naděje 1968/9, Pražské jaro a následné události

Za zásadní předěl následujícího období lze považovat dvě komplementárně spojené události, které měly do východního bloku zásadní dopad. Rok 1953, který je spojen s úmrtím Stalina a v československém prostoru podobně důležitým úmrtím Klementa Gottwalda. Rok 1956 by pak mohl být z pohledu režimního nastavení a dalšího směřování systému vnímán jako ještě zásadnější, kvůli události, která se odehrála na XX. Sjezdu Komunistické strany sovětského svazu, na němž Nikita Chruščov pronesl takzvaný Tajný referát, obsahující kritiku kultu osobnosti a tím pádem do jisté míry zpochybnění dosavadních pořádků a postupů, jež Stalin definoval jako závazné a které se ve světle této události zdály být určeny k zásadní revizi.

Také již výše zmíněný Zdeněk Mlynář popisoval, že *„Chruščovova odhalení, která tehdy zapůsobila jako bomba v celém komunistickém hnutí, mě ohromila.“¹³⁵*

¹³⁴ Dokument č.52 Informace organizačního sekretariátu ÚV KSČ krajským výborům KSČ o chybách a nedostacích při přípravě veřejných procesů In MERVART, Jan, MUSILOVÁ, Dana. *Dokumenty k dějinám Komunistické strany Československa*. s.129.

¹³⁵ MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremlu*, s.33.

Vzhledem k tomu, že šlo o zpochybnění tak výsostné osobnosti, jakou byl Stalin a vzhledem k jeho pozici v rámci celého východního bloku, muselo jít o znatelný otřes, který by v důsledku mohl vést i k reorientaci základního hodnotového nastavení celého systému. I podle dalších zdrojů šlo doslova o natolik zásadní zvrat, který do vcelku soudržného komplexu států vnesla zásadní otázky, prvky pravdy i rozvahu nad dosavadním vývojem a budoucností východního evropského prostoru.¹³⁶

První otázkou samozřejmě je, nakolik lidé, kteří politicky rostli pod Stalinovou vládou a jeho vedením, vystupovali sami za sebe, nebo byli pouze ve vleku a stínu velkého kormidelníka. Systém fungování stranického elektorátu není obsahem této práce, ale například Kissinger poměrně nevybíravě a zároveň velmi výstižně poznamenává, že „být Stalinovým žákem zaručovalo psychické znetvoření“¹³⁷. Daný autor zároveň upozorňuje, že přes snahu svalit vinu za některé věci čistě na Stalinovy rozmory, nejde v tomto případě o „úchylnost jednotlivce“, ale že podobný systém je podstatou komunismu jako takového.¹³⁸

Hlasy vymezující se ve větší míře proti režimu zaznívaly už v roce 1953 a souvisely s reakcí na měnovou reformu, která v Československu vedla k devalvaci úspor obyvatel.¹³⁹ Významnou je v této souvislosti především povstání obyvatelstva ve Škodovce v Plzni 1. června 1953.¹⁴⁰ To, co muselo vrcholným představitelům trochu narušit představu jednotnosti, byl fakt, že se proti nim postavili ti, které pokládali za své nejoddanější zastánce, totiž dělnická třída. Nicméně Zdeněk Mlynář ve svých pamětech poznamenává, že v rámci stranického aparátu a diskuse v něm nedošlo k pochybnostem o „základních rysech systému totalitní politické diktatury strany.“¹⁴¹ Dochází tedy jen k dílčím úpravám přístupů.

Určitou tendenci nepřipustit jakékoliv změny, které by vedly k otřesům v socialistickém táboře a jeho ideovému a hodnotovému ukotvení, může naznačovat i to, jakým způsobem se národní vlády vypořádaly s povstáními, která se odehrála v Polsku a Maďarsku v roce 1956. Přitom velmi důležitou skutečností je opět fakt, že těmi, kdo se postaví do opozice proti stávajícím poměrům, jsou v obou případech opět

¹³⁶ ZUBOV, Andrej Borisovič, ed. *Dějiny Ruska 20. století – díl II*, s.299.

¹³⁷ KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, s.539.

¹³⁸ Tamtéž, s.539.

¹³⁹ MAREK, Pavel. "Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953". *Securitas imperii* 24:10-34. dostupné z: <https://www.cecol.com/search/article-detail?id=544458>

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremly*, s.39.

dělníci spolu s dalšími vrstvami obyvatel. Patrný je zásadní strach, panující z rozdrobení sovětské sféry vlivu a eroze systému, který byl s koncem druhé světové války ve východní Evropě nastolen.¹⁴²

Druhou stranou tohoto vymezeného období je potom rok 1968, který je z pohledu Československa klíčový pro další vývoj a koexistenci politického vlivu dominantní strany na jedné straně a obyvatel na straně druhé.¹⁴³

Ludvík Vaculík v dokumentu s příznačným názvem *Dva tisíce slov*, který spoluautorsky zpracoval, a který představil v červnu 1968 široké československé společnosti prostřednictvím tisku, píše následující slova:

„Letošního jara vrátila se nám znovu jako po válce velká příležitost. Máme znovu možnost vzít do rukou naši společnou věc, která má pracovní název socialismus, a dát jí tvar, který by lépe odpovídal naší kdysi dobré pověsti i poměrně dobrému mínění, jež jsme o sobě původně měli.“¹⁴⁴

Informace pro veřejnost vyznívá poměrně jasně ve prospěch myšlenky určité formy přerodu, možnosti nového začátku, který se před československou společností otevírá. Nelze samozřejmě odmyslet fakt, že krom kruhů, které by rády viděly alespoň nějakou formu demokratizace v dosavadním rigidním totalitním systému, existují i další, kteří na podobné snahy pohlížejí s despektem. Zároveň přichází na mysl pokrytectví, se kterým komunistická strana k vládě přistupuje a které se projevuje v schizofrenní podobě toho, co strana navenek prezentuje jako žádoucí, a co na straně druhé dělá, nebo na čem staví svou vládu.

Změnám, které by mohly přijít, nahrává i situace, kdy nejmocnějším mužem ve státě je Alexander Dubček. Mlynář o něm píše, že *„pro Dubčeka není moc vhodným nástrojem k tomu, aby se do života společnosti promítly komunistické ideály jím vyznávané.“¹⁴⁵* Dalo by se tedy říci, že z pohledu této práce se doba roku 1968 jeví

¹⁴² ZUBOV, Andrej Borisovič, ed. *Dějiny Ruska 20. století – díl II*, s.302.

¹⁴³ Autor práce si je vědom, že obzvlášť téma srpnových událostí roku 1968 je velmi častým tématem historických prací a je zároveň jedním ze nejvíce zpracovaných témat, tedy není jeho ambicí tuto dějinnou etapu zevrubně popsat, jde spíše o snahu vystihnout náladu a hodnotovou ukotvenost doby v jejích základních konturách

¹⁴⁴ Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/manifest-2000-slov-27-6-1968/> cit. Dne 19. 9. 2023.

¹⁴⁵ MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremly*, s.139.

jako velmi vhodná pro celkovou restrukturalizaci hodnotového systému, nebo alespoň k jeho úpravě, vzhledem k demokratizačním tlakům, které se v průběhu předchozích měsíců a let objevily a byly asi nejlépe demonstrovány v oblasti kultury a umění, v rovině řízení státu pak v neposlední řadě omezením cenzury a otevřením stavidel pro možnost nahlédnutí systému z více stran.¹⁴⁶

Na situaci kolem manifestu *Dva tisíce slov* se ukazuje značná hodnotová disonance i v reakci, kterou o dva dny později na stránkách Rudého práva otisklo ÚV KSČ. Text s názvem *Předsednictvo ústředního výboru KSČ k prohlášení Dva tisíce slov*¹⁴⁷ se vyznačuje významně střízlivějším pojetím celého obrodného procesu, staví se skepticky k řadě požadavků, které jsou vyslovovány. Je tak stále více vidět, že představy o tom, k jakým hodnotám se bude československá společnost v budoucnu vztahovat, jsou poněkud odlišné. Opět se tak otevírá prostor pro vymezení se vůči „nepřátelskému“ živlu a utvrzení se ve spíše konzervativnějším přístupu k základům celého politického systému.

Rok 1968 je z historického hlediska přelomový nejen pro české země, ale z pohledu celého euroamerického pohledu. Projevuje se nejen snaha o kvalitativní změnu v oblasti lidských práv¹⁴⁸, ale i určitá nová perspektiva pohledu na život jako takový. Eric Hobsbawm hodnotí události Pražského jara v souvislosti s pohyby v rámci celého sovětského bloku jako trhliny, které znamenaly významné ohrožení jeho soudržnosti i samotné existence.¹⁴⁹

Jak celá akce dopadla je obecně známé. Je třeba ovšem daný historický milník vnímat nejen z pohledu konce snahy o reformu socialismu, ale zároveň jako začátek konce jakékoliv snahy o životaschopný konsenzus mezi vládnoucí nomenklaturou a běžným obyvatelstvem. Zdeněk Mlynář, pokud hodnotí lidi ve vedení komunistické strany, poznamenává, že v generaci politiků, kteří byli nejaktivnější v roce 1968, už

¹⁴⁶ To, jakým způsobem daný rok vstoupil jako zcela rozdělující jednak do mezilidských vztahů, jednak do samotné oblasti kultury a divadla zvláště, je dobře patrné například z paměti herečky Vlasty Chramostové, srov. CHRAMOSTOVÁ, Vlasta. *Byl to můj osud na přeskáčku I.*

¹⁴⁷ Dostupné z: <http://csds.cz/cs/g6/4724-DS.html>, cit. Dne 22. 9. 2023.

¹⁴⁸ V tomto kontextu lze připomenout, že 4. dubna 1968 umírá rukou atentátníka Martin Luther King, v březnu 1968 proběhne masakr ve vesnici My Lai ve Vietnamu v rámci války, kterou zde Amerika vede. Tento incident vyvolá mohutnou vlnu otázek po smyslu celého amerického působení. Konec 60. let je zároveň dobou, ve které o sobě dá mohutně vědět hnutí Hippies – proběhnou akce jako Human Be-In, spalování povolávacích rozkazů a další...

¹⁴⁹ HOBBSBAWM, E. J. (Eric J.), Jana PEČÍRKOVÁ a Petr ŠTĚPÁNEK. *Věk extrémů: krátké 20. století 1914-1991*, S.411.

prevládali spíše cynici.¹⁵⁰ Hobsbawm k tomu dodává, že „v posledních dvaceti letech existence sovětského bloku ztratilo i vedení komunistických stran skutečnou víru ve svou činnost.“¹⁵¹

6.3. Rok 1977 a Charta 77

Jak už bylo ukázáno a jak je také podloženo fakty v analytické části, komunistická vláda a celý stranický aparát na všech úrovních účelově pracuje s hodnotovými rámci, které požaduje po běžných obyvatelích republiky. Tak lze vnímat i různá oficiální „vysvětlení“, která se lidem ze stran vládnoucího aparátu dostanou, a to nejen formou oficiálních dokumentů, jako je například známé Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, které bylo oficiálně schváleno v roce 1970. Vysvětlení, o co šlo v roce 1968, můžeme ale nalézt i v dalších zdrojích. Jedním z nich je například seriál 30 případů majora Zemana, v jehož díle s názvem Štvanice se jasně ukazují dva světy, ono „my a oni“ a vysvětlení samozřejmě odpovídá době a účelu, s jakým je daný seriál točen.¹⁵²

Rok 1977 je pak jako mezník zvolen nejen proto, že vzniká dokument Charta 77, ale spíše kvůli reakci, kterou na daný dokument provedl režim. Je tím myšlena takzvaná „Anticharta“, neboli určitá veřejná demonstrace toho, že lidé z umělecké sféry oficiálně stojí za politikou státu a sdílí s ním dané hodnoty. Bez ohledu na to, zda dnes někteří z nich proklamují, že nepodepsali, nebo že nevěděli, co podepisují, lze říci, že šlo o snahu režimu ukázat, že Charta sama je okrajová záležitost a že tváře režimu, potažmo lidé, kteří „jsou vidět“ a dělají kulturu dané země, sdílí hodnoty, na nichž je socialismus v Československu založen.

Ve středu 12. ledna 1977 vychází v Rudém právu článek *Ztroskotanci a samozvanci*, který má vysvětlit socialistickému člověku, o jakou skupinu (míněni chartisté) se jedná. V článku se můžeme dočíst, jakým způsobem interpretuje uveřejnění Charty Gustáv Husák. Ten uvádí, že chartisté napadají systém proto, že

¹⁵⁰ MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremli*, s.148.

¹⁵¹ HOBBSAWM, E. J. (Eric J.), Jana PEČÍRKOVÁ a Petr ŠTĚPÁNEK. *Věk extrémů: krátké 20. století 1914-1991*, S.411.

¹⁵² Zmínit v této souvislosti lze i další perly kinematografie, které mohou v leccems podat ještě výmluvnější pohled na propagandistické snahy o vysvětlení dění daných let žádoucím způsobem – jde například o film *Za volantem nepřítel* z roku 1974, kvůli kterému část viny ulpí i na pražských taxikářích. <https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/397042/za-volantem-nepritel>

„budujeme socialismus na leninských principech, socialismus, který v naší praxi ztělesňuje vše ušlechtilé, pokrokové a humánní.“¹⁵³ Tím dává jasně najevo, že se nejedná o pouhou kritiku, ale o strukturální principiální boj dvou hodnotových světů, v nichž ale socialismus, potažmo komunistická strana a její představitelé hájí pozice pro běžného člověka přijatelnější nebo lakonicky řečeno „správnější“. Ruku v ruce s tímto počínáním jde i osobní diskreditace aktérů a opětovná snaha upozornit na nemravnost lidí, kteří se za provolání Charty postavili.¹⁵⁴

6.4. Rok 1985 a Michail Gorbačov

V březnu 1985 zemřel generální tajemník ÚV KSSS Konstantin Černěnko a v socialistickém táboře se chystá změna, která do jisté míry předurčí i kvalitativní změny systému – do čela ÚV KSSS je jmenován Michail Gorbačov.¹⁵⁵ S ním se ukazuje generační rozdílnost pohledu na vedení státu i celého východního bloku. Objevuje se pojem „nové myšlení“ a volání po všelidských hodnotách.¹⁵⁶ Ekonomické změny, které se zdály jako nevyhnutelné, měly tak být doprovázeny ještě změnami na poli politickém.¹⁵⁷ Pojmy jako „glasnost“ a „perestrojka“ slibovaly, že změny nezůstanou pouze v myslích intelektuální opozice, ale že by se mohly stát realitou. To, že Gorbačov měl v hlavě skutečnou změnu politiky a přístupu k situaci, naznačuje i část jeho projevu na 19. všesvazové konferenci strany v roce 1988 v Moskvě, na které pronesl, že „*V této situaci patří prosazování sociálního řádu, způsobu života nebo politiky zvenčí – a to jakýmikoli prostředky, vůbec nemluvě o vojenských prostředcích – do nebezpečného arzenálu minulosti*“.¹⁵⁸

¹⁵³ Rudé právo, ročník 1977, 12. 1., s.2, dostupné z: <https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1977/1/12/2.png>

¹⁵⁴ Ve stejném článku – *Ztroskotanci a samozvanci* – je možné si přečíst i základní „kádrování“ jednotlivých signatářů. Václav Havel je zde popsán krátce jako „člověk z milionářské rodiny, zavilý antisocialista“, profesor Patočka jako „reakční profesor, který se dal do služeb antikomunismu“ a další a další. Jde o snahu ukázat, z jakých základů kritika obsažená v Chartě 77 vychází a jaká je asi hodnotová základna těchto lidí. Nelze nezpomenout ani dehonestaci Ludvíka Vaculíka na stránkách *Ahoj na sobotu*, kde byly uveřejněny soukromé fotografie spisovatele a jeho tehdejší přítelkyně, na kterých byli vyfoceni na hřbitově nazí a které byly opatřeny také dovětkem, že jde o „autora „kontrarevolučního pamfletu“ *Dva tisíce slov je vášnivým vyznavačem morální zvrácenosti, exhibicionismu a perverze*“. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2022/06/PD_2_22_s90-99.pdf cit. Dne 23.9.2023

¹⁵⁵ ZUBOV, Andrej Borisovič, ed. *Dějiny Ruska 20. století – díl II*, s.476.

¹⁵⁶ ZUBOV, Andrej Borisovič, ed. *Dějiny Ruska 20. století – díl II*, s.483.

¹⁵⁷ KUNŠTÁT, Daniel. *Za rudou oponou*, s.68.

¹⁵⁸ Tamtéž, s.69.

Dění v 80. letech a tlaky, které se obzvlášť po ustavení Gorbačova a prosazování jeho politiky objevily také v Československu, musely nutně dopadnout na celý východní blok. Nicméně hodnotový rámec se do jisté míry drží až do listopadových dní roku 1989. Určité náznaky, záblesky prozření nutnosti změn, bychom mohli najít v některých vyjádřeních, jako je například slavný projev Miloše Jakeše na Červeném hrádku, kde bazální uvědomění nutnosti změn je, ale také se ukazuje zakotvenost systému ve svých pozicích a jeho velká těžkopádnostech ve vztahu ke změnám, jednak i generační rozdíly a neschopnost nahlédnout vlastní konání a politický systém kritickým okem reformátorů, jakož i opuštění jediné cesty z problémů v podobě kolektivního řešení.¹⁵⁹

„Ne, strana je ten orgán, který chce demokraticky ty věci řešit, ale samozřejmě povinností těch, kteří za věci odpovídají je, aby vedli ty, kteří přestupují socialistickou zákonnost a morálku k pořádku. Aby je vedli k pořádku.“¹⁶⁰

¹⁵⁹ Celý projev a jeho přepis je k dispozici např. Zde: https://www.totalita.cz/txt/txt_o_jakesm_text_hradek_01.pdf, cit. Dne 23. 9. 2023

¹⁶⁰ Tamtéž

7. Rysy totalitního režimu

Politická realita, kterou bylo možno vnímat v letech, na než je tato práce zaměřena, tedy roky 1948–1989, byla velmi ovlivněna politickým systémem nastoleným únorovým převratem v roce 1948.¹⁶¹ Politický život byl minimalizován a možnost aktivní participace podmíněna určitými předpoklady, mezi kterými čnělo souznění s daným systémem, respektive participace byla vynucována bez ohledu na to, zda s daným systémem člověk souzněl, či nikoliv.

Pokud se na tehdejší dobu díváme současným pohledem, často bývá oněch čtyřicet let v dějinách Československa popisováno jako totalitní stát. Problematikou totalitního uspořádání státu se zabývá řada politologů a teoretiků politických systémů, neboť na problematiku totalitarismu lze nazírat z různých úhlů pohledu. Samotná „totalitnost“ režimu se také vyvíjí¹⁶², a to v souvislosti s proměnami politické reality v letech, kdy je v čele státu jedna ideologie, jejíž místo je oficiálně zakotveno i v tak důležitém dokumentu, jakým je ústava. Nicméně je třeba si položit otázku, jakou roli hraje hrdinství v rámci celého přístupu k totalitní přeměně společnosti, zda hrdina mohl napomoci implementaci totality do společnosti a dále tak ospravedlnit nutnost zabývat se aktivně rolí hrdinství ve společnosti.

7.1. Totalita a její podstata z pohledu filosoficko-politologického

S pojmem totalitarismus je již ze své podstaty velmi silně spojena ideologická manipulace společnosti ve prospěch vládnoucí strany. Jak už pojmenování napovídá, jde o totální přístup, tedy zásah nejen do sféry společenské, ale i do individualizovaných životů a jejich kontrolu.¹⁶³ Miloš Havelka ve svém textu určeném pro Kulturu a totalitu popisuje totalitu jako „*způsob politického panství, které (...) usiluje proniknout jako jednotící princip nejen všemi sférami státního života, ale zároveň i celou společností, všemi institucemi a všemi sociálními vztahy a také do lidského nitra (hodnoty a přesvědčení) i soukromého života individuí.*“¹⁶⁴

¹⁶¹ BROWN, Archie. *Vzestup a pád komunismu*, s.200.

¹⁶² KUNŠTÁT, Daniel. *Za rudou oponou: komunisté a jejich voliči [po roce 1989]*, s.67.

¹⁶³ HEYWOOD, Andrew. *Politologie*, s.49.

¹⁶⁴ HAVELKA, Miloš. *Totalita: Ke světonázorovému a politickému potenciálu překonaného konceptu*. In *Kultura a totalita III – Revoluce*, s.19-20.

Historii totalitarismu můžeme uchopit v podstatě dvojím základním přístupem – buď budeme chápat totalitu jako odvěký fenomén, který má své kořeny již v antice a pro člověka a lidskou společnost jde tak do jisté míry o jev v podstatě běžný a v historii již mnohokrát zastoupený¹⁶⁵, nebo ho můžeme vnímat jako jev veskrze moderní, spjatý s 20. stoletím a ve své ryzí podobě vzniklý až v předválečné době v Německu a Itálii.

Jako zásadní se ve vymezení totality jeví monopolizace nejrůznějších sfér státní moci a přístupu k člověku. Různí autoři uvádějí různé pohledy, ale z obecně přijímaných lze jmenovat šest rozpoznávacích znaků, které by mohly být určující pro totalitní systém¹⁶⁶:

1. Oficiální ideologie a nárok na neomylnost.
2. Monopol strany ve vedení státu, často spojen s vůdcem, který má v celém systému zásadní postavení.
3. Policejní dohled.
4. Monopol na sdělovací prostředky a tím pádem na informační tok směrem k občanům.
5. Monopol ozbrojených sil.
6. Státní kontrola nad ekonomickým životem, v případě socialismu v podobě centrálního plánování a likvidace soukromého podnikání.

Pokud přihlédneme k dalším požadavkům na totalitní ideologii, u různých autorů rezonují různá partikulární specifika tohoto systému. Nicméně jak například Hannah Arendtová zmiňuje, pro totalitní systémy je zásadní indoktrinace, která ze své podstaty je spojena s vytvářením specifického hodnotového rámce, v němž dané hnutí či systém fungují. To je pak velmi často spojeno s terorem, který je pro autorku jedním z podstatných rysů totality.¹⁶⁷ Jestliže přistoupíme na tuto tezi, která říká, že „*Propaganda je jedním, a možná nejdůležitějším nástrojem totalitarismu ve styku s*

¹⁶⁵ VÁŇA, Tomáš, 2013. *Jazyk a totalitarismus*, s.10, podobně rozebírá historii totalitarismu v oblasti filosofie HAVELKA, Miloš. *Totalita: Ke světonázorovému a politickému potenciálu překonaného konceptu*, který se snaží ukázat na další významy a obsahy slova totalita od osvícenství, přes Kanta a Schellinga, až například k Marxovi.

¹⁶⁶ Tamtéž, dále např. PEČENKA, Marek, LUŇÁK, Petr. *Encyklopedie moderní historie*, s.522.

¹⁶⁷ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*, s.476.

*netotalitním světem, teror je naopak vlastní podstatou jeho formy vlády.*¹⁶⁸, pak lze konstatovat, že k aktivnímu provedení propagandy jako takové zcela jistě přispívá i vytvoření vlastního kultického archetypu hrdinství, které je dále demonstrováno na konkrétních případech z historie i soudobé společnosti. Hrdina tak vlastně přispívá k podtržení politického systému a jeho pevnějšímu ukotvení formou sdíleného hodnotového rámce, který má být následován masami. Plní tak do jisté míry úkol zprostředkovatele hodnot pro širokou veřejnost. Hodnot, na kterých daný systém stojí, nebo jejichž naplňování vyžaduje.

Raymond Aron uvažuje nad politickým systémem obdobně. Zmiňuje teror jako jeden z „*nejnápadnějších důsledků ideologického režimu*“¹⁶⁹. Aron by pravděpodobně vyslovil souhlas i s výše zmíněnými podmínkami totalitarismu jako takového¹⁷⁰, nicméně sám uvádí, že pro politický režim je nezbytná komunikace mezi ovládanými a ovládajícími.¹⁷¹ Tato komunikace se samozřejmě děje skrze oficiální kanály, které vládnoucí strana ovládá, ale děje se do jisté míry podvědomě právě i formou vzorů, které daná strana či vůdce předkládá svým následovníkům. K tomuto účelu se opět hrdinský kult různorodě personifikovaný hodí velmi dobře. Hrdina může být velmi snadno použit v rámci propagandistické komunikace a na jeho příkladu lze předat nosné myšlenky režimu.

Hrdinská výkladní skříň režimu není jednolitá, nicméně tvoří součást ideologie a slouží k jejímu upevnění, zároveň ji lze vnímat jako stabilizující prvek sociální konstrukce společnosti v utopické podobě a vizi Marxe, Lenina a dalších.¹⁷²

Někteří autoři především z řad politologů, kteří se tématem hlouběji zabývají, narážejí na určité nedokonalosti v podobě užití pojmu totalita pro realitu československé situace, potažmo pro její závěrečnou část existence. Někdy se mluví spíše o zamrzlém posttotalitarismu, kvazitotalitarismu, hovoří se o tom, zda se spíše nejedná ještě o jinou podobu systému, než je právě totalita, ale to už jsou úvahy čistě technicistního charakteru a pro záměry této práce nemají valného významu.¹⁷³

¹⁶⁸ Tamtéž, s.476.

¹⁶⁹ ARON, Raymond. Demokracie a totalitarismus, s.151.

¹⁷⁰ Podmínky fenoménu totalitarismu rozebírá na s. 158.

¹⁷¹ ARON, Raymond. Demokracie a totalitarismus, s.37.

¹⁷² MACURA, Vladimír. *Šťastný věk a další studie*, s.405.

¹⁷³ KUNŠTÁT, Daniel. *Za rudou oponou*, s.72-90.

Výzkumná část

8. Metodologie a dílčí výsledky

Metodologická základna této práce by mohla být rozdělena do dvou základních částí, v závislosti na vybraném souboru zdrojů informací, se kterými bylo pracováno. První velká oblast se týká práce s Rudým právem jako základním pramenem pro rozbor a provedení analýzy diskurzu. Druhá oblast vychází především z analýzy pramenů, které pro tento výzkum poskytl Archiv kanceláře prezidenta republiky. Tato část byla spojena s rozbohem pramene jako takového, jeho kritického posouzení a následného studia. Jednotlivé části metodologického přístupu a dílčí výstupy po provedení základního rozboru jsou popsány níže.

8.1. Analýza veřejného diskurzu a Rudé právo

Max Weber z pohledu metodologického dal základ novému přístupu ve snaze chápat okolní realitu, který bychom mohli nazvat jako rozumějící, nebo také chápající sociologie. Sám popisoval, že je třeba pokusit se o „*interpretativní porozumění lidského jednání, aby bylo možné dospět ke kauzálnímu vysvětlení průběhu i důsledků*.“¹⁷⁴ V rámci tohoto přístupu nejde jen o prostý výčet jevů, jejich popis a pozitivistické výstupy. Jde spíše o pochopení hlubších významů mezi jevy, o provázání jednotlivých výstupů a pokus o jejich interpretaci v rámci sociální reality, v níž se zkoumaný jev nalézá. Něco podobného je i snahou této práce, pro kterou byl v rovině metodologické zvolen kvalitativní přístup k získání relevantních odpovědí na vytvořené otázky, s vědomím rizik, která sebou tento přístup nese. Nicméně pro daný výzkum se tento výběr jeví jako vhodnější. Pokud vyjdeme ze základní teze, že člověk není jen pouhým nositelem struktur, ale že je jejich aktivním tvůrcem, mohlo by zkoumání v této oblasti přinést hlubší vysvětlení sociální reality, potažmo predispozic, jakými se doba socialismu vyznačuje.¹⁷⁵

¹⁷⁴ HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*, s. 106.

¹⁷⁵ KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*, s. 30.

Jedním ze znaků, kterým se společnost vyznačuje, a to s čím dál větší intenzitou, je fakt, že o sama o sobě produkuje čím dál větší množství textů a informací, které vlastně zpětně určeno mohou velmi dobře posloužit k tomu, aby byl určitý jev zkoumán a popsán právě z pozic, které o něm společnost mimoděk sama vytváří.¹⁷⁶ Této skutečnosti je využito i pro výzkum zaměřený na konstrukci hrdinství v době socialismu. Jako hlavní výzkumný nástroj této části je zvolena diskurzivní analýza. Ta by se dala chápat jako určitý zastřešující pojem, který má zacílit na roli jazyka v rámci konstruování sociální reality jako takové.¹⁷⁷ V rámci rozmezí mezi analytickým a hermeneutickým přístupem se pak metoda použitá v této práci drží spíše hermeneutických východisek, navazuje právě na přístup rozumějící sociologie a snaží se o intenzivní a maximálně výtěžný přístup k zdrojovým datům.¹⁷⁸

Jedním ze základních nástrojů, jak pracovat kvalitativně se získanými informacemi, je jejich kódování, tedy určitý proces analýzy, která umožňuje vnést do textu strukturu, odhalit význam, jaký daný kód v celkovém kontextu má a určitým způsobem takto získané informace následně interpretovat.¹⁷⁹ Kódování lze provádět nejrůznějším způsobem, na úrovni slov, vět i celých odstavců. Pro tuto práci bylo většinou využito kódování celků textů, především proto, že se jedná o celé články, ve kterých je hrdina určitým způsobem zmíněn. Pokud je tento pojem zmíněn v rámci jednoho článku v různých kontextech, je kódován každý zvlášť.

Z pohledu obecného myšlenkového postupu je tedy výzkum postaven především na induktivním postupu, neboť se snaží z dílčích závěrů vytvořit obecnější závěry. Dále lze říci, že se soustředí především na kontext a syntax slov, nejde primárně o osamocená slova jako taková, jejich gramatickou podobu a další lingvistické charakteristiky.¹⁸⁰

8.1.1. Proč zvolit pro analýzu právě Rudé právo?

Pro samotnou diskurzivní analýzu, která byla jednou z metod výzkumu, bylo třeba najít reprezentativní zdroj, s nímž by bylo možno pracovat. Pod pojmem

¹⁷⁶ HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj*, s. 15.

¹⁷⁷ ŘIHÁČEK, Tomáš, Ivo ČERMÁK a Roman HYTYCH. *Kvalitativní analýza textů*, s. 105.

¹⁷⁸ HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj*, s. 16.

¹⁷⁹ STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu*, s. 42-43.

¹⁸⁰ VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*, s. 131.

reprezentativnost se v tomto slova smyslu myslí především, aby šlo ve své době o zásadně rozšířený zdroj informací pro široké publikum a zároveň aby i z druhé strany splňoval požadavek na těsné svázání s vládnoucí elitou, aby sloužil jako významná platforma pro prezentaci myšlenek, které chce garnitura u moci, předat ostatním občanům. Z tohoto pohledu se Rudé právo jeví jako velmi vhodný objekt zkoumání, protože naplňuje oba požadavky, které byly na zdroj vzneseny. Pro hlubší podpoření této teze je zařazena základní charakteristika pramene.

8.1.1.1. *Základní charakteristika Rudého práva jako zdrojového pramene*

První vydání Rudého práva vyšlo v květnu roku 1921¹⁸¹. Nicméně myšlenky na založení listu, který by propagoval myšlenky socialismu, se objevují už významně dříve. Některé zdroje zmiňují jako prvního myšlenkového otce založení politického listu V. I. Lenina, který po jeho založení volal v článku *Čím začít* z roku 1901.¹⁸² Založení listu je pak samozřejmě bráno jako velký krok vpřed, obrovský přínos pro celý kolektivismus atd. Poměrně zajímavé je, že i oficiální zdroj mluví o tom, že „*Rudé právo patří k onomu druhu tisku, který neskryvaně o otevřeně straní, jenž nepotřeboval a nepotřebuje skrývat své cíle a záměry, k tisku, který se z nástroje manipulace, ohlupování a klamání mas stává organizátorem jejich boje, revolučního hnutí, revolučního uvědomování a vzdělávání.*“¹⁸³ Je tedy už od počátku z pohledu přednastavení listu jasné, že Rudé právo je cíleně platformou pro prezentaci základních ideových východisek poúnorového režimu. To ale pozitivně koreluje se zájmem této práce. Rozkrytí myšlenek, které jsou pro režim nosné a kterými se chce vládnoucí garnitura prezentovat navenek lze s pomocí deníku identifikovat a Rudé právo se tak stává velmi vhodným zdrojem k provedení analýzy.

Skutečnost, že se v případě Rudého práva jedná o vhodný zdroj relevantních postojů strany, lze dedukovat i z toho, že na stránkách deníku najdeme i oficiální výzvy vůči všem obyvatelům, které se snaží vytvořit dojem, že každý jedinec je důležitou součástí kolektivního snažení a jeho slovo má v celostátní diskusi témat své místo. Typickou ukázkou, nechť je vydání z 10. ledna 1954 a velký titulek, který zní:

¹⁸¹ *Naše Rudé právo*, s. 15.

¹⁸² *Naše Rudé právo*, s. 13.

¹⁸³ *Svěděk a bojovník*, s. 9.

„Vláda předkládá k všenárodní diskusi návrhy zákonů o národních výborech.“¹⁸⁴ A dále pokračuje úvodní výzvou „Občané a občanky, dělníci, rolníci a příslušníci inteligence! Vláda Československé republiky vám předkládá k všenárodní diskusi návrhy zákonů a národních výborech.“ A pokračuje následně tvrzením, že „Vláda přikládá velký význam všenárodní diskusi, které se aktivně účastní nejširší vrstvy lidu na veřejných schůzích ve městech, na vesnicích, v závodech, v úřadech a ve školách.“¹⁸⁵

Důležité je také to, že Rudé právo vychází nepřetržitě i v letech, na která se svým zaměřením soustředí tato práce, tedy léta 1948–1989. Také z tohoto důvodu je Rudé právo nanejvýš vhodné k provedení zamýšlené analýzy. Šíře záběru a vlivu na jedince se odvíjí také od průměrných ročních nákladů vydání, které se v 60. letech pohybovaly kolem jednoho milionu výtisků každého vydání¹⁸⁶, na přelomu 70. a 80. let se náklad sobotního vydání pohyboval dokonce kolem 1,3 milionu výtisků¹⁸⁷, což deník řadí mezi nejvlivnější médium v rámci Evropy.

Odmyslet nelze ani symbolickou moc, kterou média tohoto typu, tedy navázána na specifickou a výlučnou ideologii, ať už v přímé, zjevné rovině, nebo skrytě, předkládáním příkladů z praxe a hodnotových ideálů, které korelují s názory vládnoucí strany, mají.¹⁸⁸

Lze samozřejmě diskutovat o tom, nakolik čísla související s množstvím prodaných výtisků a velikosti nákladu hovoří o skutečném dopadu listu. Řada lidí, se kterými se vedou rozhovory na téma čtení Rudého práva, uvádí, že noviny vlastně nečetli, že je prostě jen měli k dispozici. To tak samozřejmě být může a dnes už skutečnou čtenost deníku nezjistíme. Pro účely této práce je podstatné, že jde o jeden z hlavních komunikačních kanálů ve směru vládnoucí režim na jedné straně a běžný občan na straně druhé. Jeho symbolický kapitál by se dal jistě považovat za do jisté míry uměle vytvořený¹⁸⁹, na druhou stranu však nelze opomenout fakt, že jde o jedno z nejrozšířenějších médií své doby a jako takové může poskytnout vhodnou základnu pro výzkum.

¹⁸⁴ Rudé právo orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 1.

¹⁸⁵ Rudé právo orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 1.

¹⁸⁶ Naše Rudé právo, s. 187.

¹⁸⁷ Naše Rudé právo, s. 226.

¹⁸⁸ ŠMÍDOVÁ-MATOUŠOVÁ, Olga. "Rudé právo psalo, že nás bylo málo...", s. 52.

¹⁸⁹ ŠMÍDOVÁ-MATOUŠOVÁ, Olga. "Rudé právo psalo, že nás bylo málo...", s. 51.

8.1.2. Postup identifikace vhodného výběru k analýze článků

V rámci základních kontur výzkumu, které byly představeny v předchozím textu, lze nyní přistoupit k popisu konkrétních článků pro analýzu. Jako nejpodstatnější znak pro výběr byla zvolena přítomnost jakékoliv modifikace slova hrdina či hrdinství.¹⁹⁰ Tyto výrazy byly vyhledávány v člancích Rudého práva, a to různým způsobem.

Především je nutné zmínit klíč výběru čísel vhodných pro analýzu. Jako základní roky byla definována doba mezi léty 1948-1989 a to s ohledem na politickou situaci v zemi. Nabízely se v podstatě dvě vhodné varianty – první z nich by byla najít určitá klíčová data, jako jsou kupříkladu narozeniny Stalina či Lenina, sjezdy KSČ a podobně a monitorovat čísla blízká těmto výročím. Po zhodnocení rizik tohoto postupu byl nakonec zvolen druhý z přístupů, tedy definovat určitý striktně daný klíč, který bude na podobných výročích nezávislý. Analýza tedy probíhala vždy pro čísla obsažená ve druhém týdnu ledna a června ve frekvenci jednou za dva roky. Takto definovaná čísla byla zevrubně prostudována – v případě nejstarších potřebných vydání s pomocí dálkového přístupu do digitálního archivu Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích¹⁹¹.

Protože celý výzkum probíhal mezi léty 2019-2023, lze říci, že do zpracovávání tématu v tomto případě paradoxně pozitivně vstoupila covidová situace, která celkově významně zlepšila dostupnost zdrojů v distanční podobě. Následně tedy bylo využito pro získání článků rozhraní Digitální knihovna Kramerius¹⁹², které umožnilo studium dalších relevantních čísel pro následující roky. Tento nástroj se navíc vylepšoval v rámci trendů, které bylo možné vidět již dříve například v archivech britských a skotských novin, tedy možnost vyhledávání konkrétních slov a jejich variací pomocí vyhledávače přímo v rámci aplikace. V České republice šel tedy vývoj tak, že v roce 2021 bylo možné získat pouze informace o konkrétní straně, na které se nějaký takový pojem vyskytuje, v druhé polovině roku 2022 bylo možné najít konkrétní slovo i přímo označené v textu článků, což celou analýzu významně usnadnilo a skýtá to

¹⁹⁰ Jednalo se tedy o modifikace těchto slov v odlišných genderových podobách, dále z pohledu gramatiky v různých pádech, a to jak v čísle jednotném, tak v čísle množném.

¹⁹¹ *Rudé právo - digitální archiv* [online]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/periodical/uuid:4eac74b0-e92c-11dc-9fa1-000d606f5dc6>.

¹⁹² *Národní knihovna České republiky Digitální knihovna Kramerius* [online]. Dostupné z: <https://kramerius.nkp.cz/>.

velké možnosti pro budoucí výzkumy podobného typu. Potom šlo tedy především o vyhledání slov, zaznamenání jejich kontextu do připraveného dokumentu a jejich další zpracování. Doba nutná pro prostudování jednoho čísla se tedy z řádu hodin posunula do roviny desítek minut a méně v závislosti na frekvenci výrazu.

Veškerý výskyt slova „*hrdina*“, „*hrdinství*“ či jejich odvozenin a gramatických modifikací byl zaznamenáván do připraveného souboru, respektive připravených souborů v programu MS Word, kde lze provést i samotné kódování. To se dělo především formou komentářů, se kterými se dá následně v rámci analýzy pracovat. Některé situace byly pro určení konkrétního kódu poměrně jednoduché a kódy byly zjevné, u některých bylo potřeba jít skutečně do hloubky daného uvedení pojmu a analyzovat, v čem spočívá hrdinství v daném kontextu, co je jeho náplní a kdo je jeho nositelem. Celkově bylo zaznamenáno přes 730 výskytů tohoto slova nebo jeho odvozenin.¹⁹³

Následně proběhla další kategorizace¹⁹⁴ a spojování významových podobností do skupiny kódů, což by dále sledovalo logiku tzv. otevřeného kódování, přestože jak autoři sami upozorňují, hranice mezi jednotlivými typy kódování mohou být značně plovoucí.¹⁹⁵ K pojmenování jednotlivých kategorií byly použity jak termíny, které se vyskytovaly přímo v textech, tak i vlastní vytvořená pojmenování, která měla nejlépe vystihovat obsahovou skutečnost. Kódy samotné byly zaznamenávány jak do samotného textu s citacemi z textů, tak do programu MS Excel kvůli lepší přehlednosti kódů a jejich efektivnímu používání. Kódů bylo nakonec vytvořeno 61, což je počet před jejich kategorizací.

V druhé fázi proběhla kategorizace, v jejímž rámci byly na základě významu dávány dohromady vzájemně související kódy, proběhla jejich sumarizace a následné zhodnocení dílčích výsledků pro záměry této práce. Kategorií bylo nakonec vytvořeno 15. S těmito kategoriemi se dále pracovalo jednak sumarizací výskytu jednotlivých útvarů, jednak byly vytvořeny dílčí pomocné tabulky, jež byly vždy zaměřeny na určitou oblast, kterou měla další analýza poskytnout.¹⁹⁶ Tak byla

¹⁹³ Do celkového výčtu nebyly zařazeny texty, v nichž se vyskytoval pouhý název filmu – např. *Hrdina má strach*, dále pak zmínky o novém stroji s názvem *Hrdina* a situace, kdy se na ledě začal od roku 1977 objevovat hokejista Jiří Hrdina.

¹⁹⁴ Záznam kategorizace v podobě, v jaké byl používán pro celkovou analýzu, je připojen v sekci Přílohy.

¹⁹⁵ STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu*, s. 47.

¹⁹⁶ Tabulky, které byly k celkové analýze použity, jsou připojeny v sekci přílohy.

například vytvořena samostatná tabulka pro odlišení hrdinství individuálního od hrdinství kolektivního, nebo rozlišení mezi hrdinstvím osobním a odosobněným.

Řešena byla otázka kódů, které jsou v celkovém výzkumu zastoupeny jen minimálně v malých jednotkách případů a jejich oprávněnosti zařazení do výzkumu. Nakonec bylo zhodnoceno, že svou podstatou vždy odpovídají určitému nadřazenému pojmenování, které je pro více kódů společné, a tak byly i tyto kódy ponechány pro celkovou analýzu v souboru kódů.

Jediný případ, který do celkového uvažování o kontextu hrdinství nebyl zahrnut, je používání slova hrdina v jeho gramatických podobách v souvislosti s uměleckými díly. Kód je nazván jako „literární hrdina“, ale jsou do něj začleněny jak postavy z knih, tak z filmů, divadelních her a další. Vyčleněn byl tento kód z toho důvodu, že jeho užití nevyjadřovalo hrdinství v pravém slova smyslu, tedy v podobě činu, nebo nějaké akce, ale jednalo se o použití termínu jako osoby v uměleckém díle, jako označení pro danou postavu nikoliv pro jeho vlastnosti či činy, ale čistě jako osoby v uměleckém světě se vyskytující. Pro pochopení vnímání hrdinství samotného byl tedy tento kód vyhodnocen jako nepřínosný a do celkové analýzy nebyl zahrnut.

8.2. Dílčí závěry po analýze veřejného diskurzu

V následující části by měly být vyhodnoceny některé závěry, které se ukázaly jako signifikantní po provedení analýzy diskurzu, kódování a následné kategorizace. Veškeré zde uvedené myšlenky jsou podpořeny jak shodou na rovině významové, tak také množstvím výskytů v rámci daného zpracovávaného období.

8.2.1. Hrdina skupinový x hrdina jednotlivec

Pokud se na problematiku hrdinství podíváme prizmatem toho, kdo může být hrdinou, tak lze na základě analýzy konstatovat, že hrdinství se projevuje většinově v masové, skupinové podobě. Činy hrdinů-jedinců jsou spíše ojedinělé. Ten, kdo může být nadán hrdinstvím, je většinou lid, budování, armáda, mládež a další, ale pro hrdinství jednotlivce je prostor poměrně omezený, tedy až na jednu výjimku, která tvoří velkou část hrdinství, které bychom mohli z určitého úhlu pohledu označit jako osobní, a tou je titul Hrdina socialistické práce. Tento kód byl nakonec vyhodnocen

jako hrdinství jednotlivce, přesto, že by i k tomuto vyhodnocení mohla být určitá výtka ve smyslu spíše masové podoby daného heroismu. Nejedná se o tedy o zcela čisté osobní hrdinství, ale spíše hrdinství jednotlivce v rámci masy. Pokud bychom se rozhodli tuto kategorii neuvádět, je rozložení hrdinství mezi masy a jednotlivce ještě signifikantnější.

Souvislost lze najít s myšlenkou, že socialismus se ze své podstaty odkazuje více na kolektiv než na jednotlivce. Vytváření hrdiny jednotlivce by tak patrně zavánělo větším důrazem na individualismus, který není žádoucí. Zároveň to je pro člověka přeneseně informace, že hrdinou se lze stát především cestou účasti v kolektivu než vlastním solitérním přístupem. Ten je také možný, ale spíše skrze práci, nebo je vyčleněno velkým jménům historie, jako je Fučík, přičemž ale přesné následování jejich hrdinství a tím pádem naplnění požadavků na hrdinu ve vlastní osobě je poněkud problematické. Hrdinství jednotlivců lze ještě výjimečně vidět u těch osobností, které bojují za myšlenku socialismu v zemích kapitalistických, nebo je to alespoň jako boj za socialistickou myšlenku interpretováno. Příkladem budiž spojení slova hrdina s Rosou Parksovou, která v roce 1955 v Alabamě odmítla akceptovat pravidla pro rozdělení autobusu na černošskou a bělošskou část a odmítla jednoho bělocha pustit sednout. Takových příkladů najdeme poskrovnu, ale výjimečně se objeví.

V souvislosti s předchozí myšlenkou je zajímavý článek „Nejhumánnější ideologie“, který vyšel v roce 1980, a který vysvětluje a dokresluje mnohé z toho, co bylo psáno. Píše se zde následující:

„Teoretickým výrazem humanistické stránky leninského učení je důsledný vztah k lidovým masám jako k subjektu historického procesu, uznání rozhodující úlohy pracujících ve vývoji dějin. Leninské učení odmítá subjektivně idealistickou koncepci „hrdiny“ a „davů“, panský přezíravý poměr k lidovým masám jako k něčemu neosobnímu; není mu vlastní aristokratický snobismus a rovněž maloburžoazně anarchistický subjektivismus a voluntarismus, který staví přání a vůli jednotlivce nad lid atd.“ Nejhumánnější ideologie, 11.1.1980, s.4

Podobného rysu si všímá i Macura ve své knize Šťastný věk, v níž odkazuje na to, že zatímco u vůdce dochází spíše k preferenci jeho jména a je tak dokonce pojmenovávána i určitá éra historického vývoje, u člověka jde o postup přesně opačný, který směřuje k popření individuality jako takové a upřednostněn je lid jako celek.¹⁹⁷ Otázkou samozřejmě je, zda se lidé s hrdinstvím tohoto typu dokáží ztotožnit, nebo zda jde spíše o nevyužitý potenciál slova hrdina. Obecně lze totiž vymezit v podstatě dvě možné cesty, jakými hrdinství představit a jak na něm participovat. První z nich je kolektivní, výše popsána, kdy se člověk prostě stane součástí hrdinského kolektivu, takového, který naplňuje nějaký z potřebných atributů a část hrdinství se tak přenesse i na jedince. Druhá z cest je postup, který je asi typičtější například pro soudobé uvažování o hrdinství a sice zprostředkování příběhu, osudu určité skupiny lidí skrze jednotlivce, který prožil určitou situaci inspirativní i pro druhé. Možnost ztotožnění v takovém případě je patrně o něco větší, neboť snadněji se matka ztotožní s jinou matkou než obecně s matkami v republice.¹⁹⁸ Nicméně ideologické přednastavení pracuje především s kolektivním přístupem, masovou prezentací a tím se možná do jisté míry připravuje o část populace, kterou by mohla alespoň po citové stránce podchytit.

Z pohledu zkoumaného tématu a v souvislosti s výše zmíněným lze konstatovat, že hrdinský může být tedy například lid sám o sobě. Většinou se ovšem jedná o určitý typ lidu. Ať už je to lid bojující, pracující, nebo určité země.:

Příklady z tisku:

„Žádáme, aby představitelé USA konečně skoncovali s touto nevyhlášenou válkou a stáhli svá vojska z jihovýchodní Asie. Necht' si hrdinný vietnamský lid sám rozhoduje o své budoucnosti.“ Dopis dne, 5.1.1972, s.1

„Američtí imperialisté i jejich španělské fašistické loutky dělají však účet bez hospodáře, bez španělského lidu. Za vedení hrdinné komunistické strany bojují španělští dělníci proti krutému fašistickému režimu za nepopsatelně těžkých

¹⁹⁷ MACURA, Vladimír. *Šťastný věk*, s. 458-469.

¹⁹⁸ V současné době podobného principu využívají iniciativy a projekty, jako je například Post Bellum, Příběhy 20. století, příběhy našich sousedů a další, které představují jednotlivé konkrétní příklady historických zážitků, které mohou být inspirativní i pro další lidi.

podmínek. Celý svět zná hrdinné činy asturských horníků a partyzánů“ Francovo Španělsko vojenskou základnou amerického imperialismu, 13. ledna 1950

„Sovětské romány strhují příkladem hrdinství a odhodlanosti sovětských lidí, jejich vysoké mravní síly, jejich stálého úsilí o upevnění sovětské moci, jejich odhodlaného boje za mír a vítězství nad fašistickými vetřelci“ Čest nosit odznak s jménem Julia Fučíka, 15. 1. 1950, s.4

„Z nejtěžších zkoušek vycházel sovětský lid, vychovaný bolševickou stranou, vítězně. Podal ve Velké vlastenecké válce bezpočtu důkazů o síle sovětského vlastenectví. Nesmírná obětavost a bezpříkladné hrdinství sovětského lidu se rodily z veliké lásky k socialistické vlasti, která dala všemu lidu šťastný, bohatý život, která osvobodila lid od kapitalistického vykořisťování člověka člověkem. Znovu se tak projevila naprostá převaha socialistického zřízení nad zřízením kapitalistickým“ Geniální dílo J. V. Stalina „O velké vlastenecké válce Sovětského svazu.“ 10. 6. 1952, s.3

„ÚV FKS pokládá akční jednotu všech protiimperialistických sil na podporu hrdinného vietnamského lidu za naléhavější než kdykoli jindy.“ Zpráva o činnosti ústředního výboru KSČ a dalších úkolech strany, přednesená soudruhem Antonínem Novotným, 6.1.1966, s.5

„(...) I v zahraniční politice se rychle rozvíjejí názorové směry, které žádají, aby naše vláda zastavila svou politiku bezvýhradné podpory veškerému sebedobrodružnějšímu podnikání amerického imperialismu. 24. dubna demonstrovalo 30 000 mladých lidí všech politických směrů na výzvu výboru, který sdružoval zástupce všech důležitých mládežnických organizací socialistů, komunistů a křesťanů v bruselských ulicích proti tomu, aby na belgickou půdu přišly atomové zbraně, za zrušení vojenských bloků a za zastavení špinavé americké války ve Vietnamu a za respektování práva hrdinného vietnamského lidu na sebeurčení.“ Pozdrav komunistické strany Belgie, 6.6.1966, s.5

„Naše strana dala na tomto sjezdu znovu a jasně najevo, že stojíme pevně po boku hrdinného vietnamského lidu a že naše republika bude nadále ze všech svých možností poskytovat pomoc Vietnamské demokratické republice a podporovat lid jižního Vietnamu v jeho boji proti americkým vetřelcům. Přítomní zástupci Vietnamské strany pracujících a Národní fronty osvobození jižního Vietnamu tuto pomoc a podporu vysoce ocenili.“ Pod praporem internacionalismu, 7.6.1966, s.1

„Hrdinství afghánského lidu nezlomí ani imperialistická politika vměšování, ani akce teroristů. Národně osvobozenecá armáda, která se opírá o afghánský lid, skoncuje s ozbrojeným vměšováním imperialismu a reakce do záležitosti Afghánistánu, ...“ 9.1.1980, s.7

„Přijali rezoluci, v níž se mimo jiné praví: Jsme šťastni, že hrdinný kambodžský lid dosáhl v těsné spolupráci se Sovětským svazem, s Vietnamskou socialistickou republikou a dalšími...“ K výročí vítězství kambodžského lidu, 10.1.1984, s.2

„Z celého srdce se solidarizujeme s bojem hrdinného trpícího lidu proti americké intervenci a rozhořčeně odsuzujeme barbarské bombardování Vietnamské demokratické republiky imperialisty USA. Všichni poctiví a uvědomělí lidé odsuzují americkou agresi jako genocidu a ohrožení světového míru (...)" čl. Pozdravné poselství izraelských komunistů, 6. 6. 1966, s.5

Hrdinská může ze své podstaty být také armáda, jako představitel kolektivního chápání heroismu. Pokud se jedná o hrdinství jednotlivce, je zmiňován například hrob neznámého vojína nebo podobné příklady. Nejedná se tak ovšem o konkrétního člověka, ale spíše o symbolickou rovinu neznámého hrdiny, který zastupuje všechny ostatní solitéry, jimž je slavnostními akcemi prokazována úcta a respekt. Ve velké míře je hrdinská především sovětská armáda, jak bude ještě rozebráno později. Je tak znát velký důraz na vzor v této armádě.

Příklady z tisku:

„Nejen každá tělovýchovná jednotka, ale i každý zdravý jedinec v Československu by se měl aktivně zapojit do některé ze tří forem Československé spartakiády 1975 – turistiky, sportovních soutěží a hromadných vystoupení – které se stanou vyvrcholením podílu ČSTV na oslavách 30. výročí osvobození naší vlasti hrdinnou sovětskou armádou“ Na počest 30. výročí osvobození, 8.6.1974, s.8

„Český a slovenský lid se stal hospodářem ve své zemi teprve v květnových dnech 1945, kdy naše národy byly hrdinnou Sovětskou armádou osvobozeny ze spárů fašismu. Tehdy se pracující lid stal opravdovým hospodářem také ve své obci.“ Lid zúčtoval s kapitalisty a jejich hejtmany, 11.1.1954, s.3

„... uznání bývalých nacistických bojovníků, kteří se vyslovují dnes o hrdinství sovětských vojáků a současně se podivují nad tím, proč v znovuzrozeném městě na Volze nestojí také pomník vojákům německým, kteří prý bojovali rovněž hrdinsky“ Paměť, 8.6.1972, s.5

„Nacisté se starali ze všech sil o to, aby tu nezůstal kámen na kameni, aby lidé zapoměli, že vůbec nějaké Lidice kdy byly. Ale navzdory všem zrůdným snahám začaly Lidice hned po osvobození naší vlasti hrdinnou Sovětskou armádou znovu žít. Na prostranství zničené obce rozkvetl sad z růží, které sem poslali lidé z celého světa. Ti, kteří nechtějí válku, ale mír.“ Dopis dne, 10.6.1980, s.1

„V tomto roce oslavuje všechen náš pracující lid 15. výročí svého osvobození hrdinnou sovětskou armádou, která nám umožnila nastoupit vítěznou vestu socialistické výstavby (...) My na Slovensku si zvláště srdečně vzpomínáme na hrdinské sovětské bojovníky, kteří vedli náš lid do těžkých bojů ve Slovenském národním povstání (...) Příklad hrdinného sovětského proletariátu byl vzorem našemu lidu v boji proti kapitalism“ čl. Bratrské svazky se Sovětským svazem jsou základem naší politiky, 9.6.1960, s.4

„Vědí, jak velkými oběťmi byla vykoupena svoboda a nezávislost korejského lidu, kterou si vybojoval v letech druhé světové války se zbraní v ruce po boku hrdinné Sovětské armády. Na straně korejského lidu jsme neochvějně stáli v době jeho hrdinného zápasu proti agresí amerického imperialismu.“ Projev soudruha Gustáva Husáka, 7.6.1984, s.1

„Rozbil starý mocenský aparát a nastolil novou, lidovou moc. Začala národní a demokratická revoluce v Československu. V loňském roce jsme si připomínali 40. výročí vyvrcholení národně osvobozenického boje československého lidu a osvobození Československa hrdinnou sovětskou armádou. Právem jsme vyzvedli dějinný význam Slovenského národního povstání a Květnového povstání českého lidu jako začátku nové cesty našich národů.“ Život naplněný prací pro blaho lidu, 10.1.1986, s.3

Hrdinná může být také mládež. S tou jsou spojeny velké plány směřované do budoucnosti. Jsou také znát poměrně velká očekávání, která politický systém od svých nejmladších příslušníků má. Je zjevná snaha vtáhnout jedince do kolektivu, který směřuje k lepším zítřkům. Souvisí to s celkovým nastavením socialismu jako ideologie orientované na „lepší zítřky“, které by tato mládež měla zajistit. Má navíc výhodu, že v tomto kontextu bude v budoucnu i žít a využívat tak plodů toho, co pro ně jejich rodiny budovaly. Nicméně mládež sama nemá být pasivní. Je naopak zjevná snaha vybudit je k aktivnímu přístupu k věci a zapojit je do budování socialismu. Už samotné pionýrské heslo *„K budování a obraně vlasti buď připraven“* hovoří za vše.

Zmiňování hrdinské mládeže je patrnější spíše v první polovině zkoumaného období, ve druhém je tento fenomén také přítomný, ale již ne s takovou intenzitou.

Příklady z tisku:

„Bok po boku s nimi i tisíce jejich bratří a sester ze všech částí západního Německa, jimž teror Adenauerovy policie nezabránil demonstrovat zde na náměstí Marxe a Engelse za svobodu, demokratickou jednotu a mír. Se všech stran letí nadšené „hurá“ vstříc hrdinné mládeži a dětem lidové Koreje, které pochodují v řadách průvodu“ Stasišová mírová manifestace německé mládeže, 7.6.1954, s.3

„Mladí z ostatních přátelských států jdou Titově mládeži na pomoc v práci. Albánci, vedení svými hrdinnými mladými partyzány, již pracují na trati (...) s jihoslovanskou mládeží, která vítězila hrdinností v partyzánských válkách a která vítězí také svou prací“ Mládež buduje železnici, 8. 6. 1946, s.3

„Celý sál povstává a bouří nadšením, když k mikrofonu přistupuje delegát hrdinské sovětské mládeže, sekretář ústředního výboru slavného leninsko-stalinského Komsomolu A. Šeljepin. Delegáti volají „Komsomol je náš vzor. “ A pohnutí účastníků sjezdu se stupňuje, když v závěru svého projevu odevzdává A. Šeljepin do rukou předsedy ČSM poslance Hejzlara dar komsomolu Československému svazu mládeže: rudou vlajku a obrazy Lenina a Stalina.“ První den sjezdu ČSM, 8. 6. 1950, s.1

„(...) za plné vítězství komunismu v naší zemi jde hrdinná sovětská mládež, vedená leninsko-stalinským Komsomolem.“ První den sjezdu ČSM, 8. 6. 1950, s.4

„Mládež Jugoslávie nemá možnost vyjádřit svoji vůli – říká. Trpí krvavým terorem, úpí v koncentračních táborech jen proto, že miluje svou vlast. Hrdinná mládež Jugoslávie je však pevně rozhodnuta, že nikdy nepůjde proti svému nejlepšímu příteli Sovětskému svazu.“ Třetí den sjezdu Československého svazu mládeže – Projev vedoucího maďarské delegace, 10.6.1950, s.5

„V tomto našem boji, v naší denní práci vede nás velká země vítězného socialismu a její slavná mládež a příkladem nám je vaše hrdinná mládež, která bojovala v prvních řadách proti nacismu, proti vnitřním nepřátelům vaší republiky a v budování socialismu.“ Třetí den sjezdu Československého svazu mládeže – Projev vedoucího italské delegace Silvana Peruzziho, 10.6.1950, s.5

„Mladí hledají odpověď na otázku, jak je možné v podmínkách současné socialistické společnosti NDR prokázat své úsilí, odhodlání bojovat za věc dělnické třídy, jak je možné se stát hrdinou a kdo je dnes skutečným revolucionářem. (...) Jejich

jádro však lze shrnout do stanoviska, že revolucionář musí stát pevně na straně dělnické třídy, prosazovat za všech okolností proletářský internacionalismus, podporovat antiimperialistickou solidaritu a hlavně poctivou, aktivní práci prosazovat pokrok na svém pracovišti, posilovat svou socialistickou vlast. (...) Bylo by možné uvést nespočet příkladů, navržit nespočet dokladů o tom, jak revoluční a často doslova hrdinský je přístup mladé generace NDR k práci i životu.“ Hospodáři své země, 9.1.1976, s.6

„Válečnické sebevědomí britského vedení zjevně dále stoupló poté, co americký prezident Reagan oslavoval v úterním projevu v britském parlamentu „hrdinství mladých Britů, kteří se přišli do jižního Atlantiku bit ne o území, ale o princip.““ Pokus Britů o výsadek u Puerto Argentina, 10.6.1982, s.7

Významnou složkou hrdinství je také boj, ať už v ideologické rovině nebo ve formě skutečného likvidačního střetnutí s nepřítelem. Je důležité zmínit, že boj je samozřejmou součástí celé ideologie. Již byl zmíněn ideologický rozkol ve vnímání dvou protipólů „my“ a „oni“. Tam je boj přítomný jako určitá entita, která přichází v úvahu v případě, že selžou jiné prostředky. Socialistický tábor je pak vždy vnímán jako tábor míru. Nechce nic jiného než mír, prostor pro tvůrčí práci, bez vměšování nejrůznějších nohsledů západu, kteří běžnou každodenní radost z práce kazí. Raymund Aron v této souvislosti upozorňuje, že jakékoliv vítězství socialismu, byť by se stalo za použití zbraní a násilí, je následně interpretováno jako vítězství míru¹⁹⁹. Paradox, který je v této tezi obsažen, zjevně není z pohledu režimu nijak problematický a je používán na nejrůznějších alegoriích, při slavnostech spojených s prvním májem, můžeme ho číst na nástěnkách a dalších místech.

Příklady z tisku:

„Žádáme proto okamžité propuštění hrdinných bojovníků soudruha Duclose a Stila“ Hlas z našich závodů, vesnic a pracovišť: svobodu francouzským vlastencům, 10. 6. 1952, s.1

¹⁹⁹ ARON, Raymond. *Opium intelektuálů*, s.123

„(...) i po válce projevují sovětské ženy vysoké hrdinství. Najdeme je na všech úsecích nové stalinské pětiletky, v závodních a továrních halách, na polích kolektivních hospodářství. Jsou v prvních řadách bojovníků za splnění první poválečné stalinské pětiletky, jsou v řadách iniciátorů soutěže za splnění plánu před stanovenou lhůtou. Bojují za prvotřídní jakost výroby, za úsporu materiálu a peněz, za rentabilnost podniků a závodů. Neustále zdokonalují své výrobní mistrovství, osvojují si novou techniku, podávají příklad socialistického poměru k práci. (...) sovětský lid si vysoce váží svých žen a matek, velikých hrdinek v boji za nový život.“
Čl. Poznejme sovětský svaz, Sovětské ženy v prvních řadách budovatelů komunismu, 12. 1. 1950, s.4

„Vietnamská lidová armáda bojuje za nezávislost své vlasti a vede hrdinný boj proti francouzským kolonizátorům. Každým dnem se víc a více přibližuje ke konečnému vítězství. Za léta úporného boje proti utlačovatelům získal si Vietnam sympatie a podporu národů celého světa.“ Čl. Hočimin vyzývá vlády všech zemí, aby uznaly demokratickou republiku Vietnamu, 20. 1. 1950, s.2

„Muzeum Slovenského národného povstání v Bánské Bystrici si loni prohlédlo více než 65 000 návštěvníků, z toho 1500 ze zahraničí, převážně ze Sovětského svazu. V muzeu je soustředěno na 12 000 exponátů, dokumentujících hrdinný boj našeho lidu za svobodu.“ Krátce z domova, 9. 1. 1962, s.2

V drtivé většině případů se však v oblasti hrdinných bojovníků hovoří také spíše o skupině, než že by byl jmenován konkrétní jednotlivec, nicméně i případy jedinců se vyskytují. V případě bojovníků se navíc ukazuje, že toto spojení rezonuje především v dobách dřívějších, koncem 40. a v 50. letech, kde je velmi často spojen s rolí partyzánů v dějinném vývoji.

Příklady z tisku:

„Zásluhou hrdinné Rudé armády a statečností nejlepších synů českého a slovenského národa byla vybojována naše svoboda. Hrdinství našich partyzánů a statečnost pražských barikádových bojovníků dobily poslední hřebík do rakve nacismu.“ Všichni kořistníci před soud, 7.6.1945, s.2

„Američtí imperialisté i jejich španělské fašistické loutky dělají však účet bez hospodáře, bez španělského lidu. Za vedení hrdinné komunistické strany bojují španělští dělníci proti krutému fašistickému režimu za nepopsatelně těžkých podmínek. Celý svět zná hrdinné činy asturských horníků a partyzánů“ čl. Francovo Španělsko vojenskou základnou amerického imperialismu, 13. 1. 1950, s.2

„Maďarští chlapi a děvčata se v těchto dnech připravují, aby pod vedením bojovné dělnické mládeže v těsné družbě s pracující rolnickou a studující mládeží vytvořili Svaz, který bude spjat se stranou a který, jako Komsomol, bude vychovávat vynikající hrdiny socialistického budování a boje za věc míru.“ Čl. Zahraniční delegáti zdraví sjezd ČSM, 9. 6. 1950, s.7

Výraznou roli hraje jedinec jako hrdina v oblasti práce, kde je velmi často zmiňován oficiální titul Hrdina socialistické práce. Především v 70. letech je tento titul v novinách vidět snad v každém vydání, v němž je někdo dekorován, promlouvá, nebo je připomínán jeho příběh. Silně rezonuje specifické postavení, které daný hrdina ve společnosti a v kolektivu má, nebo by měl být. Zároveň většina článků, v nichž je hlouběji rozebírán život takového hrdiny, je spojována specifickými vlastnostmi, které jsou každému takovému jedinci vlastní. Mezi nimi na předním místě stojí především tendence ukázat, že teprve po ocenění začíná ještě větší práce, že tím tedy pracovní úsilí dané jedince nekončí, ale nově se objevuje s ještě větší intenzitou. Dále pak samozřejmá skromnost a snaha pomoci ostatním. Oficiální titul je tedy prezentovaný nejen v rovině práce, ale v nemenší míře je jeho hrdinství spojeno také s morálními hodnotami, které si sebou nese. Každý takový příběh je líčen velmi jímavě, redaktor si odnáší vřelé pocity z toho, že se setkal s výjimečným

člověkem, který je naplněn lidskostí. I v tomto ohledu se ukazuje hrdina jako vzor, protože apel na nejen pracovní, ale i osobnostní rovinu je více než zřejmý.

Hrdinství musí být zároveň často připomínáno. K tomu slouží nejrůznější památníky, vitríny, nástěnky, plakety síně slávy, ... Tato skutečnost podporuje tezi, že hrdinství slouží k prezentaci žádoucích vlastností pro ostatní, aby každý věděl, co se od něj chce a jakým způsobem dojít uznání společnosti. Co režim oceňuje na člověku jako jedinci, potažmo na kolektivu, který je hrdinstvím také nadán. Už z první ukázky zařazené v tomto oddílu vyplývá, že tato výchova se děje plánovitě, s dohledem strany a pod taktovkou konkrétních odpovědných míst, která mají na starost tento druh propagandistického nastavování společnosti.

Příklady z tisku:

„Nedílnou součástí péče o staré občany je výchova mladé generace k úctě ke stáří. Ve všech školách a školských zařízeních se plnění tohoto úkolu posuzuje v rámci plnění úkolů socialistické výchovy. Síně tradic, které jsou ve všech školských objektech, připomínají pracovní výsledky a hrdinství místních zasloužilých občanů. Rezervy jsou v uzavírání patronátů mladých lidí, kolektivů závodů a BSP nad zařízeními sociální péče. Trvalým výchovným úkolem je také pozornost a pomoc starým občanům v jejich každodenním životě a starostech při cestování apod.“

Péče o staré občany, 11.6.1980, s.5

„Památka hrdinských obětí fašistické zvěle byla uctěna Dvořákovým dílem, které na podkladě náboženského textu, pod dojmem skladatelovy osobní bolesti nad ztrátou v rodině koncipuje elegický hymnus utrpení i hlubokého procítění (...)“ Pražský HLAHOL na paměť Lidic, 9.6.1972, s.5

„Celkové panorama metropole úrodné Trácké nížiny nejlépe přehlédnete z pahorku Osvoboditelů. Vedle pomníku ruských hrdinů, kteří padli při osvobozování Bulharska z tureckého jha, se tyčí pomník Sovětské armády, Plovdivčany s láskou nazývaný Aljoša.“ Tři sta tisíc, 10.1.1974, s.6

„Dáváme dohromady hrdinské činy lidí, jejichž vlast, domov byly zaprodány, ale oni věděli, že přijde jejich chvíle. Pro ten den museli být připraveni. (...) Postupně mizí starý závod a provoz se stěhuje do nových hal. Až skončí výstavba, převezou jeden z dochovaných tankových vozů před závod. Bude to pomník hrdinství zaměstnanců závodu a jejich podílu na slavném Slovenském národním povstání.“
Pancéřové vlaky pro povstání, 6.6.1974, s.3

8.2.2. Hrdinství osobní x hrdinství odosobněné

Poměrně zajímavým rysem v oblasti hrdinství je fakt, že se může dotýkat jak osob, tak ale i pojmů, které nejsou personifikované. Velmi často se v textech objevuje hrdinný jev, který je obecný a který není spojován s nějakou konkrétní osobou. Občas používání podobných výrazů působí trochu strnule v rámci textu jako celku. Jako by autor záměrně používal raději podobné obecné pojmy, než zacílil na konkrétního člověka, který by mohl být nositelem daného typu hrdinství a mohl by s ním tak být spojován. Neplatí to tak vždy. Především v raném období bychom zcela jistě osoby spojené s hrdinstvím našli, ale jedná se o notoricky známé osoby. Je jí například Julius Fučík, který je určitým prototypem hrdiny. Jeho osobě je zároveň věnována samostatná kapitola v rámci teoretické části.

Z analýzy vyplývá, že celkově může být hrdinská celá řada jevů, které jsou neosobní, ale vykazují více či méně zřetelné prvky hrdinství. Hrdinská je tak práce, budování, ve velké míře je hrdinný boj, jak již bylo popsáno výše, dále pak obrana, minulost, současnost, město či tradice, hrdinskou se dokonce může stát i hladovka, jak o tom mluví příklad z roku 1978. V tomto vymezení hrdinství chybí hybný prvek v podobě člověka, který by svým konáním hrdinství uváděl do chodu. Z logiky věci je člověk přítomen jako důležitá složka podstaty hrdinství daného jevu, ale je naprosto přehlížen v rámci jevu jako celku.

Ve velké míře se zároveň opět jedná o situace, které souvisí s vymezením dvou ideologických světů skomírajícího a agresí nabitého Západu a pokrokového a mírumilovného Východu, které jsou vůči sobě antagonistické, a kde se hrdinství projevuje hodně v souvislosti s bojovými situacemi, ať už na myšlenkové, nebo fyzické bázi.

Příklady z tisku:

8.2.2.1. Hrdinný boj

Boj se jako hrdinný prvek objevuje v tisku poměrně často. Je tak spojen s určitou konfrontační linií, kde ale pravda je na straně toho, kdo více či méně patří do socialistického tábora ať už fakticky, nebo podstatou svých myšlenek. A nejde jen o boj sám o sobě, ale o různé jeho odvozeniny, které ale svou četností již v analýze nebyly zastoupeny tolik, jako explicitně vyjádřený boj.

„Příčiny kambodžsko-vietnamského konfliktu jsou známy. Tento konflikt vzbuzuje upřímné znepokojení všech, kdo dlouhou dobu sledovali hrdinný boj národů Indočíny za osvobození a proti imperialistické agresi. Je také známo, že tvrzení západní propagandy, že Vietnam v konfliktu využívá jistých „cizích poradců“ je zcela nepodložené a že je oficiálně odmítla i vietnamská strana.“ Nepravdivá tvrzení, 10.1.1978, s.7

„V Rudém právu 27. 12. mne velmi zaujalo Malé zamyšlení nad tímto názvem. S autorem naprosto souhlasím. K takovým symbolům, které vyjadřují hrdinný boj dělnické třídy, symboly utrpení a prolité krve těch, kteří bojovali za náš šťastný dnešek, máme chovat patřičnou úctu. Pionýry, naše děti ve školách vedeme k tomu, aby se na tyto symboly dívali s vážností, s úctou a zacházeli s nimi důstojně.“ Ještě „symboly“, 11.1.1978, s.4

„Za přímé účasti a pod Násirovým vedením uskutečnily egyptské revoluční síly opatření, jež mají zásadní a dlouhodobý význam pro rozvoj země. V červenci 1952 byla svržena monarchie, o necelá čtyři léta později vyhlášena republika s Násirem jako prvním egyptským prezidentem. Z egyptského území byli hrdinným bojem vypuzeni britští okupanti. V druhé polovině 50. let a na počátku 60. let se v Egyptě uskutečnilo rozsáhlé znárodňování, nejdříve majetku zahraničních imperialistických monopolů, později egyptské velkoburžoazie a částečně i střední buržoazie.“ Živý, pokrokový odkaz, 14.1.1978, s.6

„„Význam sjezdu“ prohlásil v úvodu, „spočívá především v tom, že čelí ofenzivě imperialistický a reakčních sil proti arabskému a národně osvobozeneckému hnutí a proti hrdinnému boji palestinského lidu. Je výzvou k semknutí řad všech arabských pokrokových a národních sil k boji proti hlavnímu nepříteli imperialismu, sionismu a reakci.““ Sjezd libanonských komunistů, 8.1.1972, s.7

„Usnesení březnového a zářijového pléna ÚV KSSS otevřela nové obzory v rozvoji naší společnosti. Významnou událostí v příštím roce bude XXIII. Sjezd KSSS. Sovětští lidé jsou na straně všech národů bojujících proti sociálnímu a národnostnímu útisku. KSSS, sovětská vláda a všechen lid plní svou internacionální povinnost, poskytovaly a poskytují účinnou pomoc vietnamskému lidu, který hrdinně bojuje proti americkým interventům (...)“ čl. Svět potřebuje jednotu pokrokových sil a mír, 3.1.1966, s.3

„To je životní zájem všech zemí světa, zejména těch, které jako Paraguay vedou hrdinný boj za své osvobození od imperialistického vykořisťování (...) a tím umožnit všestrannou a koordinovanou pomoc vietnamskému lidu, znemožnit agresivní plány imperialismu a upevnit světový mír.“ Čl. Pozdrav paraguayské komunistické strany, 6.6.1966, s.2

„V úterý 15. ledna oslaví naše armáda a spolu s ní všechen náš lid Den raketového vojska a dělostřelectva ČSLA, který byl ustaven jako ocenění zásluhy československých dělostřelců za jejich aktivní a hrdinnou bojovou činnost, kterou projeví v protifašistickém národně osvobozeneckém zápase českého a slovenského lidu v období druhé světové války.“ Rozvíjejí tradice Jasla, 12.1.1980, s.2

„Těchto akcí se účastní rovněž japonský student Hirosamo Hanabusa, který přežil bombardování Hirošimy a nyní je hostem švédských obránců míru, japonská učitelka Migiko Macubara a Američanka Barbara Reynoldsová, známá svým hrdinným bojem proti americkým jaderným zkouškám.“ Americké nukleární pokusy ve vesmíru by byly přímým útokem proti lidstvu, 10.6.1962, s. 6

„Co bylo příčinou tohoto stavu? Které faktory byly rozhodující pro to, že nastal přesun sil ve prospěch národně osvobozenického hnutí? Na slovenský lid mocně zapůsobily zprávy o hrdinném boji Sovětské armády a jejích historických vítězstvích pod Moskvou, u Volhy a u Kursku. A že se přibližovala ke slovenským hranicím, to bylo mocným impulzem pro další rozmach protifašistického boje jeden z okresní náčelníků ve svém hlášení ústředně státní bezpečnosti výstižně nazval vztah mezi situací na německo-sovětské frontě a politickou hladinou na Slovensku „spojitými nádobami“.“ Co předcházelo vzniku Slovenského národního povstání, 12.6.1964, s.4

8.2.2.2. Hrdinný odpor

V souvislosti s bojem se dá zmínit také problematika hrdinného odporu, který je ve velké míře spojen s užitím síly a vojenských prostředků vůči agresorovi, a to v nejrůznější válečné podobě – jde jak o oficiální válečné konflikty, tak i o určité formy guerillových válek či partyzánských činů. V „neozbrojené“ podobě pak jde především o boj intelektuální a prezentaci převahy myšlenkové, za níž stojí za to bojovat.

Příklady z tisku:

„Pracující sledují váš sjezd s obzvláštním zájmem. Vědí, že vaše usnesení budou konkrétním přínosem k boji na obranu míru a nezávislosti národů, vědí, že zákeřná agrese proti Vietnamu přináší utrpení lidu a ohrožuje lidstvo vážným nebezpečím rozšíření konfliktu a světového ozbrojeného střetnutí. Vědí však také, že se Spojeným státům nepodaří zlomit hrdinný odpor vietnamského lidu.“ Pozdrav komunistické strany San Marina. 6.6.1966, s.5

„Jménem všeho československého lidu i jménem svým srdečně blahopřejeme k třetímu výročí vytvoření prozatímní revoluční vlády jihovietnamské republiky. Hrdinný odpor proti americké agresi vyvolávají u národů Československa pocity hluboké sympatie a obdivu. Úsilí prozatímní revoluční vlády o naplnění spravedlivých národních tužeb vietnamského lidu se setkává s plnou podporou všeho čs. Lidu.“ Blahopřání představitelům jihovietnamské republiky, 6.6.1972, s.1

„V Guatemale padlo v době od severoamerické intervence uskutečněné v roce 1954 asi 20 000 příslušníků hrdinného lidového odboje (...) Reakční vládnoucí vrstvy se tak snaží potlačit hrdinný boj našich národů, zlomit odpor nejširších vrstev vůči pošlapání lidských práv, ...“ Solidarita s bojem národů proti fašismu, 10.1.1976, s.7

8.2.2.3. *Hrdinná válka*

S bojem jako takovým a s určitou formou konfrontace je spojena i rovina hrdinné války. Opět se může jednat jak o čistě fyzický konflikt, tak i o rovinu verbální a intelektuální, kde ale hrdinou je opět ta strana, která hájí myšlenky blízké socialismu, nebo do socialistického tábora svým zaměřením spadá.

Příklady z tisku:

„V 50. a 60. letech dokonce některé významné západoevropské členské země SI v konfliktu národně osvobozenického hnutí s imperialismem stály otevřeně na straně své buržoazie. Tak tomu bylo například v době hrdinné národně osvobozenické války alžírského lidu, kdy se francouzští socialisté podíleli na vládách, které krutě potíraly alžírské vlastenecké síly.“ Trojský kůň kapitalismu, 7.6.1978, s.6

8.2.2.4. *Další příklady odosobněného hrdinství*

Objevují se i případy odosobněného hrdinství, které se nedají schovat pod předchozí podkapitoly, přesto svou podstatou naplňují zamýšlené vymezení odosobněného hrdinství. I v těchto případech Rudé právo o hrdinství mluví, ale neuvádí konkrétní lidi, orientuje se na masové, skupinové hrdinství v určitém segmentu společnosti či se v mezinárodním měřítku upíná k entitám nadosobního charakteru.

Příklady z tisku:

„A znovu propuká potlesk, když člen předsednictva ÚV ČSM Červinka, který předsedá sjezdu, vítá hosty a oznamuje, že sněmování ČSM se zúčastní delegace hrdinského leninsko-stalinského Komsomolu, zástupci světové federace demokratické mládeže, (...)“ První den sjezdu ČSM, 8. 6. 1950, s.1

„V Sále hrdinů byly busty padlých. Při výkladu v tomto sále byl staršina vzrušen. (...) Jurij Filippovič nás vedl přes ideály minulých století k ideálům naší doby, stávaly se nám jasnější a zřejmější, vybojované nejlepšími lidmi pod praporem nezištnosti, sebeobětavosti a hrdinství“ Podpisy ve stranické legitimaci, 12.1.1974, s.3

„Již dlouhá léta s napětím sledujeme hrdinný boj vietnamského lidu, který statečně odolává americké agresi.“ Svěřují se ve svém dopise pracující čs. Státních lázní v Dubí v Krušných horách. V posledních dnech, kdy prezident USA dal příkaz k blokadě této hrdinné země, nás tento čin znepokojuje. Prohlašujeme, že budeme vždy stát na straně vietnamského lidu, a věříme, že celý pokrokový svět odsoudí agresivní počínání vlády Spojených států.“ “ Mohutný hlas solidarity s vietnamským lidem, 7.6.1972, s.1

„Dělnická třída a její revoluční předvoj – komunisté – v boji proti krajní reakci, jakou představoval v Rusku carismus a jinde jemu podobné režimy, později v mezinárodním měřítku v boji proti fašistickým diktaturám podali a v nejedné zemi podávají dodnes nesčetné příklady uvědomělého hrdinství, skutečného patriotismu, ...“ Socialistická vlast a internacionalismus, 11.6.1976, s.4

„Většina posluchačů pochopila velikou revolučně přetvářející sílu marxismu-leninismu, hrdinnou cestu, kterou prošel sovětský lid za šest desetiletí, i velkolepé přeměny, jichž dosáhli naši sovětsí přátelé. Posluchačům ve vyšším stupni se podařilo ukázat širší pohled na uskutečňování leninské linie KSSS, novátorský charakter její politiky, rozsah a velikost úkolů, které řeší sovětská společnost v současné etapě, i perspektivy důsledného postupu ke komunismu.“ Revoluční síla teorie, 10.1.1978, s.3

„Vaše země a váš lid jsou pro nás živým příkladem. Tak jako my, byli jste i vy po staletí pod cizí nadvládou, nikdy jste se však s ní nesmířili. Váš lid dokázal setřást cizí jho, přičemž použil všech dosažitelných prostředků a nelitoval žádných obětí ani hrdinských činů, jimiž vaše dějiny oplývají. Tváří v tvář zradě charakteristické pro

vládnoucí a vykořisťovatelské třídy, které schvalovaly nové formy nadvlády na vaší zemi, pokračovali jste v boji a spojovali jste s národním osvobozením cíl nejvyšší – sociální osvobození, posílení jednoty vašeho lidu na zásadách spravedlnosti a pokroku pro všechny. “ Pozdrav strany africké nezávislosti. 6.6.1966, s.4

„Na podporu spravedlivých požadavků chilských bojovníků se od samého počátku hrdinné hladovky vyslovovaly země socialistického společenství, které zdůraznily plnou solidaritu se stávkujícími a odsoudily chilskou vládnoucí fašistickou kliku za soustavné pošlapávání základních lidských práv.“ Síla solidarity, 9.6.1978, s.7

8.2.3. Změna hrdinství v 70.letech

V rámci analýzy článků počínaje dobou 70.let se občas objevuje fenomén snahy o reformulaci toho, co lze vnímat jako hrdinství a koho lze vnímat jako hrdinu. Jedná se o prvek, který pro 40. či 50. léta nebyl zaznamenán, jeho občasný výskyt je znát v 60.letech, ale pro 70. léta a dobu pozdější je významně častější. Jde o snahu upozornit na to, co bychom v rámci teorie hrdinství mohli pojmenovat jako „každodenní hrdinství“. Jde o osobní práci každého člověka v rámci celku, který dělá především dobře svou práci, nabízí svůj díl přínosu pro ni a zároveň je skrovný a nevyžaduje, aby toto jednání bylo za hrdinství označované.

Jde možná o zvýšenou snahu vtáhnout člověka jako jedince do procesu, který se děje v rámci celé společnosti, do pracovního úsilí, které byť není oficiálně dekorováno, je pro společnost jako celek zásadně důležité. Jak již bylo poznamenáno výše, dobrý pracovník je typický také svou skromností, která se objevuje jako výrazný motiv právě i v rovině typu nového hrdiny 70. let

Příklady z tisku:

„Film vypráví osudy hlavně trojice kamarádů, ale vypráví vlastně o životě a hrdinství všech těch bezejmenných lidí, bez jejichž náročné činnosti bychom neměli onen klid k životu, který jsme měli a máme.“ Na západní hranici, 12.6.1980, s.5

„... film, který rekonstruuje až k obžalobě buržoazie tyto události, americkou společnost dvacátých let, zběsilou palmerovskou hysterii, který však současně i

oslavuje prosté hrdinství dvou dělníků, připomíná dělnickou solidaritu, jež se valila jako lavina celým světem.“ Sacco a Vanzetti, 10.1.1974, s.5

„Pouze však taková díla, která velká současná témata vyjadřují s tvůrčím zápalem, která vyvěrají z vnitřního přesvědčení umělců. A takových tvůrčích činů, což konstatujeme se zvláštním potěšením, neustále přibývá. Našim umělcům pomáhá především radostná, optimistická atmosféra rozvoje společnosti, tvůrčí iniciativa pracujících, podněcují je jejich – snad pro někoho docela všední – hrdinské činy. A to je jistý pramen živící všechny naše občany, dělníky, techniky, zemědělce a také příslušníky umělecké fronty.“ Vnitřní přesvědčení, 6.1.1976, s.5

„Vysoká hospodářská aktivita novátorů vyvolává nejen ekonomickou, ale v poslední době stále více i kulturně politickou integraci. Projevuje se v tom, že tvůrčí metody se prolínají a uplatňují v různých obměnách, čímž proces seznamování s novátorskými formami přátel socialistických zemí rozvíjí myšlení, pracovní vyspělost a celkovou kulturu práce a života. Právě tvůrčí, novátorská práce je povolána k tomu, aby vytvořila nové hrdiny naší doby. Hrdiny, kteří jsou schopni překonávat sami sebe, jak to dokazují např. naši horníci svými rekordy.“ Hybná síla pokroku, 6.1.1976, s.6

„Možná, že se ty příběhy někomu budou zdát i malicherné. A přece právě na ně vzpomínali všichni, kteří hlasovali pro přijetí nových kandidátů. Vždyť život netvoří jen velké, hrdinské činy, ale i drobná, všední práce“ Tři ze čtrnácti, 11.1.1964, s.1

„Do popředí filmového dramatu socialistických kinematografií se dostává znovu otázka hrdinství. Je to logické, protože z tohoto hrdinství rostla socialistická vlast. Toto hrdinství má novou podobu, je vnitřní, vychází z přesvědčení – a proto často vítězí i nad přesilou.“ Hrdinství věčně živé – čl. o bulharském filmu, 6.1.1972, s.5

8.2.4. Země a lid spojené s hrdinstvím

Pokud bychom uvažovali o zemi, která je doslova pastvou pro hrdinství a hrdinské skutky, pak se nepřekvapivě zcela jistě jedná o Sovětský svaz. Jeho hrdinství je vyzdvihováno napříč celým zkoumaným obdobím. Sovětský svaz je označován jako hrdinná země, lidé, kteří zde žijí, jsou hrdinové, hrdinná je mládež, hrdinná je sovětská armáda.

Příklady z tisku:

„V tomto roce oslavuje všechen náš pracující lid 15. výročí svého osvobození hrdinnou sovětskou armádou, která nám umožnila nastoupit vítěznou vestu socialistické výstavby“ Bratrské svazky se Sovětským svazem jsou základem naší politiky, 9.6.1960, s.4

„(...) i po válce projevují sovětské ženy vysoké hrdinství. Najdeme je na všech úsecích nové stalinské pětiletky, v závodních a továrních halách, na polích kolektivních hospodářství. Jsou v prvních řadách bojovníků za splnění první poválečné stalinské pětiletky, jsou v řadách iniciátorů soutěže za splnění plánu před stanovenou lhůtou. Bojují za prvotřídní jakost výroby, za úsporu materiálu a peněz, za rentabilnost podniků a závodů. Neustále zdokonalují své výrobní mistrovství, osvojují si novou techniku, podávají příklad socialistického poměru k práci.“ 12. ledna 1950, s.4

„Sovětské romány strhují příkladem hrdinství a odhodlanosti sovětských lidí, jejich vysoké mravní síly, jejich stálého úsilí o upevnění sovětské moci, jejich odhodlaného boje za mír a vítězství nad fašistickými vetřelci“ Čest nosit odznak s jménem Julia Fučíka, 15. 1. 1950, s.4

„Již několik dní se sjíždějí do Prahy desítky zahraničních delegátů k letošnímu 20. výročí vyhlazení Lidic německými okupanty. V sobotu byla uvítána delegace hrdinného sovětského města Volgogradu a hosté z Polska.“ Večer k výročí lidické tragédie. 10.6.1962, s.1

„Demokratická veřejnost zatím přijímá zbraň antikomunistické propagandy se značnou skepsí. Především se podivuje, že za „literární šlágr“ je vydáváno něco, co bylo vytaženo ze zatuchlé bedny antisovětsismu, a to od člověka, který zdegeneroval na pomlouvače vlastní země. Přitom veřejnost postrádá například překlady děl sovětských autorů o obdivuhodné sovětské přítomnosti i o hrdinné minulosti SSSR“
Opět zázračná zbraň, 12.1.1974, s.7

„... které se stanou vyvrcholením podílu ČSTV na oslavách 30. výročí osvobození naší vlasti hrdinnou sovětskou armádou.“ Na počest 30. výročí osvobození, 8.6.1974, s.8

„Další obohacování forem tvůrčí iniciativy našich pracujících už je dnes nemyslitelné bez širokého uplatňování zkušeností socialistických zemí. Je to především příklad Sovětského svazu, jehož dělnická třída je pro pracující socialistických zemí trvalým inspirujícím vzorem průkopnických myšlenek a hrdinské budovatelské práce. Celé historické období jsme čerpali ze sovětských zkušeností, jež byly vždy pevnou oporou našeho postupu vpřed.“ Hybná síla pokroku, 6.1.1976, s.6

Dále může být hrdinný jakýkoliv lid či země, která se brání nějaké, ať už domnělé či skutečné agresi. Velmi často je tak zmiňován například vietnamský lid, a to především v souvislosti s americkým imperialismem, jemuž musí čelit. Stejně tak jakákoliv země či lid kdekoliv na zemi, které se brání snahám o kolonialismus, imperialismus, vnitřnímu nepříteli, vykořisťování, ... může být označena za hrdinskou.

Příklady z tisku:

„Nám v Československu nejsou vietnamské problémy a vietnamští lidé tak vzdálení, jako země samotná. Ještě před rokem jsme měli příležitost poznat na mezinárodním festivalu mládeže v Praze skvělou mládež této hrdinné země, která po úspěšném boji proti Japoncům vzdoruje již více než 18 měsíců vojskům francouzského imperialismu.“ Mnichovanům se nedaří, 8.6.1948, s.3

„Myšlenka udělat pro bojující Koreu novou míchačku na beton vznikla mezi žáky odborného učiliště státních pracovních záloh č.8 v Hradci Králové v době, kdy v celé vlasti probíhala sbírka pro obnovu hrdinné Koreje.“ Zhotovili míchačku pro Koreu, 8. 6. 1954, s.4

„Neděláme to proto, že bychom byli slabí. Nikoli, nepřátelé vědí, co to je Sovětský svaz a co to je hrdinný sovětský lid, který již nejednou ukázal, komu bylo třeba, sílu a pevnost své sovětské pěsti. Síla moc sovětského státu se názorně projevují na příkladu vašeho skvělého závodu „Elektrosíla“ S. M. Kirova. Staří dělníci, které jsme zde viděli, to vědí, a konečně i my víme, čím byla „Elektrosíla“ v minulosti. “ Josip – N.A.Bulganin: Naše přátelství s jugoslávským lidem má velký mezinárodní význam, 8.6.1956, s.6

„Jestliže v Bílých čápech nad Brestem chtělo vedení činohry Národního divadla ukázat hrdinství sovětských lidí v boji proti hitlerovské soldatesce, v Brechtově hře odhaluje podstatu fašismu. Obě inscenace patří k výrazným, uměleckým činům, obě varují před antispoločenským morem, který přináší utrpení milionům.“ Zřetelné podobenství, 10.1.1978, s.5

„Téma boje proti fašismu, filmy o Velké vlastenecké válce patří ke stálým inspiračním zdrojům sovětských tvůrců. Nejde v nich pouze o připomenutí nezměrného hrdinství sovětského lidu, o to, aby se i mladá generace prostřednictvím filmového plátna stala svědkem hrdinných činů svých otců i matek, ale i o to, že fašismus stále ještě žije“ Bohatý inspirační zdroj, 11.1.1978, s.5

„Hluboce vřelé přijetí soudruha Brežněva a dalších členů sovětské stranické a vládní delegace československými komunisty a naším lidem znovu výrazně ukázalo, jak hluboké city, neutuchající a pevné přátelství, lásku a vděčnost chováme k sovětským komunistům, hrdinnému sovětskému lidu.“ Přátelství nejpevnější, 5.6.1978, s.1

„Již dlouhá léta s napětím sledujeme hrdinný boj vietnamského lidu, který statečně odolává americké agresi. (...) V posledních dnech, kdy prezident USA dal příkaz k blokadě této hrdinné země, nás tento čin znepokojuje. Prohlašujeme, že budeme vždy stát na straně vietnamského lidu a věříme, že celý pokrokový svět odsoudí agresivní počínání vlády spojených států.“ Mohutný hlas solidarity s vietnamským lidem, 7.6.1972, s.1

„Berou proto do ruky pušku a bojují-. Až bude světový soud nad americkými imperialisty za všechny zločiny, které ve Vietnamu napáchali, skrze ty slzy ženy promluví. Žádný rozsudek však nevyváží všechny hrůzy a utrpení. Chtěl bych všechny statečné lid z hrdinného Vietnamu pozdravit, stisknout ruce, pohládit, políbit, alespoň trošičku zmírnit jejich bolest.“ Psané s účastí i rozhořčením, 10.6.1972, s.2

„Pod titulem Století patří nám vyšel ve vydavatelství Slovenský spisovatel výběr básní, ohlasů a jiných protestních textů proti fašistickému převratu v Chile. Slova chilských národních hrdinů Salvadora Allenda a Pabla Nerudy spolu s hlasem našich básníků volají svědomí světa k podpoře lidu této hrdinné jihoamerické země.“ Světem kultury a umění, 11.1.1974, s.2

„Trybuna ludu napsala, že v osobě Fidela Castra vítají ve Varšavě představitele hrdinného kubánského národa, který jako první na západní polokouli vykonal velké dílo – odstranil reakční diktaturu, odrazil pokus imperialistické intervence a nastoupil cestu socialistického rozvoje.“ Fidel Castro ve Varšavě, 7.6.1972, s.7

8.2.5. Hrdina a práce

Velké hrdinství lze nalézt především v oblasti práce. Ta tvoří významné a zřetelné těžiště mnohých projevů osobního, ale i kolektivního hrdinství. O tom svědčí i fakt, že vzniká dokonce i oficiální titul Hrdina socialistické práce, o kterém bude ještě řeč v druhém oddíle Praktické části. Tento pojem rezonuje především v druhé části zkoumaného období, což samozřejmě opět souvisí s tím, že titul se uděloval ne hned na počátku socialismu v Československu, ale až o zhruba dvacet let později. Obecně se dá říci, že hrdinná může být jak práce samotná, bez nutnosti určit jednotlivce, který

na ní participuje, tak i kolektiv, který se práce účastní. Jde tedy o kombinaci odosobněného pojetí hrdinství a kolektivní podoby zkoumaného jevu.

Příklady z tisku:

„Sovětská mládež vřele zdraví vlastenecké činy mládeže československé, její hrdinnou práci na výstavbě socialismu. Pod vedením komunistické strany Československa mobilisuje Svaz mládeže aktivně chlapce a děvčata země do boje za splnění a překročení pětiletého plánu.“ Projev vedoucího delegace sovětské mládeže Alexandra Šeljepina, tajemníka ÚV Komsomolu, 8. 6. 1950, s.4

„Právě tvůrčí, novátorská práce je povolána k tomu, aby vytvořila nové hrdiny naší doby. Hrdiny, kteří jsou schopni překonávat sami sebe, jak to dokazují např. naši horníci svými rekordy (...) Je to především příklad Sovětského svazu, jehož dělnická třída je pro pracující socialistických zemí trvalým inspirujícím vzorem průkopnických myšlenek a hrdinské budovatelské práce.“ Hybná síla pokroku, 6.1.1976, s.6

„... kde slavnostním způsobem navrhuji kandidáty na poslance svých nejvyšších orgánů sovětské moci pro nejbližší období. Každé takové shromáždění také dostává ráz svátku. Z tribuny každého z nich zaznívají jména těch nejlepších, hrdinů a úderníků socialistické a komunistické práce, vedoucích vynikajících brigád, ...“ Sověty do nových úkolů, 7.1.1980, s.7

„Chceme znovu ocenit publicitu, kterou má naše stavba na stránkách Rudého práva. Chápeme to jako výraz ocenění hrdinské práce našich lidí, kteří v roce 70. výročí Října překonali nejtěžší úseky horského masivu Karpat (...) Za tyto výkony obdrželi naši stavbaři Rudý prapor vítěze internacionální socialistické soutěže.“ Závazek na Progressu, 5.1.1988, s.1

Pravý hrdina ovšem není ten, kdo pouze pracuje, odvede potřebné množství práce a jde domů, ale hrdinou je především ten, kdo pracuje nad vymezené normy, kdo zůstává, přesto, že už uplynul jeho čas a mohl by tak jít domů a ten, kdo do práce

vnáší nové postřehy a zlepšuje ji jak v oblasti zrychlení a kvality, tak v oblasti úspor nákladů.

Příklady z tisku:

„Vítkovičtí vysokopecaři dovedou hospodařit s palivem. Vždyť směrnice jim ukládá koncem 6. pětiletky dosáhnout spotřeby 490 kg koksu na tunu železa, oni dosáhli již 476kg - a jak řekl hrdina socialistické práce Zdeněk Mánek, chtějí se dostat na hranici 470kg.“ Šlo o každou hodinu, 5.6.1978, s.2

„Ve svém úsilí dávat společnosti více, než jsou jejich základní povinnosti, se členové brigád socialistické práce a ostatních forem socialistického soutěžení stávají opravdovými hrdiny dneška. Vytvářejí konkrétní ekonomické hodnoty, ale jsou současně i nositeli nových morálních hodnot, bez nichž rovněž nelze úspěšně rozvíjet socialistickou společnost. Netrpí lajdáckou a polovičatou prací právě proto, že takový postoj jednotlivců maří jejich poctivé úsilí, poškozují dobré jméno brigády i závodu.“ Škola práce i výchovy, 13.6.1980, s.4

„Z toho se pak rodí i příklady pracovního hrdinství, které je možné sledovat. Patří k tomu ovšem ještě něco: všechny složky závoda se starají o popularizaci práce nejlepších, o rozšiřování průkopnických pracovních metod. Pravda, ne každý příklad je následováníhodný. Bývá to většinou ten, jenž Lenin označil za „strhující“, tedy který v sobě nese dramatickosti pracovního úsilí, hluboce člověka po všech stránkách uspokojuje a zároveň hmatatelně prospívá celku.“ Strhující příklad, 9.6.1972, s.2

„Když se ho někdy ptají na recept, jak se stát hrdinou socialistické práce, vysvětlí ho velice jednoduše. Poctivě pracovat a dát vždycky něco navíc. Ze svého. Nenatahovat jen ruce pro peníze, ale především je nabízet k práci“ Dávat něco víc, 6.6.1974, s.3

„Hrdina neodchází – Emil Langer ostravský havíř z Dolu Petr Bezruč dostal v roce 1972 Zlatou hvězdu hrdiny socialistické práce. Rok nato, po čtyřiatřiceti letech díla spjatého s šachtami odešel do důchodu.

Nedobrovolně. Avšak prach, který se ty roky nepozorovaně usazoval na plicích, vyvolal nemoc, již se říká silikóza. A ta udělala s šachtou konec. (...) Hrdina socialistické práce Emil Langer dnes už nenosí hornickou přilbu, ale své šachtě Petr Bezruč zůstal věrný. (...) Za hrdinství – za účast na likvidaci požáru na Dole Zdeněk Nejedlý ve Rtyni v Podkrkonoší, Řád rudé hvězdy, Řád práce, Zlatá hvězda hrdiny. Hrdina neodchází, 12.6.1976, s.3

Často je s hrdinou práce vzpomínáno právě to, že „dává něco navíc“, což by ze své podstaty dělat nemusel. Tento motiv poměrně silně rezonuje, jak bude ukázáno i v druhé části analýzy, která se zabývá titulem hrdiny socialistické práce. Zároveň se však člověk nemůže zbavit dojmu, že se jedná do jisté míry o hrdinství účelové, že nesměřuje k obecným hodnotám, které by ho nějak překračovaly, ale jsou orientovány na plnění plánu, práci pro kolektiv.

Hrdina socialistické práce má potom v rámci celku výsostné postavení, neboť se svým postojem propracovává i do nejvyšších pater tehdejší společnosti a je oceňován i vrcholnými představiteli státu. Je tak vidět, že jeho vzorový příklad má sloužit jako ukázka toho, že práce je oceňována jako zásadní hodnota. Navíc je tímto titulem protržena určitá hráz, která je mezi vládnoucí vrstvou a obyčejnými pracujícími, neboť člověk s titulem Hrdina socialistické práce je prezentován jako osoba, která má otevřené dveře k establishmentu a potenciálně má možnost i ovlivňovat dění skrze politické aktivity.

„Generální tajemník ÚV KSČ a prezident ČSSR Gustáv Husák zaslal blahopřejný dopis hrdinovi socialistické práce, montérovi Energovodu Praha Milanu Huljakovi při příležitosti jeho 60. narozenin.“ K životnímu jubileu, 11.1.1986, s.1

Koncem 40. a v 50. letech se projevuje ještě jeden zajímavý jev související s propojením mezi hrdinstvím a prací. Na úrovni jednotlivce se zdá patrná nechuť používat pro pracujícího člověka vyloženě pojem hrdina. U kolektivu to neplatí, ale jedinec hrdina je zaznamenán ve výrazně méně případech. Velmi často je pojem hrdina nahrazován pojmem úderník. Jedná se v podstatě o jiné označení vlastností,

kteřé jsou spojeny s pracovním úsilím jedince, ale které na druhou stranu tolik nezavánějí individualismem a solitěrním přístupem. Úderník je stále součástí celku pracujících a jeho hrdinství je tak omezeno na pracovní úsilí.

8.2.6. Hrdina a smrt

Poměrně často je v analýze zastoupeno spojení mezi hrdinstvím a smrtí. Sama smrt se může stát hrdinnou, v případě, že se vede proti uchvatiteli či proti jinému nepříteli. Většinou nejde o ideologický boj, i když i ten je prostorem pro hrdinské skutky, ale v této souvislosti se jedná skutečně o fyzickou konfrontaci, v níž je člověk vystaven nebezpečí ztráty života. Ve většině případů je zmiňována hrdinská smrt v době druhé světové války, ale může jít i o jiné konflikty, v nichž dochází k soupeření mezi Západem a Východem, nebo o osvobozenecské boje různých zemí, ve kterých hraje ideologie svou roli a kde je onen boj líčen jako zásadní boj dobra se zlem. Je přitom zcela zřejmé, že dobro je součástí socialistického tábora, zatímco zlo je připisováno západnímu imperialistickému nahlížení na svět. Jde opět o rozdělení na dva tábory „my“ a „oni“, přičemž položení života za myšlenky socialismu je věcí, která je hodnocena velmi vysoko. Podobné chápání vlastního obětování bychom mohli nalézt i v textu Julia Fučíka rozebraném v teoretické části. Jde principiálně o vrcholné potlačení sebe sama a vlastní existence pro myšlenku socialismu, naprosté sebeobětování sebe sama, které jde až za hranu života. Myšlení se soustředí nikoliv na život jedince, ale na život neurčitého jednotlivce v rámci výrazného kolektivu a celku, kterým může být země, národ, lid.

Příklady z tisku:

„Sovětský lid a především příslušníci ozbrojených sil – píše R. J. Malinovskij – jsou velmi vděční bratrskému československému lidu, jakož i obyvatelům slavného města Brna za to, že uctívají památku sovětských vojáků, kteří hrdinně zemřeli v boji s hitlerovci.“ Dopis ministra obrany SSSR obyvatelům města Brna, 8. 6. 1958, s.1

Velmi často je v této souvislosti zmiňována také obec Lidice, připomínána je jako hrdinná obec. Vzpomínky na Lidice jsou pravidelné, samozřejmě mírně oslabují

s přibývajícím odstupem od této události, ale ve veřejném prostoru skrze oficiální média stále rezonuje připomínka smrti, která je v rovině nespravedlivých obětí.

„Atény – Růžové keře pro Lidice odeslala aténská městská rada jako projev sympatií s hrdinnou českou obcí, kterou nacisté zničili týž den, jako řeckou obec Distomo.“ Svět vzpomíná lidických obětí. 10.6.1962, s. 6

Jeden z kódů, které byly spojeny s hrdinstvím a zároveň se smrtí, byl kód padlý hrdina. Většinou se ovšem jednalo o skupinu bezejmenných hrdinů, nikoliv o hrdiny konkrétní jednotlivce, ačkoliv i ti se mohli v textech objevovat. Jde tedy opět spíše o kolektivní podobu hrdinství než o heroické činy jednotlivců. Často je tento typ hrdiny připomínán v souvislosti se vzpomínkou na ně a jejich hrdinství, které nemá být zapomenuto, a proto je spojeno s různými památníky, ke kterým jsou kladeny věnce, případně s uměleckým zpracováním jejich příběhů.

Příklady z tisku:

„Jména sovětských vojáků a důstojníků, kteří zde odpočívají, budou symbolem společného boje lidu obou bratrských zemí za svobodu a nezávislost. Za zvuků státních hymen SSSR a FLRJ byly k hrobům padlých hrdinů položeny věnce jugoslávských masových organizací a sovětského velvyslanectví.“ Jugoslávský lid ctí památku padlých sovětských vojáků. 5.6.1962, s.4

8.2.7. Hrdinství a rok 1968

Vzhledem k politickým a společenským změnám, které probíhaly v souvislosti s vyvrcholením v roce 1968, byl také kladen důraz na to, zda se nějakým způsobem mění rétorika tehdejší produkce v souvislosti s hrdinstvím či hrdiny. V tomto kontextu je třeba říct, že se Rudé právo ve své prezentaci většinou drží daného statu quo a v podstatě nemění své přístupy k dané problematice. Ovšem objevuje se jedna zajímavá anomálie. Tou je používání pojmu hrdina/hrdinství i v souvislosti se skupinami, pro které by to před rokem 68 nebylo myslitelné.

Příklady z tisku:

„Proto dnes s úctou vzpomínáme památky amerických, britských, kanadských a ostatních spojeneckých hrdinů, kteří padli při invazi v boji proti fašismu, za demokracii a svobodu.“ Vylodění v Normandii, 6.6.1968, s.10

Za hrdiny jsou v tomto případě označeni i příslušníci jiných armád, nejen té sovětské, která je ze své podstaty ukázkou hrdinství jako takového, ale i dalších, které se na osvobození v rámci konce 2. světové války účastnily. Nicméně jedná se spíše o ojedinělou záležitost, v dalších letech podobný „exces“ zaznamenán nebyl.

8.2.8. Větší nároky na hrdinu

V rámci analýzy textů se občas objevily takové, které do jisté míry podporovaly tezi, že hrdinství není úplně všední záležitostí, respektive že „není pro každého“. Nároky, které jsou na hrdiny kladeny, mnohdy vyžadují větší nasazení, než je běžné. Tyto výskyty byly zaznamenány v souvislosti s hrdinstvím spojeným s prací. Jedná se o lidi, kteří buď už jsou hrdiny socialistické práce, nebo svou každodenní prací řekněme naplňují ideály tohoto titulu.

10. června 1978 vyšel v Rudém právu článek s příhodným názvem *Jak se stát hrdinou?* Jedná se o rozhovor s bulharským horníkem, dvojnásobným hrdinou socialistické práce, který je v článku líčen jako příklad nejen pro své pracovní úsilí, ale také pro své charakterové vlastnosti (z textu působí charismaticky, klidně, zároveň si zachovává svou skromnost). Navíc je s ním spojena i určitá míra přemáhání se – Evgenij Stefanov by měl nárok na důchod a mohl by odejít a užívat se, ale on chce dále budovat. Třeba už ne přímo v podzemí, ale rozdávat svou moudrost ostatním v řídicí funkci by pro něj byla vhodná volba.

„Před dvěma lety měl nárok na důchod, zůstal však. Evgenij Stefanov roztáhl tvář do širokého úsměvu. Snad neprozraduji tajemství, když prozradím, že někteří čekali, že odejdu a uvolním místo nejlepšího horníka. (...) Nejvíce si přáli mladí, aby neodešel. Dobře vědí, že se jim nestaví do cesty, pouze moudře radí, jak správně po ní jít, aby našinec neklopýtl.“ Návod, jak se stát hrdinou, 10.6.1978, s.3

Podobné závěry můžeme vidět i v jiných textech, kde většinou právě hrdinové socialistické práce – muži i ženy, berou svůj závazek velmi vážně a dané ocenění na ně vlastně klade větší nároky ve vztahu ke společnosti jako celku. Pokud bychom vyšli z původní premisy, že hrdina je někdo, koho daný systém prezentuje jako výkladnici žádoucího chování, potom se dá dedukovat, že hrdinou se nestává pouhý pracující člověk, ale ten, kdo přináší do společnosti ještě něco navíc. Rozhodne se dál pracovat, potlačí svůj osobní komfort pro blaho celku. Přiznejme si, že v případě odvětví, ve kterém se Stefanov pohybuje, jde o zásadní ekonomické důvody, které pro stát znamenají plnění dohod v rámci RVHP a přínos pro státní rozpočet každého státu.

8.2.9. Antihrdina

Zajímavou částí celého uvažování o konceptu hrdiny je jeho negativní obraz, respektive používání hrdiny v jeho negativním vyznění. Hrdinství je někdy popisováno s ironickým, zesměšňujícím nádechem ve snaze ukázat, kdo je hrdinou „té druhé strany“. Někdy jde o výslovně uvedené vysvětlení, v čem ono antihrdinství spočívá, někdy je text koncipován s jasně vedenou myšlenkou zesměšnění a zneuctění protivníka, ale informace samotná nemusí být výslovně uvedena a čtenář si tak má udělat obrázek sám. Jde samozřejmě o jednostranně podané informace a samostatnost úsudku je tak v tomto případě významně ovlivněna. Jde o určitou snahu denunciovat nežádoucí chování nebo postoje, přistupovat k nim se sarkastickým náhledem a ukázat tak nesprávnost konání dotčené skupiny nebo jednotlivce.

Tento typ antihrdinství se objevuje v průběhu celého zkoumaného období se zhruba stejnou intenzitou. Je zřejmé, že je používán účelově a je programově nasazován, neboť se objevuje v souvislosti s „druhým táborem“. Ten je tak vykreslován jako prostor pro hrdinství, které je silně negativní, je „malé“ ve svém konání a je velmi často spojeno s nečestnými úmysly. Jedinou výjimkou byla varianta hrdinství v roce 1968, kde jsou západní země spojeny s hrdinstvím, ale to jde jen o velmi výjimečnou situaci. Jinak jsou představitelé západního světa, nebo světa nepřátelského vůči Východu, vykreslováni téměř vždy v souvislosti se sarkastickou podobou heroismu.

Příklady z tisku:

„Snad i toto milostné zklamání, které ho hluboce zasáhne, zbystří jeho pohled na život, který vidí kolem sebe a postavil ho ještě blíže než předtím k světu dělníků, kteří na každém kroku zápasí se smutnými hrdiny včerejška o uplatnění práv, která si vybojovali. Co z toho střetnutí dneška s včerejškem mezi lidmi a uvnitř lidí vzejde, dovíte se (...)“ Umění, které straní pravdě, 7. 1. 1948, s.1

„A tak se mobilizovalo. Rozhlasem, vyhláškami, tiskem, zkrátka jak se dalo. Přece se nějak musely doplnit prořídle řady „hrdinné“ baodajovské armády, ze které denně utíkají jednotlivci i celé skupiny vojáků k vietnamské lidové armádě. Ale pro baodajovskou armádu, pokud se týče vojáků, nastalo asi sedm hubených let.“ O jedné mobilisaci a jak to dopadlo, 9. 6. 1954, s.4

„K tomu není co dodávat. Snad jen to, že „Hrdinové“ typu Johnsonova zetě nemohou zachránit prestiž amerického prezidenta. Nyní je na místě poslat do Vietnamu ne další „hrdinné“ piloty s bombami, ale souhlas s jednáním.“ Jak zachránit zetě, 11.1.1968, s.7

„Nejprve jsme byli nuceni vyslechnout pohádky o jeho postojích a hrdinských činech v nedávném krizovém období. (...) Není se čemu divit. Věděl lépe než my, že tam mají všechny jeho hrdinské činy dobře zmapovány i přesně podloženy jednotlivými paragrafy. (...) Věnovali jsme proto panu Josefovi tolik pozornosti, že v jeho podvodnické „branži“ se vyskytuje málo kolegů, kteří by svou nezákonnou činnost jako on politickými frázemi a hrdinskými bajkami. “ Politický příživník, 8.1.1972, s.3

„Představitel Bílého domu oznámil, že se prezident Carter rozhodl vypovědět z USA několik set Kubánců z těch, jež ještě zcela nedávno vítali v Americe jako „Hrdiny“, kteří odešli z Kuby. Nyní jsou v USA považováni za „nežádoucí elementy“, které musí být rychle poslány zpátky na Kubu nebo uvězněny. Ve vězení mají čekat,

až budou poslány do kterékoli země „ochotné přijmout zločince“.“ Kdo přijme zločince? 10.6.1980, s.7

„V této souvislosti nemůže nikoho překvapit cynické prohlášení předsedy sboru náčelníků štábů generála Davida Jonese, který uvedl, že „Sovětský svaz by měl na tyto případy pohlížet jako na důkaz, že jsme a že dokážeme odpovědět na válečnou hrozbu během několika minut“. V Pentagonu však nejsou zřejmě všichni takoví „hrdinové“ jako generál Jones, protože, jak uvedla televizní společnost CBS, byli někteří vojenští činitelé „k smrti vystrašení“ představou případného vývoje události po vyslání nepravdivého signálu.“ Nebezpečí války z omylu, 11.6.1980, s.7

8.2.9.1. Aktivní vytváření antihrdiny

Jak již bylo zmíněno, v rámci analýzy diskurzu se objevila také kategorie antihrdina, která postihovala výskyty tohoto slova v souvislosti s hodnocením politiky, jednání, nebo vystupování někoho, koho režim považuje za svého nepřítele, a to jak v ideologické, tak reálně politické rovině. V této souvislosti je dobré upozornit na to, že režim nejen, že sám definuje, kdo je a kdo není hrdinou, ale navíc vytváření antihrdiny aktivně podněcuje. Konkrétně lze zmínit například aktivity spojené s úsekem tzv. vlivové politiky v rámci československé Státní bezpečnosti. Dostaly název aktivní opatření²⁰⁰ a znamenaly důležitou složku ideologického boje v rámci studenoválečné reality. Co si pod tímto pojmem představit, to ve zkratce představuje např. Petr Cajthaml ve své studii jako „(...) různé způsoby rozšiřování informací, využívala klasické propagandy pomocí sdělovacích prostředků, letákových akcí, distribuce zfalšované korespondence i přímých agenturních kontaktů.“²⁰¹ Nejde tedy pouze o upozorňování na z pohledu režimu nežádoucí chování, směřování proti otázkám míru a podobně, ale jde o aktivní vytváření materiálů, které napomáhají vytvářet představy o „antihrdinech“ na mnohdy smyšlených základech.

²⁰⁰ CAJTHAML, Petr. Politický úkol Aktivní opatření v období krize komunistického režimu. Online. *Securitas imperii*. s. 80-105. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/secruritas-imperii/no17/080-105.pdf>. [cit. 2024-02-10].

²⁰¹ Tamtéž, s.80..

Že se jednalo o poměrně sofistikovanou záležitost dokazuje například i Závěrečný dokument z jednání rozvědek zemí socialistického bloku, na kterém jsou vymezeny hlavní cíle společného snažení. S ohledem na celkové zaměření je lze definovat jako „(...) jakoukoliv činnost s cílem oslabit nebo zmást protivníka, např. šířením dezinformací, kompromitací, vyvoláváním nepokojů nebo demonstrací.“²⁰² Z rozhovoru s Ladislavem Bittmanem, zástupcem vedoucího Odboru aktivních opatření a dezinformací s krycím názvem Brychta,²⁰³ jasně vyplývá, že o akcích rozhodovaly ty nejvyšší příčky československého vedení na úrovni ministra²⁰⁴. Jde tedy o svrchu posvěcené jednání, se kterým se tehdejší vládnoucí nomenklatura ztotožňuje.²⁰⁵

O jasné ideologické práci lze mluvit i s ohledem na rozdělení jednotlivých operací, v nichž lze najít i aktivní opatření s názvem Pagoda namířena proti církevní emigraci a proti Vatikánu jako takovému. Hlavní myšlenkou, která by mohla zastřešit snažení tohoto směru, je co nejvíce omezit spolupráci mezi církevní emigrací a vyvolávat rozpory v jejích řadách.²⁰⁶ Mohli bychom tyto akce jazykem tehdejšího diskurzu nazvat jako ideodiverzní.

V tomto směru je asi nejznámější akce Neptun a za níž v rámci jejího konstruování stál již jednou zmíněný Ladislav Bittman. Akce byla naplánována tak, že bylo zcela jasné, že u ní bude televize a bude mít tedy distribuována příslušnými kanály nejen k československým divákům, ale že se dostane i do zahraničí. V krátkosti šlo v této akci o údajné odkrytí kompromitujících materiálů z nacistického Německa, které ležely na dně Černého jezera na Šumavě a které byly jakoby náhodou objeveny potápěči tehdejšího Svazarmu. Cílem byla jednak diskreditace některých představitelů západního Německa, jednak prodloužení promlčitelnosti nacistických

²⁰² SLÁVIK, Martin. *Spolupráce rozvědky StB a KGB v oblasti aktivních opatření* [online]. S.175 [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/aktivity-nkvd/slavik-martin.pdf>

²⁰³ CAJTHAML, Petr. *Profesionální lháři (Aktivní opatření čs. rozvědky do srpna 1968). Sborník archivu bezpečnostních složek* [online]. S.17 [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik4-2006/kap01.pdf>

²⁰⁴ Dalo by se samozřejmě uvažovat nad tím, zda se tímto tvrzením Bittman nesnaží částečně umenšit svou roli ve vytváření podobných kompromitujících materiálů, ale vzhledem k faktu, že Bittman v roce 1968 emigroval, následně působil ve spojených státech, a dokonce zde vyučoval problematiku dezinformací na univerzitě v Bostonu, lze tuto pochybnost poněkud umenšit.

²⁰⁵ ŽÁČEK, Pavel, 2012. *Defektorem ve svobodném světě. Paměť a dějiny* [online]. Praha, (04), 43-50 [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1204/043-050.pdf>

²⁰⁶ Tamtéž, s.180

zločinů v západním Německu, která měla končit v roce nálezu připravených materiálů.²⁰⁷

Tímto krátkým exkurzem, s ohledem na zaměření práce, byla snaha doložit, že režim nejen, že definuje, kdo je pro něj hrdina, ale také aktivně napomáhá ve vnímání toho, kdo jako hrdina být nemá a účelově minimálně pracuje, spíše aktivně vytváří s informacemi o lidech, kteří by mohli nějakým způsobem tvořit ideového soupeře vládnoucí straně.

8.3. Dílčí závěry po analýza veřejného diskurzu na stránkách Rudého práva

Na základě analýzy veřejného diskurzu média, jakým bylo Rudé právo, bylo lokalizováno přes 720 výskytů slova hrdina, hrdinství a jejich odvozenin. Na základě jejich kódování a následné další práce s těmito kódy s logikou sledující podstatu kvalitativního výzkumu byly vysloveny některé závěry, které z výzkumu jako celku vplynuly. Jejich shrnutí je tedy obsahem následující části.

Z celé analýzy poměrně jasně vplynulo, že práce s pojmy, jako je hrdina, hrdinství a podobnými dalšími je záměrná, nikoliv náhodná. Z textů, ve kterých se pojmy vyskytovaly, je znát ideologická základna kontextového rámce, v jakém se tyto pojmy vyskytují. Režim se tak snaží prostřednictvím těchto vzorů přeložit předobraz žádoucího chování, které vyžaduje od svých občanů.

Hrdinství se objevuje v různých formách, ale celkově se dá říci, že převládá neosobní kolektivní sféra. Hrdinou ve většině případů není někdo konkrétní, ale jedná se o jevy, které jsou s tímto přídavným jménem spojovány, ale nejde o rysy dané určité osobě. Jak bylo ukázáno na konkrétních příkladech, jde navíc velmi často o kombinaci s neživotnými podměty. Hrdinský tak může být například boj, smrt, práce, lid, ale většinou se jedná o kolektivy a skupiny obyvatel. Čestné výjimky tvoří hlavně hrdinové socialistické práce, kteří jsou naopak uváděni konkrétně, adresnými jmény a je s nimi opět účelně pracováno. Jejich životopisy jsou ukazovány v obsírných člancích s důrazem na to, v čem spočívá jedinečnost těchto lidí, což opět

²⁰⁷ KAŇÁK, Petr, Jiřina DVORÁKOVÁ a Zdeňka JUROVÁ. Československá rozvědka a pražské jaro, s.89

může vést k myšlence, že se věci nedějí jen nahodile, ale že se jedná o využívání ideologického potenciálu, který v sobě daný titul skrývá. Tedy v obecnější rovině lze tyto aspekty shrnout tak, že je hrdinství směřováno spíše k abstraktnějším podobám, snaží se neoznačovat jednotlivce, ale ve shodě s celkovou ideologií státu apeluje především na kolektivní hrdinství, s výjimkami, jako je třeba již zmíněný titul, nebo především z počátku zkoumaného období Julius Fučík.

Z analýzy jasně vyplývá přesvědčení, že jsou určité země, lidé dané země, kteří jsou k hrdinství predisponováni více než jiní. Jedná se samozřejmě především o sovětský svaz, který má v rámci rozvahy nad hrdinstvím velmi silné zastoupení. Samotná země je hrdinskou již ze své podstaty a plodí hrdiny ze svého středu. I v tomto ohledu je hrdinství ukázkou vzoru, který by lidé měli následovat, ať už jsou konkrétní podoby hrdinskosti jakékoliv. Dále mohou být hrdinské také další země, ale jejich heroismus většinou spočívá v boji proti agresorovi, majoritně samozřejmě proti Spojeným státům, nebo někomu z jejich spojenců. To vytváří poměrně silnou a znatelnou bipolaritu v rovině „my“ a „oni“. Toto vytváření tábora přátelského a tábora nepřátel se do celkového vyznění hrdinství zapisuje silnou měrou. Problémem není snad to, že podobné rozdělení je představováno samo o sobě, ale že je tendence zajít dál a dikcí ideologie provést mentální nastavení běžné člověka na ony dva tábory, přičemž sám jedinec by měl mít zcela jasno, kam chce patřit a který z obou táborů je ten, který by mu měl imponovat. Vytváření takové dichotomie v sobě zákonitě nese tezi zápasu mezi oběma tábory, a to jak v ozbrojené, tak v ideologické rovině. Zároveň to vede k uzavírání bloku a vytváření pevnějších hranic mezi oběma tábory, aby nedocházelo k narušování z druhé strany. Taková situace pak nabízí jednak prostor pro nové formy hrdinství, jednak ale vyvolává eskalaci vzájemné nevraživosti. Snaha vnuknout občanům toto bipolární chápání světa jako střet dvou světů – toho lidsky a hodnotově správného, tábora míru a toho, který je pohnut jen těmi nejtemnějšími důvody a snaží se hatit lidské dílo jako takové, přičemž se nebojí použít jakýchkoliv prostředků – je zásadní i pro uvažování o celkových kontextech a rozhodně by si zasloužila samostatné zkoumání.

Co se úplně nepotvrdilo jsou významnější posuny v nazírání hrdiny a hrdinství v průběhu zkoumaného období let 1948-1989. Jednou z hypotéz této práce byla představa, že se podoba hrdiny bude měnit s určitými hodnotovými a politickými

zvraty, které ve společnosti proběhly a které byly naznačeny v teoretické části práce. To se ovšem neprokázalo. Ukázaly se určité tendence, jako například určitá demokratizace informování o hrdinství v roce 1968, nebo změna podoby heroismu v každodenní snahu každého občana v 70. letech, ale významnější změny nebyly v rámci analýzy diskurzu rozpoznány, což vede k zamyšlení, že ani ideologické přednastavení systému neprochází zásadními změnami a hodnotově stojí v podstatě tam, kde stál v roce 1948, byť dochází k postupnému umenšování vyhocenosti a radikálnosti rétoriky, která je používána.

Podoby, ve kterých se hrdinství objevuje, zároveň vedou k úvahám nad tím, nakolik je člověk schopen se s daným typem hrdinství vlastně identifikovat. Jestliže bylo ukázáno, že většinově se jedná o hrdinství kolektivní, nebo odosobněné, pak to ve svém důsledku klade poněkud zvýšené nároky na identifikaci právě s daným typem hrdinství a pro řadu lidí půjde o úkol takřka nesplnitelný. V takové situaci se z hrdinství stávají jen prázdná slova a je otázkou, jestli se tímto způsobem neprohlubuje vnímání pokryteckosti mezi prezentovanými hrdiny a realitou všedního dne, pokud za hodnotami nestojí konkrétní lidé a jejich příběhy, ale mnohem více pojmy jako hrdinný lid či hrdinské město. Do jisté míry jde o nevyužitý potenciál propagandy, přičemž tento systém odpovídá nastavení ideologie systému jako takového, ale opět poněkud krátkozrace nepracuje se základním nastavením samotného člověka jako jedince.

9. Hrdina socialistické práce v pramenech Archivu kanceláře prezidenta republiky

Socialistický režim si na různá vyznamenání potrpí, jejich četnost a podoba je poměrně pestrá. Významným inspirátorem těchto titulů byl sovětský svaz. V rámci analýzy diskurzu byl mnohdy zaznamenán titul, který měl oficiální podobu a směřoval do různých sfér lidského života. Kromě titulu Hrdina SSSR a hrdiny práce se objevují i další, které nemají konkrétní zakotvení v československém prostoru, ale ukazují určitý typ smýšlení, tendenci ocenit chování, které je z pohledu vládnoucího režimu žádoucí, ať už na základě jakýchkoliv pohnutek. V této souvislosti lze například uvést titul Hrdinka matka, který se uděloval v prostoru Sovětského svazu.²⁰⁸

Titul Hrdina socialistické práce byl zřízen vládním nařízením č. 34/1959 Sb. ze dne 20. května 1959. V paragrafu číslo 1 je zmíněn nově zaváděný titul „*Hrdina socialistické práce*“ a s ním spojené právo „*nosit zlatou hvězdu Hrdiny socialistické práce*“.²⁰⁹ První vyznamenání tímto titulem převzali tuto poctu v roce 1960. Z pohledu zkoumání podstaty hrdinství, které je prezentováno veřejnosti, se jeví velmi významným také §2, ve kterém se uvádí, že

*„Čestný titul "Hrdina socialistické práce" uděluje prezident republiky na návrh vlády tomu, kdo si obzvláště vynikající průkopnickou činností, zejména v průmyslu, zemědělství, dopravě nebo obchodu, anebo vědeckými objevy nebo technickými vynálezy získal výjimečné zásluhy o vítězství socialismu v Československé republice (...)"*²¹⁰

Poměrně zajímavý je taky fakt, že nároky, které byly na takto dekorovaného člověka kladeny při udělení vyznamenání, neztrácejí na svém významu ani po proběhnutí ceremonie. V nařízení vlády je specifikováno, že vyznamenání může být člověku odňato, „*dopustil-li se vyznamenaný jednání, které ho činí nehodným čestného titulu*“²¹¹.

²⁰⁸ Jde například o krátkou zprávu z 8. 6. 1946 na straně 4 s názvem Pocta mateřství v Sovětském svazu, kde lze číst také následující informaci: „Podle nařízení prezidia Nejvyššího sovětu bylo v těchto dnech uděleno 41 ženám, které mají a vychovali deset i více dětí, název: matka hrdinka“.

²⁰⁹ Vládní nařízení č.34/1959 Sb. ze dne 20. května 1959, §1

²¹⁰ Vládní nařízení č.34/1959 Sb. ze dne 20. května 1959, §2

²¹¹ Vládní nařízení č.34/1959 Sb. ze dne 20. května 1959, STANOVY čestného titulu "Hrdina socialistické práce", čl.4, odst.1

Z intenzity udělování je znát, že titul nabyl na své důležitosti především v druhé polovině sedmdesátých let a v letech osmdesátých.²¹² Zatímco od roku 1960 bylo uděleno pouze 32 těchto vyznamenání, od roku 1971 do roku 1979 bylo uděleno již 86 těchto vyznamenání a mezi léty 1980-1989 dokonce 182 kusů.²¹³ Významná je v tomto případě výchovná funkce celého vyznamenání a zároveň vysoké postavení tohoto řádu z pohledu faleristiky. Lze ještě zmínit, že z prezidentů je mezi dekorovanými jen Antonín Zápotocký a Antonín Novotný, Ludvík Svoboda ani Gustáv Husák mezi nimi nejsou. Otázkou je, proč tomu tak bylo. Jedno z možných vysvětlení by se dalo nalézt i v snaze vytvořit určitý odstup mezi dekorovanými a vrcholnými představiteli státu, což ale úplně nekonvenuje se základním nastavením socialismu a jeho ideologie. Druhou možností je, že udělováním vyznamenání mezi vrcholnými představiteli režimu dochází k jeho určité devalvaci, neboť vytváří představu „vyznamenání pro vyznamenání“ a vnitřní náboj a informace, které by mělo přinést, se tak poněkud vytrácí.²¹⁴ Problematické je i to, že alespoň v pozdější době je předkládaný materiál k udělování vyznamenání kontrasignován prezidentem a podepisoval by si tak vyznamenání sám pro sebe, což může také vyvolávat nežádoucí otázky vůči vládnoucím elitám.

9.1. Povaha pramene

Prameny, které sloužily jako základ pro tuto praktickou část práce, jsou písemné, úřední proveniencie. Jsou uloženy v Archivu Kanceláře prezidenta republiky a byly zpřístupněny na základě oficiální žádosti, které byla podána, za účelem studia. Dokumenty jako takové sloužily většinou jako oficiální podklady pro udělování vyznamenání, některé materiály byly spíše charakteru pracovních návrhů, do kterých bylo ještě zasahováno s ohledem na proces schvalování jednotlivými ministerstvy a dalšími zainteresovanými institucemi.

Pramenů se mnoho nezachovalo, všechny jsou v nezpracované části fondu a procesní dokumenty mnohdy chybí, zvláště když některá procesní rozhodnutí a předání realizovala např. jednotlivá ministerstva nebo ÚV KSČ. Přesto lze říct, že

²¹² *Čestný titul Hrdina socialistické práce s právem nosit zlatou hvězdu Hrdiny socialistické práce* [online]. Dostupné z: <https://www.prazskyhradarchiv.cz/file/edee/vyznamenani/hsp.pdf>.

²¹³ Tamtéž

²¹⁴ Podobně by se dalo usuzovat i na základě PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*, s.144

získané materiály vytvořily dostatečnou základnu pro zásadní doplnění zkoumaného tématu.

Samotný materiál by se dal rozdělit do dvou základních částí. První jsou informace k udělení titulu Hrdina socialistické práce, druhá část směřuje k udělování titulu Hrdina ČSSR. Z pohledu množství materiálů je rozhodně početnější část, která se týká pracovního hrdinství.

V případě materiálů k pracovnímu hrdinství se jednalo jednak o informace k udělování titulů, a především popis toho, proč byl daný titul udělen. To tvořilo významnou platformu pro čerpání informací relevantních pro tento výzkum. Druhou složkou byly materiály, které kolovaly mezi jednotlivými ministerstvy a zainteresovanými stranami. Tato část byla přínosná především z důvodu možnosti nahlédnutí do podstaty udělování titulů, protože obsahovaly i ručně vpisované poznámky, přehledové tabulky a další pomocné přílohy, které daly nahlédnout za oponu oficialit a nabídly pragmatičtější pohled na celý proces. Mnohdy totiž nabídly nejen základní informace, které byly poskytnuty přímo, tedy byly vepsány do dokumentu, ale především právě vpisované poznámky vedou výzkumníka k zamyšlení nad dalšími věcmi, které jsou s udělováním spojeny, jako je zastoupení žen a mužů, poměr mezi dekorovanými Slováky versus Čechy, dále pak ruční úprava některých zdůvodnění udělení vyznamenání.

9.2. Udělování titulu

9.2.1. Kdo návrh podává

Proces podávání návrhů na vyznamenání je poměrně zdlouhavý a musel být jistě řešen poměrně hodně dopředu. Z archivních materiálů je patrné, že proces je veden především po stranické linii komunistické strany, od nejnižších buněk, které navrhují konkrétní osoby, přes další jednotky stranické posloupnosti, spis se následně dostává na úroveň ministerstev, kde už je k celé věci přistupováno s určitým strukturálním záměrem, až po Ústřední výbor KSČ, který návrhy projednával a následně je postupoval prezidentovi k parafování.²¹⁵ Podobnou roli měla vláda. Spolu s Hrdinou socialistické práce se prezidentovi republiky předkládala i další, nižší vyznamenání,

²¹⁵ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, nezpracovaný fond, HSP 1972

jako byl Řád práce či Vyznamenání za vynikající práci. Pozice Hrdiny socialistické práce je však zřetelně vnímána jako ta nejzásadnější.²¹⁶

Ministerstva mají v tomto procesu zásadní roli především v tom, že na jejich úrovni docházelo k zohlednění dalších dílčích atributů pro udělení daného titulu, jako je například místní příslušnost (tak, aby byly zastoupeny jednotlivé kraje a poměrově i oba státy).

Podstatný je fakt, že jsou přesně určena ministerstva, která mohou daný návrh podávat. Z pohledu této práce se jedná o velmi signifikantní fakt, neboť navrhovatelem jsou ministerstva, která bychom dnes patrně označili jako „silová“.²¹⁷ Jde o instituce, které vytvářejí nějakou hmatatelnou podstatu, která se dá měřit, posunout, zvážit, a tedy ohodnotit dle určitých jasně definovaných parametrů. Jde zároveň o strategické oblasti, které tvoří základ spolupráce s dalšími zeměmi v rámci RVHP. Orientace na měřitelný výkon je patrná i z toho, že jediné ministerstvo, které toto paradigma narušuje, je ministerstvo školství. Nabízela by se i další portfolia, jako je třeba ministerstvo kultury, ale to do výčtu pro ÚV KSČ a udělování titulů není zahrnuto. V souvislosti s tím lze říct, že velký význam pro udělení titulu mají tedy okolnosti, jako je doживost, množství narubaného uhlí a další.

Dovětkem k tomuto lze konstatovat, že v případě výše zmíněného ministerstva školství se jedná většinou o dekorované rektory vysokých škol.

Z pohledu hlubší analýzy jsou velmi cenným zdrojem následná „Stanoviska k návrhům na propůjčení čestného titulu „Hrdina socialistické práce““, která v sobě obsahují jednak samotný přehled navržených a schválených nominantů pro daný rok, jednak se můžeme dočíst o hlubších důvodech, proč udělení titulu v daném roce vypadá tak, jak bylo navrženo. Lze zmínit ze všech například toto stanovisko k udělování titulů v květnu 1978²¹⁸ Zde je možno dohledat informace o tom, kolik návrhů předložila jednotlivá ministerstva, jaké bylo zastoupení krajů, ale explicitně se zde můžeme dočíst například to, že je vhodné, aby dekorovaný hrdina už měl nějaká ocenění menšího rozsahu z předchozí doby, aby byla dodržena proporcionalita

²¹⁶ Tamtéž

²¹⁷ Např. pro rok 1978 se konkrétně jedná se o ministerstva paliv a energetiky, hutnictví a těžkého strojírenství, všeobecného strojírenství, dopravy, průmyslu, zemědělství a výživy, lesního a vodního hospodářství, obchodu, školství, vnitra, stavebnictví (některá ministerstva se mohou opakovat v české a slovenské části republiky)

²¹⁸ Stanovisko k návrhům na propůjčení čestného titulu „Hrdina socialistické práce“, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, nezpracovaný fond, HSP 1978

udělování titulů mezi kraji a zeměmi, ale i mezi jednotlivými odvětvími národního hospodářství.

9.2.2. Struktura návrhů

Samotná struktura těchto návrhů je především v 70. a 80. letech velmi podobná. Z toho je patrné, že každý bylo alespoň rámcově jasné, co musí člověk splňovat, aby mohl být jako hrdina vyznamenán. Pokud by měla být tato struktura rozklíčována, pak se dá mluvit o následujících nezbytných součástech:

Hrdina by měl splňovat nároky na vysoké pracovní úsilí. Dle nominace se vždy jedná o člověka aktivního, který jak po pracovní stránce, tak po stránce lidské nabízí maximum ze sebe sama pro dobro celku a skupiny. Je tedy vzorem jak po pracovní, tak po politické a lidské stránce, je nápomocný ostatním pracujícím a neváhá podat pomocnou ruku ve chvíli, kdy je to třeba. Občas jsou tyto informace podpořeny ještě konkrétními daty, jako v případě udílení vyznamenání v roce 1982, kdy je například u Miloslava Hendrycha, horníka u Dolů Nástup Tušimice, kde je přesně v podobě tabulky zaznamenáno, kolik hmoty vytěžil a jaká byla produktivita práce. Jde tedy opět hodně o čísla, výstupy a výsledky, o hmatatelné výstupy pracovního úsilí.²¹⁹ Nebo u Miloslava Sládka, vyznamenaného téhož roku, u kterého je opět formou tabulky uvedeno, jak vypadala produktivita práce, nebo jakým způsobem se vyvíjelo množství zmetků, které z výroby vycházely.²²⁰

Významným atributem hrdinskosti je také aktivita. Hrdina je člověk, který je významně aktivní, a to jak v pracovním, tak společenském životě, při pořádání nejrůznějších akcí a podněcování aktivity i ve vztahu k dalším lidem. Mnohdy z textu vyplývá velmi pozitivní hodnocení toho, že dělá něco navíc pro ostatní, že tak říkajíc přijde domů, vezme si čistou košili a jde opět pracovat jiným způsobem. Motivem, který prostupuje touto částí, je sebeobětování se ve prospěch kolektivu. Nehledě na osobní pohodlí a volný čas hrdina vyvíjí úsilí, přesto, že ho k tomu nikdo významně nepodněcuje. Aktivita je tedy dobrovolná. Někdy je ve zdůvodnění vyloženo

²¹⁹ 8210/82-12 fond Hrdina socialistické práce, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, s.3

²²⁰ 8210/82-12 fond Hrdina socialistické práce, Archiv Kanceláře prezidenta republiky

specifikováno, že se jedná u dělení vyznamenání „za pracovní úsilí a politickou angažovanost.“²²¹

Významnou součástí angažovanosti je předávání poznatků dalším spolupracovníkům, především s ohledem na mladší generaci, která je díky hrdinovi lépe vpravována do pracovního procesu a může si rychleji osvojit potřebné dovednosti pro výkon profese. Příkladem budiž udělení titulu v roce 1981, kdy v jedné z nominací výslovně zaznívá, že daný člověk „... *projevuje velký zájem o pracovníky mladé generace, kteří u něho najdou vždy podporu, pomoc a příklad v odbornosti, v dodržování pracovní morálky a disciplíny.*“²²²

V rámci aktivity se dá zmínit ještě jeden poznatek, a to ten, že hrdina velmi často sám podal nějaký návrh na zlepšení v pracovním provozu. Ať už jde o úsporu energií, efektivnější nakládání s materiály, nebo obecně skutečně hmatatelný stroj, který nějakým způsobem usnadňoval pracovní proces, tato skutečnost je vždy pozitivně hodnocena a ve většině nominací se objevuje. Někdy bývá dokonce vyčísleno, kolik daný člověk svým nově zavedeným postupem ušetřil peněz. Například u již výše zmíněného pracovníka, soustružníka ze Závodů těžkého strojírenství z Dubnice nad Váhom je výslovně uvedeno, že „*Je autorem několika zlepšovacích návrhů, jejichž společenský prospěch představuje částku více než 160 tis. Kčs.*“²²³

Jak už bylo zmíněno výše, významným požadavkem bylo také to, aby daný člověk měl již nějaká ocenění z minulosti. Nemělo jít tedy o poprvé dekorovaného hrdinu, ale člověka, který svým úsilím již dříve zaujal ostatní a vysloužil si díky tomu významově nižší formy uznání. Mohla mezi nimi být vyznamenání za vynikající práci, za pracovní věrnost, ocenění Nejlepší pracovník, Za zásluhy o výstavbu a další.

Speciálně pro hrdiny, kteří působili po roce 1969, se objevuje v jejich nominacích informace, jakým způsobem daný jedinec prošel prověrkami po vládu vojsk a jaký postoj zaujímal v inkriminovaných měsících roku 1968. Můžeme tak například najít následující sdělení, které se v obdobné formě objevuje i v ostatních nominacích:

²²¹ 8210/82-12 fond Hrdina socialistické práce, Archiv Kanceláře prezidenta republiky

²²² 8210/82-12 fond Hrdina socialistické práce, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, HSP 1981, Vasil Perko

²²³ 8210/82-12 fond Hrdina socialistické práce, Archiv Kanceláře prezidenta republiky

„V krizových letech 1968-69 zůstal věrný zásadě upevňování přátelství a spojenectví se SSSR a ostatními socialistickými státy a svým vystupováním přispěl ke konsolidaci poměrů.“²²⁴

Pozoruhodná je ještě jedna informace ve Stanovisku k roku 1978, a to ta, že ve zdůvodnění je konstatováno, že *„se nepodařilo docílit toho, aby mezi navrhanými byli také pracovníci bez politické příslušnosti“²²⁵*. Tato zmínka může vést k několika závěrům. Buď bylo skutečně třeba, aby se pro lepší obraz strany jako nezaujatého hodnotitele objevil někdo, kdo neměl politickou příslušnost, nebo může jít o povzdech nad tím, že nikdo, kdo nebyl ve straně, nebo nebyl angažovaný, nepracuje tolik, jako straníci samotní. A třetí možností je, že je tato zmínka myšlena vážně a funguje jakási autocenzura nižších krajských a okresních výborů, které dělají prvotní výběr kandidátů a které se možná obávaly, že výběr takového kandidáta by nebyl pozitivně hodnocen. Šlo by tedy o podobné *„sebedržení se v totalitním myšlení“*, jak je občas popisováno třeba i v kulturní oblasti²²⁶ a jde tedy spíše o podvědomé přijetí podmínek, aniž by byly striktně vyžadovány.

9.3. Dílčí závěry po analýze pramenů k titulu Hrdina socialistické práce

Z výše uvedených poznatků, které popisují strukturu a hodnotové základy, na kterých stojí udělování titulu Hrdina socialistické práce, lze vyabstrahovat několik silných momentů, které se zdají jako klíčové i pro závěry této práce. Udělování samotné vykazuje signifikantní znaky, které jsou popsány v kontextu výše zmíněných skutečností.

Jako významně zjevné lze pozorovat to, že režim účelově pracuje se samotným pojmem hrdina. Vnímá ho jako velmi důležitý, je součástí nejvyšších vyznamenání, jaké se v dané době uděluje a je tak jasnou zprávou pro další občany o tom, co režim považuje za podstatné a důležité. Sděluje, kdo je pro fungování státu zásadní, kdo

²²⁴ 8210/82-12 fond Hrdina socialistické práce, Archiv Kanceláře prezidenta republiky

²²⁵ Stanovisko k návrhům na propůjčení čestného titulu „Hrdina socialistické práce“, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, nezpracovaný fond, HSP 1978

²²⁶ O podobné zkušenosti mluví například hudebník Michal Prokop, když pro Paměť národa rozebírá podmínky a okolnosti podpisu Anticharty, dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11454740577-pribehy-20-stoleti/216562261760002/> cit. Dne 14.6.2023

pomyslně stojí na piedestalu a co je třeba učinit pro to, aby člověk mohl podobnou pozici zaujmout. Titulem Hrdina socialistické práce režim dekoruje ty nejvýznamnější, kteří nejvíce odpovídají žádoucímu archetypu chování. Potud by asi nebylo nic v nepořádku, neboť každý režim vytváří svá vyznamenání, kterými se snaží zdůraznit, co je ve společnosti důležité. Nicméně jak už bylo výše naznačeno, jde především o předání informace o tom, co je pro režim žádoucí, čeho si váží. Pokud by měla proběhnout hlubší analýza preferovaného chování, pak lze konstatovat, že je směřováno ve významné většině na lidi, kteří pracují, a to specificky především v určitém segmentu hospodářství.

O významnosti samotného pracovního hrdinství svědčí i to, že v Rudém právu je Hrdina socialistické práce skloňován velmi často, má své nezastupitelné místo a se zvyšující se intenzitou jsou zmiňovány jeho zásluhy. Jedná se o určitý spolek vyvolených. Lze tak najít například celé dlouhé texty o životě jednotlivých hrdinů a jejich práci,²²⁷ o jejich pracovním nasazení²²⁸. Zároveň je znát významná výlučnost tohoto člověka v rámci společnosti jako celku. Jeho postavení je natolik výsostné a uznávané, že mu dokonce píše sám generální tajemník ÚV KSČ a prezident republiky. V lednu 1986 tak nacházíme informaci o tom, že „*Generální tajemník ÚV KSČ a prezident ČSSR Gustáv Husák zaslal blahopřejný dopis hrdinovi socialistické práce, montérovi Energovodu Praha Milanu Huljakovi při příležitosti jeho 60. narozenin.*“²²⁹

Zajímavým zjištěním je to, že jsou určena ministerstva, která mohou navrhnout lidi pro dané vyznamenání. Logicky lze z této skutečnosti odvodit, že jsou určité segmenty lidské činnosti, které jsou pro režim zásadní a pak jsou takové, které nepovažuje za tak zásadní, nebo minimálně v nich neprobíhá dekorování vyznamenáním podobného typu.

V této souvislosti se jednak nabízí otázka, proč součástí udělování není také například ministerstvo kultury, které je deklarováno jako samostatná součást vlády kompetenčním zákonem z roku 1969.²³⁰ Mezi další „upozadřovaná“ ministerstva by bylo možno počítat například Ministerstvo školství, které v některých letech

²²⁷ Jeden za všechny lze jmenovat článek Mít své vlastní slunce, Rudé právo 6.6.1988, s.3

²²⁸ Čl. Mistrová z přádelny, Rudé právo 14.6.1986, s.3

²²⁹ K životnímu jubileu, Rudé právo 11.1.1986, s.1

²³⁰ Zákon č.2/1969 Sb. Ze dne 8. ledna 1969 o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky

nenominuje žádného kandidáta na titul Hrdina socialistické práce. Například v roce 1980 jde o 1 návrh, za rok 1981 není nominován nikdo. V letech předešlých lze podobný trend vyzorovat také.

Mezi ministerstva, která mohou navrhnout kandidáta na Hrdinu práce, lze počítat především ministerstva, která mají co do činění s průmyslovou a zemědělskou produkcí země. Velmi často se jedná o číselně specifikovatelné pokroky, nikoliv o ideologické, kulturní či myšlenkové posuny. Socialistický hrdina je tedy směřován do oblasti hmatatelného pokroku. Lze tedy dedukovat, že pro hrdinství jako takové je zásadní především materiální stránka, ekonomická základna, nikoliv myšlenková nadstavba. Samozřejmě nelze přehlédnout, že i tato složka je v hrdinství obsažena, třeba v podobě výchovy budoucí generace, možná apel na soudržnost kolektivu a pomoc dalším lidem v rámci společnosti, ale stěžejní část hrdinství je obsažena v číslech jednotlivých segmentů průmyslu a zemědělství. Nelze samozřejmě říci, že by hodnoty, za které se hrdinové staví a které reprezentují, nebyly hodnotné, jen bychom je asi označili spíše za základní, bazální, nikoliv vyšší.

V udělování titulů je znát určitý záměr a kalkul. Ten lze dedukovat jednak z jednotlivých tabulek, které jsou pro dané roky souhrnně vypracovávány, dále pak ze shrnutí, která jsou k jednotlivým letům přidávána jako doprovodný materiál.

N á v r h

na propůjčení čestného titulu HSP v roce 1981 (podle krajů a resortů)

Kraj	v p ů s o b n o s t i							celkem	
	FMPE	FMHTS	FMSV	FMEP	FMD	min. prům. ČSR, SSR	min. stav. ČSR, SSR		MZaV ČSR, SSR
Praha				Šváb, montážní mistr ZPA					1
Středo- český		Šoure, ved. čty zámečnicků						Trmal, předseda JZD	2
Východo- český						Šípová, dělnice dřevař. závodů		Loutčan, bagrista- kombajnér STS	2
Západo- český						Hulová, dělnice přad.čes. příže			1
Severo- český		Huml, brusič válcovny trub a žel.						Tyšer, ved.zed. čety PS	2
Jiho- moravský	Hronec, ved.mládež. kol.lamačů Uran. dolů		Vaculík, elektro- technik						2
Spolu	1	2	1	1		2	1	2	10

Obr. 1 Návrhy na propůjčení titulu Hrdiny socialistické práce v roce 1981

Kraj	v p ů s o b n o s t i										celkem
	FMPE	FMHTS	FMVS	FMEP	FMD	min. prům. ČSR, SSR	min. stav. ČSR, SSR	MZaV ČSR, SSR			
Severo- moravský	Laskovský, horník Vasilčo, hl. předák OKD				Tycar, dozorce špádoviště CSD						3
Bratislava								Klimešová, dělnice N. P. Figaro			1
Zápedo- slovenský								Kmet, řed. seme- nár. st. statku			1
Středo- slovenský									Jančo, ved. kol. montáž. čety		1
Východo- slovenský			Sala, nástrojař ZTS								1
Spolu	3	2	2	1	1	2	2	4			17

Z celkového počtu: 2 ve věku do 35 let
 - " - od 36 do 40 let
 8 " - od 41 do 50 let
 7 " - od 51 do 60 let

14 dělníků
 2 prac. v zemědělství
 1 ved. prac. na úseku řízení a správy

10 národ. české
 7 národ. slovenské
 16 členů KSČ
 1 bez stran. přísl.

14 mužů
 3 ženy

Obr. 2 Návrhy na propůjčení titulu Hrdiny socialistické práce v roce 1981 - 2.část

Kalkulem v této souvislosti je myšleno především to, že, jak už bylo výše uvedeno, jsou hrdinové etablováni pouze z určitých ministerstev. Dále je však znát, že si dílčí nominující struktury hlídají také poměr mezi Slováky a Čechy, patrně aby nedocházelo k internacionálním pŕtkám mezi národy jednoho státu a aby tím pádem nebyla vytvářena představa, že jeden národ má „více hrdinů“, než ten další. Kromě nacionálních poměrů je hlídáno také zastoupení mužů a žen, ale v tomto případě není situace natolik průkazná, protože k uvádění počtu zastoupení jednotlivých pohlaví dochází, ale z archivních dokumentů není patrná nějaká snaha o stejné zastoupení, nebo nějakou proporcionalitu. Ženy jsou zastoupeny výrazně méně než muži, většinou jsou v jednotkách výskytu²³¹ a rozhodně netvoří polovinu vzorku. Nicméně lze to samozřejmě chápat jako určitý odraz nastavení doby.

Patrný je také jasný důraz na dělnické profese v komparaci s dalšími odvětvími lidské činnosti. Pokud by měla být tato skutečnost podložena číselně, pak pokud vezmeme opět nejdostupnější prameny, lze konstatovat, že v roce 1980 tvořilo soubor oceněných deset dělníků, dva pracovníci v zemědělství, jeden vedoucí pracovník a jeden vědecký pracovník. Struktura oceněných pro rok následující byla velmi podobná, v roce 1981 tak bylo možno mezi laureáty najít čtrnáct dělníků, dva pracovníky v zemědělství, a jednoho vedoucího pracovník. Pro vědu nebo podobná zaměření ten rok nezbylo místo.²³² V roce 1983 je patrný nárůst množství udílených vyznamenání, ale poměry mezi jednotlivými odvětvími zůstaly stejné. Z třiatvaceti předložených návrhů bylo pět za Ministerstvo paliv a energetiky, ze tří profesí, které by se daly považovat za rolnického charakteru, šlo pouze o jednu dělnici v daném odvětví, zbytek je předseda JZD, nebo vedoucí opravy pásových strojů a jeden návrh, který byl předložen za oblast školství (nutno říct, že po několika letech), byl rektor Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni.²³³

V neposlední řadě lze vnímat i snahu o prostorovou vyváženost jednotlivých oceněných. Nejde jen o vyváženost mezi Slovenskem s českou částí státu, ale jde i o rovnoměrnost mezi jednotlivými kraji. Tabulky, které jsou k danému tématu oficiálně zpracovávány, vždy obsahují také jednotlivé krajské celky, v rámci kterých jsou

²³¹ V roce 1978 jde o 1 ženu, v letech 1980, 1981 jde o 3 ženy vůči 11, respektive 14 mužům

²³² Souhrnná zpráva za roky 1980, 1981–8210/82-12 fond Hrdina socialistické práce, Archiv Kanceláře prezidenta republiky

²³³ 8210/83-6 fond Hrdina socialistické práce, Archiv Kanceláře prezidenta republiky

ocenění realizována. Z materiálu je znát, že je důraz na proporcionalitu, přesto, že nejvíce oceněných má většinou Praha, ale to lze vzhledem k počtu obyvatel v hlavním městě chápat.

10.Hrdina ČSSR

V roce 1955, tedy čtyři roky před kodifikací oficiálního titulu Hrdina socialistické práce jsou v Československu vytvořeny zákonné podmínky pro udělování ještě jednoho titulu, který je ve svém názvu s hrdinstvím spojen a tím titulem je Hrdina ČSSR. Oficiálně je tedy ustaven nařízením vlády ze dne 8. února 1955 a do Sbírký zákonů vstupuje pod znakem 6/1955Sb.²³⁴ I v tomto případě se jedná o paralelu k vyznamenání, které vzniklo v SSSR a které bylo přebráno do československého prostředí. Jde o čestný titul, jehož nedílnou součástí je i propůjčení Řádu Klementa Gottwalda – za budování socialistické vlasti.

Přesto, že název samotný tomu úplně nenasvědčuje, jedná se o poměrně úzce zaměřený titul. Oficiálně je udělován „*k ocenění výjimečných zásluh o republiku spojených s vykonáním hrdinského činu nebo opětovných hrdinských činů*“²³⁵, k bližší specifikaci, co má tedy být obsahem heroického jednání, se však zákon nevyjadřuje. Pohledem do seznamu dekorovaných lze konstatovat, že se jedná o vyznamenání, které je ve velké míře udělováno osobám, které jsou interesované ve vojenské oblasti a jejich činnost s armádou či bojem souvisí. Titul navrhuje vláda, je za něj odpovědný předseda vlády a uděluje ho prezident. Po organizační stránce je tedy situace dost obdobná jako v případě Hrdiny socialistické práce.

První dekorovaným se až v roce 1965, tedy deset let po zavedení titulu, stal Ludvík Svoboda, budoucí prezident Československa, který měl za sebou armádní minulost s těžištěm především ve druhé světové válce. Svoboda byl dekorován tím samým titulem ještě jednou, a to v roce 1970. Podobně byl dvojnásobným držitelem Gustáv Husák v letech 1969 a 1972, nebo Leonid Iljič Brežněv, který titul dostal dokonce třikrát, v letech 1970, 1976 a 1981.²³⁶

Z pohledu počtu udělených titulů se jedná o poměrně úzkou skupinu jeho nositelů. Bylo uděleno celkem 31 kusů vyznamenání²³⁷, což je v komparaci s Hrdinou socialistické práce velmi málo. Zajímavá je ovšem datace jednotlivých udělení. K prvnímu došlo tedy roku 1965, poslední titul byl udělen roku 1982.

²³⁴ Nařízení vlády č. 6/1955 Sb.

²³⁵ Nařízení vlády č. 6/1955 Sb., §1 odst.1

²³⁶ Čestný titul Hrdina ČSSR, dostupné z:

<https://www.prazskyhradarchiv.cz/file/edee/vyznamenani/cthc.pdf> cit. Dne 7. 2. 2024

²³⁷ Tamtéž

Drtivá většina vyznamenání byla udělena v letech 1969 a 1970, konkrétně šlo o 15 lidí a z toho 9 lidí tvoří cizinci, respektive představitelé sovětské armády. V souvislosti se srpnovými událostmi roku 1968 to vede k zamyšlení nad skutečnou hodnotou titulu a nad tím, jakou hlavní informaci a sdělení lidem má tato skutečnost přinést. I vzhledem k dekorovaným lze říci, že se jednalo o formu politicky vstřícného kroku k těm, kteří aktivně participovali na straně „osvoboditelů“ během krize roku 1968, případně jsou významnými osobnostmi spřátelených armád v minulosti. Po roce 1970 už se opět udělování výrazně přibrzdilo, jde tedy především o pokrytí let těsně po srpnových událostech.

Celkově je udělování značně nepravidelné a opět se nabízí myšlenka, že je praktikováno jen za určité konstelace a potřeby jako gesto vůči konkrétním lidem. V případě prvního udělení titulu Ludvíku Svobodovi, přes jeho nezpochybnitelné zásluhy během druhé světové války, můžeme číst, že titul „(...) navrhuje vrchní velitel spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál SSSR Grečko (...) u příležitosti jeho 70. narozenin.“²³⁸ V oficiálním zdůvodnění je pak vyzdvihován především jeho boj proti fašismu, a to se zdůrazněním toho, že se tak dělo po boku Rudé armády. Za zmínku ještě stojí vlastnosti, které jsou v kontextu udělení specifikovány jako žádoucí a těmi jsou rozhodnost a statečnost.²³⁹

Pro běžného člověka se jedná o titul, který je prakticky nedostupný. Rozhodně to platí v případě žen, protože mezi dekorovanými není jmenována ani jedna, přitom by se dalo namítat, že i v řadách armád za druhé světové války se ženy vyskytovaly, pokud tedy zůstaneme u základních nepsaných parametrů titulu. Nicméně z pohledu rozboru hrdinství jako takového není oficiální titul Hrdina ČSSR přes svůj název nijak zásadně přínosný, neboť se jedná o čistě výsekovou záležitost, silně zatíženou ideologickým nánosem. Bezpodmínečně lze souhlasit s dekorováním lidí, kteří bojovali proti fašismu nebo jeho formám, ale takových lidí časem logicky nepřibývá, a tedy neslouží úplně k postižení aktuálních potřeb definice hrdiny. Ani zdůvodnění v letech po udělení titulu Ludvíku Svobodovi nenabízí žádný větší vhled do podstaty hrdinství. Ve valné většině případů jde o odkaz na druhou světovou válku a boj proti fašismu, případně organizování určité

²³⁸ Hrdina ČSSR – Archiv kanceláře prezidenta republiky, Č. J. Z I a 35/1-65

²³⁹ Hrdina ČSSR – Archiv kanceláře prezidenta republiky, r.1965

formy odporu – příkladem budiž rok 1969, kdy titul dostal Gustáv Husák právě za výše zmíněné zásluhy.²⁴⁰ Pak už je připojen jen výčet lidí, kteří mají titul získat.

Zástupcem tohoto typu hrdinství může být například níže zmíněná Marie Kudeříková, přes fakt, že je ženou, což se úplně neslučuje s realitou udělování titulu. Ale její boj proti nacismu je jedním z hlavních atributů, které ji jako hrdinku definují. Podobně by se dala pro východní blok zmínit například Zoja Kosmoděmjanská a další.

²⁴⁰ Hrdina ČSSR – Archiv kanceláře prezidenta republiky, Č. J. P. 6075.

11. Účelové užívání hrdinství a jeho ideová proměna

Jak již bylo výše ukázáno, účelové nakládání s hrdinským potenciálem není něco, co by bylo pro politický systém v době socialismu neznámé. Byla uvedena celá řada specifík hrdinství, které je prezentováno na stránkách Rudého práva, nebo v podobě různých ocenění, která jsou udělována těm, kteří splní příslušné podmínky. Nelze ovšem odmyslet, že realitu socialismu netvoří hrdinství pouze ve své abstraktní metafyzické podobě, ale že je prezentováno i s pomocí osobních příběhů, které režim opět aktivně využívá a přetváří je ke svému obrazu. Hrdinství ve své abstraktní podobě je přirozeně mnohem méně uchopitelné, zároveň je do jisté míry oproštěno od upřímných emocí, které může vyvolat právě osobní příběh hrdinky nebo hrdiny, kteří něco prožili a zachovali se určitým způsobem, který daný systém považuje za vzor.

Jestliže se socialismus výrazně orientuje také na práci s mládeží a její indoktrinaci²⁴¹ již ve velmi nízkém věku, musí zákonitě sáhnout právě k těmto příběhům, neboť vysvětlovat dítěti problematiku hrdinství s ohledem na jeho podstatu a transcendenci může být mimo chápající prostor daného jedince. K prezentaci těchto hrdinů opět slouží i noviny a týdeníky²⁴² jako významný komunikační panel, na jejich stránkách je pak možno právě příběhy jednotlivců a popis jejich hrdinství v přístupné formě přijímat. Někteří režimem vybraní hrdinové mohou být z dnešního pohledu dost diskutabilní, jiní, především hrdinky a hrdinové z dob protinacistického odboje naopak svým hrdinstvím mohou sloužit jako příklad i dnes a bude o jejich hrdinství ještě řeč. V následující části je tedy podáno několik příkladů hrdinů a hrdinek, které režim oficiálně prezentoval jako vzory a na nichž lze demonstrovat práci s hrdinstvím jako takovým.

²⁴¹ Mluvíme zde jednak o různých zájmových sdruženích, jakými jsou například Jiskry nebo později pionýři, další organizace v rámci SSM, ale i obecně o vzdělávacím systému jako takovém, kde příběhy o hrdinství soudružek a soudruhů mají své významné edukativní místo.

²⁴² V tomto směru lze připomenout například přední stránky týdeníku Vpřed, který sice končí svou existenci v roce 1951, ale jeho titulky jasně odkazují na konkrétní formy hrdinství. Dále pak například časopisy jako Pionýrskou stezkou, Pionýr, ABC, Mladý svět a další.

11.1. Pionýr 001 – Pavlík Morozov

Jakým způsobem byl takový hrdina formován právě pro účely oficiální doktríny a jak je osobní příběh zcela převrácen právě pro propagandistické účely můžeme velmi dobře vidět například u postavy Pavlíka Morozova, pionýra 001.²⁴³

Nejprve oficiální podoba příběhu Pavlíka Morozova. Byl to velmi šikovný třináctiletý chlapec, který se dobře učil (pro místní pionýrskou organizaci dokonce napsal malý divadelní kus), měl o všechno zájem, byl odvážný a velmi kamarádský. Mezi dětmi jako velitel místního pionýrského oddílu požíval velké autority. Byl také iniciativní, když se například zasazoval o to, aby z místní čítárny mohli mít pionýři klubovnu.²⁴⁴ Byl zásadový a odmítal například alkohol, protože jako pionýr se ho nechtěl ani dotknout.²⁴⁵ Hněval se na otce, když z místního konzumu přinesl bonbony pro děti a nezaplatil za ně. Žil v poměrně slušně situované rodině, neboť si mohli k večeři, při které se všichni smáli a zpívali, dovolit i maso.²⁴⁶ Je velkým vzorem pro svého mladšího bratra Fed'u, ke kterému má ochranné sklony. Jeho otec byl předsedou místního výboru a s tím byla spojena určitá míra výhod, které požíval. Otec holdoval alkoholu, byl velmi prchlivý a neměl daleko k přísným fyzickým trestům pro své děti. Ovšem stalo se to, že Pavlík ve své vesnici Gerasimovka jednoho večera zjistil, že jeho otec tajně načerno obchoduje s potvrzeními o příslušnosti k obci. Šlo o dokument, díky kterému bylo možné dále cestovat po celém Rusku. Jakmile to Pavel zvaný Paška zjistí, utíká s dokumentem pryč z domu a otce ihned nahlásí místním úřadům. Jako pionýr totiž nemůže jednat jinak než nahlásit otce, který prodává potvrzení těm nejhorším kulakům.

„V zimě, když týden metelice

Se rozběsnila nad krajem,

Chodili k otci do světnice

A sedali s ním za stolem.

„Zaplatíme ti, jak se patří“

Říkali, otec zaváhal.

²⁴³ PETRUSEK, Miloslav. Nanebevzetí Pavlíka Morozova.

²⁴⁴ GUBAREV, Vitalij Georgijevič. Pavlík Morozov, s.30

²⁴⁵ GUBAREV, Vitalij Georgijevič. Pavlík Morozov, s.18

²⁴⁶ GUBAREV, Vitalij Georgijevič. Pavlík Morozov, s.16

*Potom však z postele jsem spatřil,
Jak blankety jim vydával.“²⁴⁷*

Otec je následně odsouzen k desetiletému žaláři. Později se ukáže, že i jeho děd je podobně smýšlející, nepřátelský vůči komunismu a zakládání kolchozů a chce pozemky, které teď vlastně nemá kdo obhospodařovat, jen pro sebe.²⁴⁸ Nakonec se situace ještě komplikuje tím, že rodiče neposílají své děti do pionýra, protože dostanou informaci, že není v souladu s křesťanským přesvědčením vstupovat do kolchozu, což Pavlíka značně rozezlí.

Pavlík s bratrem Fed'ou vidí něco, co vidět neměli, totiž to, že k dědovi do kůlny jsou odnášeny plné pytle pod rouškou tmy. Kulukanov, prototyp třídního nepřítele, nabádá děda, aby situaci řešil a ten souhlasí a sám navrhuje, že Pášku „zabije“.²⁴⁹ K tomu také nakonec dle oficiálního příběhu dojde. Ovšem s Pavlíkem jde i jeho mladší bratr Fed'a a tak je dědovi jasné že musí zabít oba dva. Na pomoc si sebou vezme ještě jednoho muže a spolu oba chlapce usmrtí. V poslední chvíli života, když Pavlíkovi dojde, k čemu se schyluje, se snaží ještě zachránit Fed'u. Nemyslí na svou spásu, ale na záchranu svého druha.²⁵⁰

*„A v tom, kde keře čnějí výše,
Namrzlé listí strásaje,
Danilka proti nim vyšel,
Rukověť nože svíraje.*

*Stál na stezce – neprojdou už.
Má plno zubů finský nůž.*

.....²⁵¹

Jurij Družnikov, historik s ruským původem, který pátral po kořenech mýtu Pavlíka Morozova a který mluvil i s mnoha spolužáky, učitelkou, matkou a dalšími

²⁴⁷ ŠTIPAČEV, Štěpán. Pavlík Morozov, s.38-39.

²⁴⁸ GUBAREV, Vitalij Georgijevič. Pavlík Morozov, s.44

²⁴⁹ GUBAREV, Vitalij Georgijevič. Pavlík Morozov, s.63

²⁵⁰ Tamtéž, s.66

²⁵¹ ŠTIPAČEV, Štěpán. Pavlík Morozov, s.58.

přímými svědky dané situace, ovšem ve své knize²⁵² podává poněkud jiný pohled na celou věc. Z práce s prameny, a především z rozhovorů s aktéry mýtického příběhu vyplynulo, že práce propagandy právě u tohoto symbolu byla velmi rozsáhlá. Propagandistická vize vzorového příběhu šla tak daleko, že z reálných základů nezbylo téměř nic, co by odpovídalo skutečnosti a realitě Morozovova příběhu.

Existuje jen jediná fotografie, na které je chlapec vyobrazen a ta rozhodně nepodporuje příběh o pionýrovi, který byl vzorem i po fyzické stránce, jak se snaží oficiální kruhy ukázat. Dále celá konstrukce příběhu byla patrně zcela jiná a otcovo věznění proběhlo ze zcela z jiných, lidsky nižších důvodů, než je udání Pavlíkova otce s myšlenkou na společné blaho.²⁵³ Osobnostní rysy nesou také významnou dávku ideologického nánosu. Pavlíkova učitelka Zoya Kabina vzpomínala, že než ona sama přišla do Gerasimovky, Pavel do školy nechodil a začal se učit psát teprve ve chvíli, kdy mu bylo třináct let.²⁵⁴ Byl schopen trochu číst, počítat na prstech a chápat význam slov. O chápání politických souvislostí pak lze celkem s úspěchem pochybovat.²⁵⁵ Dále představa, že Pavlík byl hlavní postavou v pionýrském společenství v dané oblasti se také nepotkává s realitou, neboť pionýr v té době v místě ještě vůbec neexistoval.²⁵⁶ Pokud dojdeme ještě dále, pak se otázkou stává i samotná smrt dvou chlapců a její pachatel, neboť i role dědečka jako agresora a strůjce vraždy má zásadní trhliny.²⁵⁷

Podobných problematických částí a nereálností příběhu mladého leninisty bychom našli ještě mnoho. Ukazuje se, že prakticky celá legenda, se kterou je jméno malého chlapce spojováno, je umělá a vytvořená za jediným účelem – aby skrze příběh, který měl být podpořen citovou složkou, neboť se jedná o smrt mladého uvědomělého chlapce s prokomunitárně nastaveným smýšlením, prezentovala žádoucí hodnoty a vlastnosti, které jsou oceňovány shora a vnímány jako nanejvýš hodnotné. Jde o umělý konstrukt, který je ale přístupný ve svém základním sdělení i mladší generaci

²⁵² Družnikov o svých zjištěních napsal knihu *Informer 001 – The myth of Pavlik Morozov*. Jak poznamenává prof. Petrušek a jak je patrné i z recenzí knihy, do velké míry totožná je pak práce prof. Catrione Kelly, což jen ukazuje, že téma je stále živé a připomínané.

²⁵³ PETRUSEK, Miloslav. *Nanebevzetí Pavlíka Morozova*, s.120.

²⁵⁴ DRUŽNIKOV, Jurij. *Informer 001: The Myth of Pavlik Morozov*, s.46

²⁵⁵ DRUŽNIKOV, Jurij. *Informer 001: The Myth of Pavlik Morozov*, s.46

²⁵⁶ DRUŽNIKOV, Jurij. *Informer 001: The Myth of Pavlik Morozov*, s.47

²⁵⁷ Objevily se i informace o tom, že naopak děda byl tím členem domácnosti, který měl Pavlíka rád a držel nad ním ochrannou ruku.

a lidem, pro které by mohly být rámce sdělované podprahově v masmédiích té doby hůře uchopitelné.

Poselství samotného příběhu spočívá v podpoře základního argumentu, který se objevoval v hojné podobě i v analýze diskurzu a který se zaměřuje na to, že kolektiv a společnost jako celek je důležitější a podstatnější, než rodina či svazky, které člověk naplňuje na intimní, soukromé bázi, nehledě čistě na jednotlivcovu osobu. Každý člověk se tak stává jen jednotlivinou v rámci celku, nikoliv středobodem uvažování. S tímto předpokladem jsme se setkali již u úvahy Julia Fučíka, který adoruje zachránce, kteří nasazují vlastní existenci pro druhé, aniž by uvažovali nad hodnotou života vlastního.²⁵⁸

To, že se nejedná jen o ojedinělý přístup, popisuje i Berďajev ve své knize *Ruská idea*, kde několikrát zmiňuje právě ruská specifika jejich mentality, zmiňuje sklony k totalitnímu učení a totalitnímu pohledu na svět.²⁵⁹ Zároveň upozorňuje, že „*ruský národ je nejkomunitárnější národ na světě.*“²⁶⁰ V případě legendy, která se objevila kolem Pavlíka Morozova, se tento jev zcela potvrzuje. Extrémní podoba kolektivismu, která sahá až k rozpadu nejzákladnějších dosavadních jistot, jakými je rodina a vztahy v ní, je v příběhu prezentována jako něco, co je žádoucí a hodno obdivu. Navíc je zde ještě motiv vzpoury syna proti otci, tedy jakýsi mytologický spor starého a nového světa.²⁶¹

Příběh Pavlíka Morozova je v předkládané a realitě neodpovídající podobě značně hraniční hrdina v tom slova smyslu, že jeho hrdinství zapovídá staré pořádky a nastavuje úplně novou ideu fungování mezilidských vztahů. Po Pionýrovi č.1 byla pojmenována náměstí, školy, pionýrské oddíly, a tak nelze jeho příklad brát úplně na lehkou váhu. Je vrstevníkem, o kterém se čtou knihy a básně, a tak pro děti školního věku představuje ideál, který jim je prezentován jako žádoucí.

²⁵⁸ FUČÍK, Julius. *O hrdinech a hrdinství*, s. 54.

²⁵⁹ BERĎAJEV, Nikolaj Alexandrovič. *Ruská idea*, s.33.

²⁶⁰ BERĎAJEV, Nikolaj Alexandrovič. *Ruská idea*, s.94.

²⁶¹ PETRUSEK, Miloslav. *Nanebevzetí Pavlíka Morozova*, s.121

11.2. Marie Kudeříková

Příběh Marie Kudeříkové, nebo spíše familiárněji zvané Marušky Kudeříkové, jak se později ve větší míře objevoval, lze vidět jako ten, který by ve své podstatě bylo možno obdivovat i dnes. Jádro příběhu je totiž plné odkazů na odvahu, hrdinství, odhodlání a další vlastnosti, kterých si většinová společnost ve významné míře váží. V daném případě je základ příběhu skutečně doložitelný, protože se zachovaly dokonce dopisy²⁶², které Marie psala z vězení a máme tak hmatatelný odkaz existence a základní podoby celého příběhu. Zachovala se nám dokonce i fotodokumentace, díky které máme přesnou představu, jak dívka vypadala a nedostáváme se tak v této rovině do spekulací, které do jisté míry obestíraly postavu Pavlíka Morozova.

Ale co je vlastně podstatou celého příběhu. Marie Kudeříková, narozena 24. března 1921²⁶³, byla velmi zvědavým dítětem a zároveň pilnou studentkou. Významné je její napojení na místní folklór z místa, odkud pochází, což se v umělecké rovině zpracování jejího příběhu projevuje jako nosné i v případě filmu *...a pozdravuji vlaštovky*²⁶⁴ z roku 1972. Poměry, ze kterých pochází a zároveň snaha překonat těžkosti a vyniknout jsou pro příběh velmi signifikantní. Maruška je popisována jako premiantka třídy a rozený vůdce, který ostatním slouží svým nasazením za vzor.²⁶⁵

*„Byla zosobněná láska,“ říkají o ní. Láska k lidem, k zemi, ke straně.*²⁶⁶

Maruška se s vervou sobě vlastní zapojí do odbojové činnosti, převádí lidi přes hranice a účastní se i další činnosti, ve které se angažuje také její otec – roznášení letáků apod. Zásadní se následně stává její nasazení pro věc, kdy odolává i osobní přímluvě své matky a s vědomím nebezpečí, které podstupuje, se dále zapojuje do odbojové činnosti. V prosinci 1941 ji zatknou gestapo v Brně v místě, kde pracuje a veze ji k výslechu. Těm je Maruška podrobována několikrát, ale neřekne nic, co by

²⁶² KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: Listy z vězení*.

²⁶³ ŠTUKA, Ivo. *Maruška* In *Československý voják*, s.14

²⁶⁴ Film natočil režisér Jaromil Jireš v roce 1972 a roli Marie Kudeříkové v něm ztvárnila tehdy mladičká Magda Vašaryová. Z filmu je patrné napojení na slavné období české kinematografie v 60. letech, a tak je zpracování poněkud netypické z pohledu dnešního diváka, nicméně o to působivěji film vyniká a dává vzpomenout podobných postupů například i u Františka Vlácilá a dalších jmen Nové vlny.

²⁶⁵ KRUTINA, Vratislav. *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*, s.8.

²⁶⁶ KRUTINA, Vratislav. *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*, s.5.

gestapu pomohlo. Při následném soudním řízení je nakonec odsouzena k trestu smrti a na jaře r.1943 je následně popravena stětím ve svých dvaadvaceti letech.²⁶⁷

V celém příběhu by se jistě dala najít celá řada momentů, které by byly nosné pro samotné hrdinství. Už jen způsob a okolnosti smrti jsou zásadní. Opět jde o člověka, který byl ochoten překročit hranice vlastní existence a neváhal nabídnout vlastní život ve prospěch většího celku, jakým je společnost, nebo národ. Směřování k ideálům, které jsou nad člověkem a ve kterých jedinec nehraje ústřední roli, ale cítí se být zahrnut v celku jako takovém a neváhá pro zájmy společnosti obětovat sám sebe. To je motiv, který lze vysledovat u mnoha dalších hrdinů a bude o něm ještě řeč.

Zajímavým motivem je rozchod Marušky s křesťanstvím, které je v její rodině silně zakořeněno, a i ona je k němu vedena. Postupně se v ní ovšem utváří zcela jiný názorový systém, se kterým představa Boha jako základní entity není zcela ve shodě. Pokud pro toto hodnocení budou sloužit čistě deníkové záznamy, a nikoliv ideologické vyprávění jako takové, pak i v nich se dá najít několik zmínek o dilematu, který stran víry prožívala, jako například v zápise ze 7. prosince 1942, ve kterém mimo jiné píše, že

Čím dále jasněji poznávám pravdivou myšlenku Marxovu, že totiž náboženství, Boha, stvořil člověk k obrazu svému a ne naopak.

*Mé vyznání je pravdivější a prostší! Miluj, pomáhej a postav svět lidské, vezdejší spravedlnosti!*²⁶⁸

Krom samotného motivu odporu proti nacistické moci a snaze bojovat proti této formě útlaku vystupuje silně ještě jeden motiv, který není zcela obvyklý, a tím je motiv lásky mezi mladými lidmi. V tomto případě se jejím milým stává Julek, kterého ve svých denících popisuje pouze s písmenem „J.“. Julek byl první Maruščinou láskou a zasvěcoval ji do myšlenek socialismu. Jejich láska je vnímána velmi intenzivně. Zásadní je ovšem spor, který mezi oběma lidmi vznikl. Zatímco Julek byl patrně opatrnější a ve vztahu k okupaci umírněnější a nesnažil by se na sebe upozorňovat, Maruška vnímala boj jako nadosobní a byla ochotna vzdát se vlastního štěstí ve prospěch společnosti a myšlenky. Opět jsme u motivu obětování vlastního prospěchu a pocitů na oltář myšlenky vyšší, která člověka přesahuje. Boj

²⁶⁷ KRUTINA, Vratislav. *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*, s.25.

²⁶⁸ KUDERÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. s.18-19.

s rozhodováním mezi láskou a odbojem je ve vzpomínkách líčen výrazně expresivněji, než boj s nacistickým aparátem.²⁶⁹ Nakonec tedy vyhrála nadosobní rovina a Maruška Julka opouští.

Pokud pojmáme lásku mezi lidmi jako jednu z nejzákladnějších potřeb, pak se jedná skutečně o naprosto bazální boj, ve kterém mladá dívka dává přednost společnosti před sebou, což je motiv, který je velmi silný a ve vyprávění o příběhu hraje velmi silnou roli nejen v deníkové rovině, ale i v oficiální prezentaci příběhu.²⁷⁰ Jedná se zároveň o aspekt, který vyprávění o Marušce odlišuje od jiných oficiálně podporovaných příbězích, neboť motiv lásky mezi dvěma lidmi jako překážky, kterou je nutno překonat, se nevyskytuje příliš často.

Jak upozorňuje Poláková²⁷¹, určující jsou také kulisy celého příběhu, pokud se bavíme o jeho oficiální prezentaci. Maruška velmi ráda čte Wolkera, se kterým jí pojí láska k zemi, prožívání mladého člověka i další aspekty. Jsou připomínáni i další autoři, které bychom tehdy mohli vnímat jako prosocialisticky angažované, nebo přinejmenším vnímané jako vhodné ke studiu, jako je Neumann, Nezval nebo Hora. V další fázi je pak poněkud zkratkovitě líčena následující situace:

„Byl rok 1942. A do Pečkárny byl dovezen i Julius Fučík. Ne, Maruška jej neznala anebo snad jen na dálku, z jeho článků. Reportáž tehdy nebyla ještě napsána.“²⁷²

Je z toho jasně patrná snaha vytvořit dojem, že člověk, který se drží myšlenky socialismu a nebojí se za ní bojovat, v onom boji není sám. Je součástí širšího proudu, skupiny, která je široce rozkročena a která stojí za to, aby ji člověk následoval. Tedy i pokud jedinec bojuje jako samostatná entita, není sám, neboť ho pojí určitá transcendentní příslušnost, v tomto případě ke skupině vzdorujících lidí, skupině socialisticky zaměřené. Pocit příslušnosti a odpovědnosti za tento proud je jistě také velmi důležitý v nazírání podstaty hrdinství v době socialismu.

Až patetická snaha prolnout celý příběh ideologií končí ve sbírce milovali svůj národ poněkud pateticky. Je zmiňován poslední dopis, který Maruška zanechává a část z něj je také ocitována. Působí velmi upřímně, lidsky, jde o svrchované

²⁶⁹ KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. s.23-25.

²⁷⁰ KRUTINA, Vratislav. *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*, s.11-12.

²⁷¹ POLÁKOVÁ, Daniela. *Marie Kudeřiková: životnost mýtu a lidské zkušenosti*. s.30.

²⁷² KRUTINA, Vratislav. *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*, s.17.

soukromou záležitostí, která ukazuje inteligenci a určitou vášnivost mladé dívky a má být v podstatě rozloučením s nejbližšími. Ve výše zmíněné sbírce je však tento cituplný výjev doplněn slovy, která již neplynou z úst mladé bojovnice, ale autor knihy si je doplnil sám. Ta slova zní následovně:

„Toto neumannovské poděkování nepatří jen rodičům. Patří především tomu, zač Maruška bojovala a zač položila život: Straně a Sovětskému svazu.“²⁷³

Podobně jako líčí Macura projevy lásky v socialisticky odosobněné podobě, tak i tato zmínka je deklarácí snahy si za každou cenu přivlastnit i bytostně soukromé poslední okamžiky mladého života, které jsou jinak určeny rodině a nejbližším, ke kterým se dopis upíná a které také výslovně zmiňuje. Bez snahy jakkoliv znevažovat blízký vztah hrdinky k myšlenkám socialismu, přece jen se člověk neubrání pocitu, že někde jde patetická snaha urvat si hrdinu čistě pro svou věc až za hranici vkusu.

²⁷³ KRUTINA, Vratislav. *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*, s.27.

11.3. Alexej Grigorjevič Stachanov

V pondělí 16. prosince 1935 bylo možno na přední stránce magazínu Time vidět tvář, která se tam typologicky neobjevovala zase tak často. Jednalo se o Stachanova, horníka z Donbasu, který dle připojeného článku přinesl do slovníku nové slovo stachanovismus.²⁷⁴ Důvodem, proč se právě tahle postava objevila na prestižním místě, bylo vytvoření rekordu v těžbě uhlí.²⁷⁵ Stachanov je výkladní skříní pracovního hrdinství a skutečným symbolem, který v řadách socialistických pracovníků a obzvláště horníků září ještě dlouhou dobu. Získává řadu oficiálních státních vyznamenání²⁷⁶ a jeho život je připomínán na mnoha nástěnkách po celém východním bloku.

Začněme nicméně opět u životního příběhu samotného Stachanova, jak ho líčí ve své autobiografii, která nese název *Vyprávění o mém životě*. Narodil se v západní části Sovětského svazu – v orlovské oblasti roku 1905.²⁷⁷ Celé líčení jeho dětství a dospívání je vlastně plné motivů a odkazů, které z velkých socialistických příběhů už jsou známy – dělnický původ, nužné poměry, ve kterých budoucí úderník vyrůstal, těžkosti, které díky svému nasazení překonal a může tak sloužit jako vzor i pro ostatní, aby neházeli pomyslnou pušku do nesklizeného žita, ale aby i oni aktivně pracovali na svém životě.

Z motivů, které jsou v sekci tradiční, lze zmínit také osobní spory s kulaky. Stachanov v nich vystupuje jako jedinec, který má jen čisté a dobré úmysly a kterého například mazaný kulak připraví o část peněz. To se stane v situaci, kdy se mladý Alexej domluví se sedlákem, že od něj v budoucnu odkoupí koně a kulak mu ho strhává z platu, což nakonec ale stejně nevede k vlastnictví vysněného zvířete. Stachanov také vzpomíná na socialistickou revoluci, kdy se skupinou chlapců vtrhnul do statkářského domu, ale ne aby plenil, ale aby si odnesl papír, který bude sloužit pro školní potřeby.²⁷⁸ Tedy boj obou tříd se rýsuje zcela jasně a je zároveň zjevné, na čí straně lze najít dobré úmysly a ryzí charakter.

²⁷⁴ RUSSIA: Heroes of Labor. Online. TIME. 1935, roč. 26, č. 23, s. front cover, 26-27. Dostupné z: <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,755449,00.html>. [cit. 2024-02-03].

²⁷⁵ STACHANOV, Alexej. *Vyprávění o mém životě*, s.36

²⁷⁶ STACHANOV, Alexej. *Vyprávění o mém životě*, s.86

²⁷⁷ STACHANOV, Alexej. *Vyprávění o mém životě*, s.13

²⁷⁸ STACHANOV, Alexej. *Vyprávění o mém životě*, s.14

Z pohledu hrdinství je ovšem zásadní rok 1935, kdy 30. srpna dojde na dole Konstantin Petrov k zásadní události – Alexejovi Grigorijovičovi se podaří narubat více než 100 tun uhlí za jednu jedinou směnu.²⁷⁹

Samozřejmě jde o obdivuhodný výkon, z pohledu zaměření této práce je však zajímavější jiná věc. Tou jsou určité sekvence samotného činu a okolnosti, které na sebe nasednou takovým způsobem, že k danému rekordu nakonec může dojít.

Předně nejde o nahodilý čin. Stachanov dle svého vyprávění čin poměrně dlouho promýšlí, zaměřuje se na různé aspekty činu, který se chystá provést a vymýšlí, jak nejlépe nastavit podmínky, aby to vyšlo. Protože je čtenář svědkem i vyprávění o podmínkách v dole, měl by chápat, jak zásadní změny Alexejův přístup přinesl. Jedná se v první řadě o „zlepšováky“ v oblasti koordinace práce. Celý tým, který sfárá dolů do dolu je najednou lépe využit, každý má své jasně dané místo, nevznikají prostoje v díle jednotlivců a celá směna tak pracuje jako dobře seřízený stroj, což nakonec vyústí v kýžený výsledek.²⁸⁰ Další významnou složkou je strana a stranické orgány, které nabídnou všemožnou pomoc, aby podpořily toto úsilí. Ve Stachanovově podání jde v podstatě do značné míry o to, aby si člověk o pomoc řekl a pak už není žádný problém. Zároveň ale je třeba vnímat, že jedinec má za úkol překonávat těžkosti, a tak se nesmí zastavit ani před tím, když něco nejde přesně podle plánu.

Stachanovův rekord se velmi rychle rozkřikne a pak už ho sláva jeho činu nese k rudým výšinám, setkává se několikrát s vlídným a vždy podporujícím Stalinem a mluví s nejvyššími představiteli státu a strany.

Příběh jako takový je zajímavý z toho důvodu, že do jisté míry kopíruje již dříve zmíněné podmínky pro udělení titulu Hrdina socialistické práce. Máme tu rovinu výkonu, který se vymyká běžným tabulkám, je tu loajalita vůči straně, a navíc tendence přinášet do práce něco nového, onen výše zmíněný „zlepšovák“ – v tomto případě v koordinaci práce, který má vliv na lepší výsledky kolektivu. Navíc je pak Stachanov vzorem pro ostatní, se kterými rád sdílí své zkušenosti, což je opět jedna

²⁷⁹ Ponechme stranou otázku reálnosti celého činu a skutečné existence daného výkonu, neboť už koncem 80. let se začalo objevovat určité zpochybňování výsledku, ale pro rozvalu v této práci vlastně není zásadní, zda šlo o reálně existující skutečnost, nebo jen o výplod propagandy. Viz. <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/archiv/udernik-stachanov-se-dostal-dokonce-na-titulni-stranu-casopisu-time-289505> cit. Dne 4. 2. 2024

²⁸⁰ STACHANOV, Alexej. *Vyprávění o mém životě*, s.31

z náležitostí, které hrají v příběhu důležitou roli. Základní kostra je tedy strukturou nápadně podobná tomu, co oficiálně oceňuje strana a vláda a opět to vede k závěru, že hrdina je propagandisticky využit a na jeho osobním příběhu jsou jasně demonstrovány postupy, které jsou stranou oceňovány jako žádoucí. Navíc jsou opět zastoupeny člověkem z masa a kostí, na nějž lze ukázat a říct, že existují lidé, kteří žádané normy naplňují.

11.4. Dílčí závěry po analýze konkrétních příkladů hrdinství

Na základě několika vybraných příkladů těch, s jejichž jmény bylo spojováno hrdinství v éře socialismu, lze vysledovat zajímavé znaky, které jsou pro popis hrdinství jako takového důležité. Objekt je možno vidět nazírání svého vlastního já především v kontextu vyššího nadřazeného celku, což je věc, která je přítomna prakticky ve všech třech příkladech, dále osobní nasazení pro dobro celku, překonávání určitých překážek na cestě k vytouženému cíli a další. Co však lze považovat za patrně nejdůležitější v kontextu práce je fakt, že prvky hrdinství, které byly rozpoznány v rámci analýzy mediálního diskurzu v Rudém právu, jsou přítomny také v konkrétních příbězích spojených s hrdinstvím, v konkrétních příkladech lidí, kteří se objevovali na nástěnkách a na stránkách novin. Tato skutečnost vede tedy k ještě hlubšímu přesvědčení o účelové práci s hrdinstvím a záměrné prezentaci nosných vlastností a hodnot, kterých si režim cení a které pokládá za důležitou pro budování společnosti nového typu.

12. Církevní prostředí a hrdinové

Raymond Aron ve své práci *Opium intelektuálů*²⁸¹ pracuje s tezí, že pro některé představitele tehdejší inteligence se komunismus stal něčím, jako je náboženství a hledá shodné atributy této podobnosti. Mnohé z těchto poznatků se mohou zdát relevantní, ale logicky z tohoto předpokladu vyplývá otázka, kde tedy leží ono dělítko, rozdělující oba světy – svět ideologicky politický a svět duchovního směřování k univerzu. V kontextu základního nastavení církevních dějin může být zajímavé prozkoumat také otázku hrdinství v souvislosti s církevním prostředím a vyslovit některé závěry, které by mohly být relevantní pro toto téma i v kontextu 20. století a jeho druhé poloviny v prostoru tehdejšího Československa.

12.1. Vztah mezi hrdinou a světcem

Při rozvaze celého tématu se jako přirozené nabízí porovnání dvou paralel uvažování o hrdinství: rovina hrdinství a rovina světců v sakrálním prostředí. O tom, že se nejedná o koncept zcela vytržený z kontextu a uměle vytvořený myšlenkový most svědčí i informace, kterou je možné najít v *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*, kde je výslovně uvedeno, že mezi konceptem hrdinství a tím, jakým způsobem je vnímána „svatá osoba“, mohou být nalézány jisté paralely.²⁸² Autor tohoto hesla spatřuje základní paralely ve sdílení třech oblastí. Jsou jimi síla pomáhat a uzdravovat, lokální úcta a také fakt, že jejich ostatky mohou být přeneseny do jiného místa, kde by potenciálně byly podrobeny projevům úcty.²⁸³ Tato podobnost má jistě své trhliny, například v rovině pomáhat a uzdravovat, ale pokud bychom tyto pojmy brali v mentální a psychologické podobě, pak bychom jistě mohli najít shodu i na tomto bodě, neboť pro řadu lidí může být hrdina, jako byl Julius Fučík, zásadní v usměřování osobního chování a subjektivního přístupu k realitě.²⁸⁴ Svatost

²⁸¹ ARON, Raymond. *Opium intelektuálů*.

²⁸² KLAUCK, Hans-Josef; MCGINN, Bernard; MENDES-FLOHR, Paul R.; SEOW, C. L. (Choon Leong); SPIECKERMANN, Hermann et al. *Encyclopedia of the Bible and its reception - svazek 11. Halah-Hizquni*, s.895.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Když autor této práce vede o tématu diskuse s lidmi napříč názorovým spektrem, často se setkává s tím, že vzory, jako byl Fučík a jiné, hrály významnou roli v době dětství, že příběhy, které o něm četli, nebo které rozebírali v socialistickém školství, pro ně byly určující i pro jejich osobní rozhodování.

člověka se projevuje v různých dimenzích, může být nazírán jako jev duchovní, teologický, kdy se člověk může v praktické rovině potkat se zjevením Božím ve světě, v náboženské sféře se pak stává privilegovaným bodem vztahu s nadpřirozenem, které ho přesahuje a světec tak slouží do jisté míry jako jeden z komunikačních kanálů.²⁸⁵

Ještě jedna část výše zmíněné práce je pro tento text významná, a to ta, v níž autoři popisují, že kult hrdinů byl nahrazen kultem světců.²⁸⁶ Z toho lze tedy opět vyvozovat určité závěry o společných kořenech, které oba zkoumané pojmy mají zakódované již ve své podstatě.

Je samozřejmé, že postoj vůči oběma zkoumaným entitám se mění v průběhu vývoje. U světce je přece jen prostor pro tuto evoluci poněkud rozsáhlejší, proto se i vztah k jeho ostatkům a k jeho roli v rámci celé komunity může lépe zmapovat. Prvním světcem dle oficiálních požadavků na svatořečení byl sv. Štěpán²⁸⁷, jehož úmrtí předpokládáme před polovinou prvního století, tedy tradice, kterou si „hrdinství“ v církvi nese, je otázkou téměř dvou tisíc let. Víme tak, že například vztah k tělu světce a jeho pozůstatkům je v některých dobách zásadní, v některých se tento zájem převrací spíše do roviny spirituality bez potřeby vlastnit nějakou relikvii, která by tento vztah podpořila.²⁸⁸ U socialistického hrdiny, jak již bylo popsáno, není vztah až tolik dynamický a některé aspekty téměř výlučně chybí, jako například právě otázka těla, přesto, že i tady bychom našli výjimky, mezi kterými lze vidět například potřebu udržet si své vůdce v podobě nabalzamovaných pro věčnost připravených těl Lenina, Stalina či Gottwalda, nebo na místech, jakými je například hřbitov u kremelské zdi, kde jsou ti, kteří nejvíce přispěli k rozvoji socialismu, pochováni, nebo uloženi.

12.2. Podmínky udělení titulu

Zajímavé paralely lze vysledovat v otázkách, komu vlastně lze titul hrdina, potažmo světec, udělit. Z pohledu katolického prostředí jsou pravidla víceméně jasná,

²⁸⁵ LE GOFF, Jacques, *Svatost* In Encyklopedie středověku, s. 754.

²⁸⁶ KLAUCK, Hans-Josef; MCGINN, Bernard; MENDES-FLOHR, Paul R.; SEOW, C. L. (Choon Leong); SPIECKERMANN, Hermann et al. *Encyclopedia of the Bible and its Reception - svazek 11. Halah-Hizquni*, s.895.

²⁸⁷ MISZTAL, Henryk. Kanonizační právo podle zákonodárství Jana Pavla II., s.36.

²⁸⁸ LE GOFF, Jacques, 2002. *Svatost*. In *Encyklopedie středověku*.

jsou součástí oficiálních církevních dokumentů a kanonického práva. Nebylo tomu tak vždy. První svatí jsou mučedníci, kteří prolíjí krev pro svou víru a můžeme jejich svatost spojit se „křtem krví“.²⁸⁹ Postupně se celý proces udělování tohoto označení zpřesňuje, dostává určitá pravidla, která jsou postupně ještě precizována s ohledem na aktuální situaci a potřebě s ohledem na místní okolnosti. Základní linku tak lze vysledovat od nejstarších dob, po snahu kodifikovat pravidla a vytvořit určitý punc výlučnosti u Alexandera III., přes významný počín Urbana VIII. s jasnou kanonizační procedurou, Pia X. a další. Celý proces pak vrcholí v moderní době činností II. Vatikánského koncilu a pontifikátu papeže Jana Pavla II., který je v tomto ohledu velmi aktivní jednak co se týče kanonizace a jejího procesu jako takového, jednak i v rozšiřování okruhu svatých, kteří jsou za takové prohlášeni.²⁹⁰

Pro tuto práci je podstatné místo, cíl, s nímž vůbec tyto procesy a osobnosti vstupují do prostředí církve a za jakým účelem je s jejich odkazem dále pracováno. Misztal to ve své obsáhlé monografii definuje tak, že „*svatí v církvi jsou zvláštními členy mystického těla Kristova, protože uskutečnili sjednocení s Kristem: ať prolitím krve, askézí, zachováváním příkázání a evangelních rad. Tj. praktikování ctností v heroickém stupni.*“²⁹¹ Opět se tedy setkáváme s tím, že pojem svatost a hrdinství si nejsou vzdálené, ba naopak, že vykazují mnohé shodné znaky, které jsou podstatné pro zaměření této práce.

Důležité tedy je, že tendence dát celému procesu jasná pravidla, je viditelná. Tato snaha je historicky dlouhodobá a je zaměřena nejen na proces samotný a vymezení kompetencí v udělování titulu, ale jde především o to, že jsou definovány určité hodnoty a kroky, které mají být naplňovány a které pak slouží jako důležité indicie pro to, zda má být titul udělen, nebo ne. V této souvislosti snad ještě jedna citace z díla Misztala, který píše, že „*(...) kanonizace povzbuzuje k víře a posiluje křesťanskou víru, neboť tímto úkonem se popularizuje život kanonizovaného, představují se věřícím ctnosti a tím zve k jeho následování*“²⁹² Dalo by se říct, že tento výrok z pera povolání je více než výstižný. Světec je tedy stejně jako hrdina nositelem určitých hodnotových principů, kterými může následně ionizovat své okolí a své následovníky

²⁸⁹ MISZTAL, Henryk. Kanonizační právo podle zákonodárství Jana Pavla II.

²⁹⁰ Jde v tomto případě jen o velmi krátký výčet z historie celého procesu úpravy kanonizačního práva, které ale není podstatou tohoto textu, tedy má sloužit pouze pro dokreslení základních myšlenek.

²⁹¹ MISZTAL, Henryk. Kanonizační právo podle zákonodárství Jana Pavla II. s.43.

²⁹² MISZTAL, Henryk. Kanonizační právo podle zákonodárství Jana Pavla II. s.71.

a svým příkladem jim předat normativní rámec, který církev oficiálně posvětil jako žádoucí chování a východiska pro věřící.

12.3. Světec v socialismu²⁹³

Důvod zmiňování světců v souvislosti s prací o hrdinech je tedy zřejmý. V totalitním systému je pozice církve jako takové významně upozaděna. Obzvláště pokud se týče situace v komunistickém režimu, potažmo v socialismu, je základní rozepře už na začátku celého setkávání obou myšlenkových rámců, neboť už Karl Marx ve svém Úvodu ke kritice Hegelovy filosofie práva popisuje náboženství obecně jako „*opium lidu*“²⁹⁴, které jen vytváří „*ilusorní štěstí lidu*“²⁹⁵ V československém prostoru mělo toto vypořádávání s církví velmi zásadní podobu, protože dochází nejen k zničení klášterů a jejich komunit, ale také k vraždám, které jsou spojeny s monstrprocesy, jako byl například ten, který probíhal v roce 1950 s názvem Machalka a spol.²⁹⁶ Dalším příkladem může být osobní oběť faráře Toufara a jeho umučení v roce 1949, které je tak nevkusně propagandisticky prezentované v krátkém filmu *Běda tomu, skrze něhož pohoršení přichází*²⁹⁷. V tomto konkrétním příkladě je zcela zjevná snaha prezentovat oblíbeného kněze jako tmáře, zarytého antisocialistu, a hlavně agenta Západu, který přes Vatikán defacto spolupracuje i se Spojenými státy americkými a podkopává tak socialistické snažení ve východní a střední Evropě.

Působení církve v době totalitní je velmi významnou měrou omezeno a ve své zdravé podobě přežívá v podmínkách podzemní disidentské činnosti, která je naplněna jak nezlomnou vírou, tak také velkým osobním nasazením s vědomým významných následků v případě prozrazení. Literatura k tomuto tématu je velmi

²⁹³ Autor této práce publikoval o Akci K a s tím souvisejících událostech článek s názvem „Akce K a klášter Zásmyky“, ve kterém rozebíral jak pozadí celého vypořádávání se s církví, tak také provedl mikrohistorickou sondu na příkladu zmíněného místa, kde na základě archivních materiálů popisoval, jak v Zásmykách celá akce proběhla a jaké byly její výsledky. Citace článku: PODESZWA, Ondřej. *Akce K a klášter Zásmyky* In Středočeský vlastivědný sborník, 2021. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy.

²⁹⁴ MARX, Karl et al. *K filosofickým otázkám*: [sborník]. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974. 474 s. Knižnice marxismu-leninismu, s.44.

²⁹⁵ Tamtéž.

²⁹⁶ BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 157.

²⁹⁷ Základní informace o filmu lze načerpat například zde: <https://www.csfd.cz/film/225009-beda-tomu-skrze-nehoz-prichazi-pohorseni/prehled/> cit. Dne 5. 2. 2024.

bohatá a lépe zpracovaná, než jsou možnosti této práce, ale otázka v této souvislosti leží spíše v rovině toho, jaké hodnoty a v jaké podobě vlastně církev v realitě socialismu nese a jaká by tedy mohla být v širším kontextu její úloha v mezích totalitního systému?

12.4. Práce s církevními hrdiny v době totality

Také ve velmi omezených možnostech totalitního systému bylo možno pracovat na programech, které měly směřovat směrem k podpoře věřících a jejich víry. Výstupů je značně omezené množství, ale přece jen si lze pro účely této práce představit. Je jím Desetiletí duchovní obnovy. Pro výběr právě tohoto příkladu existuje hned několika důvodů. Jak vzpomíná Tomáš Halík, jeden z iniciátorů a hlavních tvůrců myšlenky, doba vzniku samotné vize podobného projektu se objevila na přelomu let 1984 a 1985.²⁹⁸ Svou dobou tedy dokument spadá do doby socialismu, i když samozřejmě už do socialismu poněkud jiného, než jakým byl například v 50. letech, kdy perzekuce vůči církvi nabobtnaly do extrémních rozměrů. Jak sám profesor Halík vzpomíná, na celém textu, potom, co byl představen kardinálovi Tomáškoví, který jeho myšlenku nadšeně přijal, pracovaly dvě skupiny lidí, kteří byli kombinací laiků a kněží a pan kardinál do celého procesu aktivně vstupoval.²⁹⁹ Jedná se tedy o plánovitou, programovou práci na celém projektu.

V pastýřském listu ze dne 15. listopadu 1987³⁰⁰ je pak celá myšlenka již dohotovena a představena věřícím. Jednak je zde zmíněno, že svatí a svěťice jsou vynikající následovníci Ježíše Krista a Panny Marie, dále je evokováno výročí, které ten rok bylo zaměřeno na Anežku Přemyslovnu, později svatořečenou Janem Pavlem II. Jako hlavní myšlenku daného roku pak kardinál Tomášek uvádí *službu životu Božímu v lidských duších a službu života lidského od jeho početí až do posledního dechu života*. Zároveň je výslovně zmíněno, že kardinál tímto činem vyzývá k přípravě věřících na milénium mučednické smrti sv. Vojtěcha.

²⁹⁸ HARTMANN, Jan, Bohumil SVOBODA a Václav VAŠKO, ed. *Kardinál Tomášek - generál bez vojska...?*, s.120.

²⁹⁹ HARTMANN, Jan, Bohumil SVOBODA a Václav VAŠKO, ed. *Kardinál Tomášek – generál bez vojska...?*, s.123.

³⁰⁰ Pastýřský list k slavnosti Nanebevzetí Panny Marie, OAP 1987.

Kde vlastně leží těžiště celého projektu? Celá idea je programově zaměřena na zdůrazňování hodnot, které se jeví jako žádoucí z pohledu křesťanství a víry jako takové. Zcela jasně pracuje s prezentací hodnot, „na nichž by bylo možné budovat civilizaci lásky a úcty k životu, zejména respektu k hodnotě a právům lidské osoby, nikoliv civilizaci smrti, násilí, konzumu a bezohledné manipulace s lidmi.“³⁰¹ Co víc, každý rok má ještě svého patrona, který má sloužit jako centrální osobnost a vzor pro daný rok a heslo, které má být ten který rok naplňováno. Tedy skrze kult svatých jsou prezentovány hodnoty, které církevní společenství považuje za nosné a důležité. Mezi nimi lze jmenovat důraz na rodinný život, výchovu a vzdělání, pravdu a spravedlnost, práci a společenskou zodpovědnost a další.³⁰² Jde tedy také o využití kultu hrdinů pro prezentaci žádoucích hodnot, ale zásadní rozdíl spočívá v tom, k jakým hodnotám je zájem upírán. Zatímco v prostředí socialistické propagandy je, jak bylo výše ukázáno, cíleno na hodnoty bazální, směřující mnohdy do ekonomické oblasti, mezi hodnotami prezentovanými světci jsou i takové, které bychom mohli označit jako hodnoty vyšší, směřující k seberozvoji a neorientující se pouze na hmotnou základnu bytí. Nicméně i mezi hodnotami napříč spektrem obou systémů lze vysledovat podobnosti, i církevní prostředí cílí na součásti života, jakými jsou práce, nebo výchova. Bylo by také asi zvláštní, pokud by k průnikům nedocházelo vůbec.

12.5. Dílčí závěry kapitoly

Jak ukazuje nahlížení mnoha autorů, i církevní prostředí má své hrdiny, kteří by splňovali představy o hrdinství tak, jak byly koncipovány v teoretické části této práce – jsou jimi světci. Katolická církev má jasně daná pravidla, co musí daný člověk splnit, aby mohl být prohlášen za blahoslaveného a následně za svatého. Jedinec s tímto označením následně oficiálně prezentuje ve své osobě hodnoty, které byly církevním prostředním uznány za natolik hodnotné, že je sama vyzdvihla nad ostatní. V tomto lze tedy spatřovat paralely k nazírání na tento fenomén v souvislosti na

³⁰¹ Citováno z HARTMANN, Jan, Bohumil SVOBODA a Václav VAŠKO, ed. *Kardinál Tomášek - generál bez vojska...?*, s.124, původně je text ze Společného pastýřského listu českých a moravských biskupů z 29. listopadu 1987.

³⁰² NEŠPOR, Zdeněk R. Desetiletí duchovní obnovy. SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR. Religionistická encyklopedie [online]. 2021 [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Desetilet%C3%AD_duchovn%C3%AD_obnovy_\(JKI-K\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Desetilet%C3%AD_duchovn%C3%AD_obnovy_(JKI-K)).

situaci v dobách socialismu. Světec tím ovšem není staven mimo komunitu, ale je součástí církve bobující, vítězné, je tak velmi důležitou součástí kolektivu, kterého je věřícím účasten. Zásadní otázkou je, na jaké hodnoty daný jedinec, který je prezentovaný jako hrdina, cílí a které aspekty jeho osobnosti jsou u něj vyzdvihovány jako ty cenné.

Společenství svatých je připomínáno jednak v rámci běžné praxe církevního života, jednak i v rámci určitých programů, které i v minulosti měly podpořit určitý koncept smýšlení o své existenci v kontextu celkové společnosti. Jako ukázka snahy o podporu žádaných hodnot, která byla využita v minulosti, slouží jako dobrý příklad Desetiletí duchovní obnovy, které se na svaté jako nosné prvky myšlenky odkazuje a spojuje s nimi právě i hodnotové rámce, které chce zdůraznit.

13. Závěr

Zmínky o hrdinství se čas od času objeví kolem nás. Citáty, týkající se neštěstí země, která potřebuje hrdiny, nebo tvrzení, že hrdiny najdeme především na hřbitovech, se s přestávkami ve veřejném prostoru připomínají prakticky nepřetržitě. Hrdina a hrdinství má ve společnosti své místo, má své atributy, které jsou skrze mýty, pohádky a další příběhy předávány z generace na generaci formou kulturního dědictví a vytváří tak vlastně jeden ze základních pilířů socializace jako takové, neboť s jejich pomocí dochází k přenosu hodnotových rámců, na který daná společnost stojí. Práce pracuje nejen s pohledem historie na danou dobu a reflexi jevu, ale snaží se o multidisciplinární přesah, který kombinuje jak historická východiska, tak také určité filozofické, sociologické a sémantické perspektivy.

Zásadní úlohu v utváření hodnot tvoří jazyk jako nosné médium pro přenos základních myšlenek systému, ve kterém se člověk nachází, který aktivizuje jedince v rámci celku a který od svého člena vyžaduje určité věci. Nejde jen o věci vyřčené, ale mnohdy spíše o informace, které jsou do obsahu mimoděk vetknuty, aniž by na první postřeh byly postřehnutelné. I pro totalitní systémy je jazyk velmi důležitý, protože s jeho pomocí vytváří status quo a představuje hodnoty, které má daný systém a které také považuje za důležité.

Předkládaná práce pracuje právě s těmito východisky – tedy s jazykem jako důležitým zdrojem pro poznání pravých motivů politického systému, s teoretickými koncepty totality k lepšímu ukotvení celého tématu a pak také s teorií sociální deviace. Vycházeje z těchto předpokladů je hrdina vnímán jako prostředek k pochopení nosných hodnot, které režim prezentuje jako žádoucí. Základním předpokladem, s nímž byla tato práce zpracovávána, bylo, že pokud se podaří skrze vhodnou metodologii rozklíčovat, koho režim prezentuje jako hrdinu, podaří se také zjistit, jaké hodnoty režim po svých občanech vyžaduje, které jim prezentuje jako žádoucí, a naopak které považuje za patologické.

Metodologie, která byla zvolena, spadá svým zaměřením do kategorie kvalitativních přístupů. Proč zrovna tímto způsobem zkoumat danou problematiku? V předloženém textu nešlo jen o prosté zhodnocení toho, kdo je hrdina, ale bylo také důležité zodpovědět otázku, proč je za hrdinu označován, jakými atributy je nadán a zda se jeho hrdinství nějak vymyká trendu, který je většinový, nebo zda jde o projevy

celkové koncepce hrdinství. S ohledem na specifika zkoumání takového fenoménu byl zvolen jazyk jako vhodný zdroj, skrze který informace přichází, a kterým totalita definuje samu sebe. Byla zvolena analýza veřejného diskurzu jako prověřený a metodologicky podložený postup, který umožňuje zodpovědět ten typ otázek, které jsou v základu práce položeny. Zdrojem pro analýzu je Rudé právo jako hlavní komunikační kanál ve směru vládnoucí strana – lidé. Analýza tohoto zdroje probíhala v intenzivnější podobě v letech 2019-2022. Bylo zvoleno otevřené kódování pro zpracování informací a díky tomuto postupu bylo v letech 1948-1989 dle klíče výběru nalezeno přes 720 výskytů různých modifikací slov hrdina a hrdinství.

S ohledem na výše zmíněná východiska je třeba ještě vyjasnit hlavní cíl, kterým je rozklíčování hrdinství ve veřejném diskurzu na stránkách Rudého práva jako hlavního sdělovacího prostředku té doby a tím pádem nahlédnout podstatu archetypu hrdiny, který má být naplňován, potažmo hodnot, které režim považuje za nosné. Rudé právo představuje se svými takřka milionovými náklady zdroj, který lze vnímat jako nástroj indoktrinace obyvatel a výsledkem je tedy podoba hrdiny na stránkách těchto novin, potažmo v titulu Hrdina socialistické práce.

Tato práce pracovala s několika hypotézami, které byly na začátku celého výzkumu stanoveny a které tvořily základní osu zkoumání hrdinství:

1. Předpokládám, že s každým důležitým dějinným mezníkem se bude podoba oficiálního hrdiny měnit.

Tato hypotéza se zakládala na základním přehledu historického vývoje, na rozdílné typologii podob socialismu. Ze zpracování matérie teoretických prací o socialismu a jeho historii v Československu se ukázalo, že dikce, dopady do společnosti a celkové fungování systému nejsou zcela shodné v průběhu celého zkoumaného období let 1948-1989. To vedlo k domněnce, že také hrdina jako archetyp a sociálně konstruovaný prototyp nositele hodnot se musí měnit, a to minimálně s mezníky 1953/56, dále pak v roce 1968 a následně v souvislosti s normalizací, která znamenala určitou formu neodvratné klinické smrti celého totalitního systému. Nicméně na základě výzkumu se neprokázalo, že by se podoba na nějak zásadně měnila v souvislosti s těmito milníky. Mírná změna byla

zaznamenána s rokem 1968, kdy se do prostoru dostává i hrdinství státu, které bychom předtím a potom za hrdinské rozhodně neoznačili a kterými byly například USA nebo Velká Británie. Dále pak je patrná změna po roce 1970 v souvislosti s již zmíněnou normalizací a u hrdiny větší důraz na jeho každodenní podobu, která má motivovat občana ke každodennímu, osobnímu nasazení, které prospěje celku, ale tato forma se objevovala již předtím, jen v menší intenzitě. Mírně patrná je klesající radikálnost hrdinství, nebo možná spíše díkce, s jakou režim pracuje, kdy 50. léta jsou významně poznamenána právě tuhostí a brutalitou systému, která vede k politickým procesům a dalším důsledkům. Ale jinak k zásadní proměně hrdiny, a tedy ani hodnotových rámců, v jakých se režim pohybuje, po celou dobu nedochází. To vede samozřejmě k zamyšlení nad schopností celého systému reflektovat změny jednak mezinárodně politické, jednak nálady a potřeby obyvatel. Nicméně základní nastavení systému takové vlastně není již ze své podstaty. Má tendenci indoktrinovat obyvatele a tvořit je k obrazu svému, nikoliv nastavovat režim dle potřeb, nálad a změn myšlenkových rámců ve společnosti. Ale tyto otázky by vyžadovaly ještě jiný typ výzkumu v rámci samostatné práce.

2. Předpokládám, že kult světců neodpovídá hrdinům, kteří jsou definováni v rámci veřejného diskurzu.

Jednak v kontextu příslušného studijního programu, jednak pro doplnění nazírání na hrdinu z jiného názorového proudu byla zařazena také část, která se týká hrdinství v kontextu kultu svatých u katolické církve. Protože bylo ukázáno, že řada autorů se shoduje na tom, že svatí jsou do jisté míry zaměnitelní s hrdiny, jak je obecně vnímáme, rozhodně stálo za to nahlédnout i podstatu podobností a odlišností obou protipólů. Co mají oba kultury společného? Rozhodně je s nimi určitým způsobem účelně pracováno. Mají zároveň reprezentovat hodnoty, které jsou pro daný kontext vnímány jako nosné a důležité. Katolická církev má v případě procesu svatořečení nastaveny poměrně jasné regule, jak má celý proces vypadat a co je tedy třeba splnit, aby se z osoby, která je vnímána jako hodnotná, stala osoba, která je označena za svatou a získává tak určité oficiální uznání svých kvalit. Socialistický hrdina rozhodně nemá tak jasně daná kritéria, v tomto případě jde o velmi volný přístup k problematice a spíše otázky pocitu, že daný člověk vykonal něco důležitého než o jasně dané

parametry. Určitou výjimkou je Hrdina socialistické práce, kde, jak bylo na základě primárních pramenů ukázáno, existují určité stěžejní požadavky, které na daného člověka jsou aplikovány, ale nejsou striktní, spíše v rovině hledání optimální podoby.

Co se týče hodnotových konceptů, které oba koncepty představují, lze v nich najít jisté průniky, a to především v bazálních hodnotách, jako jsou práce, odvaha a další. Rozdílnost přichází při hlubším zkoumání směřování hodnot. Zatímco svatí představují nejen hodnoty základní, ale i – řekněme – vyššího charakteru, které spějí k rozvoji člověka po kulturní a intelektuální stránce, hrdinové socialističtí jsou většinou orientováni do oblasti ekonomické s bazálním základem v hmotné sféře života.

Nicméně toto je rozdílnost, která pro církevní prostředí může být hlavní výhodou oproti totalitní moci, protože může sloužit jako hodnotová alternativa k oficiálnímu systému. Příkladně je to vidět v případě projektu Desetiletí duchovní obnovy, jak bylo ukázáno v příslušném oddíle práce.

3. Předpokládám, že režim s podobou hrdiny účelově pracuje.

Totalitní režim už ze své podstaty a historicko-politologické perspektivy pracuje se základním přístupem prorůstání systému do všech sfér života občanů. Snahy o apel na hodnotové ukotvení a zastřešení celého systému je pak jen jednou ze součástí ideologické přípravy občanů pro lepší budoucnost. Hrdina se pro tyto účely velmi dobře hodí. Jednou ze základních myšlenek a tezí byla tedy ta, zda režim s hrdinou účelově pracuje a zda ho využívá, nebo zda jde o aktivitu, která se děje mimochodem a není na ní kladen důraz.

Na základě rozboru primárních pramenů nakonec závěrem práce v tomto bodě je, že režim s hrdinou účelově pracuje, používá jeho podoby a jeho příběhu k demonstraci žádoucích hodnot a chování a snaží se tak lidem ukázat, jak by si představoval ideálního občana, kterého následně může i sám ocenit.

Otázkou také bylo, s jakou podobou hrdiny pracuje právě socialismus v Československu v inkriminovaném období. Na základě analýzy dostupných informací lze usoudit vyabstrahovat hrdinu orientovaného především na bazální hodnoty, s větším důrazem na hodnoty ekonomického charakteru. Jak z analýzy Rudého práva, tak z analýzy dokumentů poskytujících informace o Hrdinovi

socialistické práce vyšel tento jev jako silný a podložený pramennou základnou. Naopak informace k udělování titulu Hrdina ČSSR jsou v tomto případě více strohé a orientované převážně na bojovníky (a v tomto případě oprávněně v mužském rodě, neboť ženy titul nikdy nezískaly) proti fašismu během druhé světové války.

Co se týče podoby hrdiny, pak lze v obecnější rovině říct, že se jedná převážně o hrdinství odosobněné, tedy takové, které není spojeno s konkrétním člověkem, nebo lidmi obecně. Jde o jevy, které lze označit jako hrdinské, ale nestojí za nimi jednotlivci. Mezi těmito typy lze najít například hrdinný boj, hrdinnou smrt, hrdinskou hladovku, hrdinské budování nebo hrdinskou současnost. Je samozřejmě otázkou, nakolik se je možné ztotožnit s podobnými pojmy, které jsou poněkud abstraktního charakteru. Podobně vychází další jev, který se ukázal jako převažující, a tím je hrdinství kolektivní, tedy zaměřené na skupiny obyvatel, které lze z nějakého důvodu označit jako hrdinské. Jde o hrdinskou mládež, hrdinnou armádu, hrdinný lid a další. Mnohdy jde o jevy, které se konstituují v rámci bipolárního vidění světa v intencích „my“ a „oni“. Obzvlášť tato teze platí u jevů, které jsou zaměřeny na oblast vojenskou, patrné je to také u hrdinných národů a hrdinného lidu, který je hrdinný právě z důvodu konfrontace se zlem, které vydefiniuje režim jako útok z opačné strany.

Závěry z analýzy mediálního diskurzu byly ještě konfrontovány s třemi zástupci hrdinů, kteří byli uznáváni v době socialismu. Na základě jejich deskripce bylo možno dostat se k bazálnímu sdělení, které měl každý příběh přinést a které do velké míry kopíruje právě hrdinství popsání a rozpoznání na stránkách Rudého práva. V případě daných osob jde jen o poněkud stravitelnější formu hrdinství, konkrétnější pojetí dostupnější širšímu publiku a vhodné pro výchovnou práci s mládeží.

Z rozboru mediálního diskurzu vystoupila také kategorie, která byla nazvána „Antihrdina“. Pro podporu tvrzení, že režim nejen prezentuje své hrdiny, ale zároveň aktivně vstupuje do procesu vytváření podoby antihrdiny, byl zařazen krátký exkurz do činnosti speciálního oddělení Stb, které se soustředilo na takzvaná aktivní opatření a která vedla k účelovému nakládání s informacemi, potažmo k záměrnému vytváření dezinformací, které mají svou podstatou podpořit směřování politiky pod vedením KSČ.

13.1. Limity práce

Je třeba připustit, že tato práce nepopisuje hrdinu v době socialismu zcela a bezezbytku. Mohou se objevit námitky, že koncepce hrdiny, která je zde představená, není úplná, neboť informace jako taková je omezena jen na jeden konkrétní nosič, kterým je Rudé právo, což samozřejmě není jediné médium, kterého propaganda využívala. V ideálním případě by byly do práce zahrnuty ještě výstupy z analýzy nástěnek, které se objevovaly ve školách, na pracovištích, v místě základen posádek a na dalších místech, měla by být reflektována třeba i krásná literatura, živé výjevy z oslav prvního Máje a další a další zdroje. Na jednu stranu by jistě pomohla taková analýza komplexnějšímu pojetí práce, na druhou stranu se ale nejedná o zdroje, které jsou ještě dnes hromadně dostupné a sloužily jako základní sdělovací kanál pro celkovou společnost³⁰³. Analýza obsažená v této disertační práci by měla být brána spíše jako dílčí krok, který by měl být učiněn k následné komplexní syntéze o daném jevu nebo myšlenkovém světě socialistické ideologie. Postup, který byl v této práci zvolen, je jedním z možných, byl vybrán na základě hluboké rozvahy a snaze o maximálně správný přístup k tématu s ohledem na ověřitelné zdroje. Další možnosti byly také zváženy, i s ohledem na postupy popsané v kapitole Různé podoby výzkumů, ale dle autora práce je toto nejpoctivější přístup k látce, na jehož základě je možné vyslovit obecně platné závěry, které mohou být dále rozpracovávány s ohledem na místní specifičnost obsahu či nosiče, případně by mohla být dále rozvinuta s pomocí orální historie, která ale opět bude mít určitou nevýhodu časového odstupu, idealizace a nedokonalostí lidské paměti, které sebou tento postup nese.

Dále je samozřejmě otázkou, nakolik se pak kolektivní prezentace hrdinů propisuje do skutečné představy o hrdinství jako takovém. Toto už jsou ovšem otázky, s nimiž se lze jen velmi těžko vyrovnat výzkumem, který by přinášel nezkreslené informace a který by se dal obecně aplikovat na společnost jako takovou. Nabízejí se kvalitativní výzkumy zaměřené na určité typy společností a kolektivů, typů lidí vyskytujících se v realitě socialismu, ale s podobnými limity výzkumu, jaké má přístup orální historie.

Otázkou je také určité omezení, které se týká velkého množství vstupních dat na stránkách Rudého práva. Pro jejich zpracování musel být zvolen určitý klíč, s jehož

³⁰³ Autor práce se opakovaně potkával s problémy dostupnosti materiálů k prostudování, což je samozřejmě běžná praxe výzkumu, ale jistě se tu projevuje

pomocí se podařilo celou inkriminovanou dobu socialismu v Československu postihnout, ale samozřejmě nejde o bezvýhradné a neměnné dogma.

V neposlední řadě je limitem práce omezení kvalitativního výzkumu jako takového. Kvantitativní postup by možná přinesl zobecnitelnější data, ale v této práci nešlo jen o zodpovězení, zda se jev vyskytuje, ale proniknutí do hlubších souvislostí zkoumaného jevu, a proto byl právě tento postup zvolen jako vhodnější.

S pokorou jsou tedy předkládány výstupy, které tento typ výzkumu a nosiče umožnil, ke kterým autor poctivě přistoupil a které byl na základě svých schopností a kompetencí rozklíčovat.

13.2. Další možné perspektivy výzkumu

Na základě nashromážděného množství informací a poznatků lze tuto práci brát také jako základ pro další budoucí výzkumy. Základní tezí této práce bylo zmapovat hrdinu v době socialismu s tím, že je možné na tuto znalost navázat a testovat ji jednak na dílčích skupinách v rámci systému, jednak vytvořit a pojmout rozdílnost oficiálního hrdiny s vybranými skupinami, které jsou vůči vládnoucí straně vnímané jako opoziční, ať už jde o větší vlny do disidentského světa a jeho hodnotového určení, případně do sféry kulturní. Zajímavé by bylo také porovnání s méně ukotvenými skupinami, jako je třeba folková scéna, nebo tramské osady, ve kterých se buduje zcela jiné pojetí člověka, svobody a lidství jako takového. Za zásadní v případě těchto výzkumů lze označit zdroj informací, ze kterých lze vycházet a které by se daly vnímat jako dostatečně reprezentativní pro vyslovení nějakých větších závěrů. Rudé právo se v tomto kontextu zdá jako těžko zpochybnitelné médium, které nese hlavní systémové informace o totalitním systému v Československu, pro hnutí vnímaná jako opoziční je hledání podobně relevantního zdroje významně omezenější. Nicméně pokud by se podařilo na tuto práci navázat v načrtnutých intencích, bylo by možné zmapovat, jak byla hodnotově ukotvena společnost v inkriminovaných letech a v čem se rozcházel oficiální proud s opozicí. Dále by se samozřejmě dalo obdobným způsobem postupovat u dalších totalitních systémů a na základě příslušné analýzy vyslovit závěry, které by mohly vést k hlubšímu porovnání všech typů totalitních systémů, se kterými má naše historie zkušenost.

Z pohledu autora práce by zároveň bylo velmi zajímavé pokračovat v rozklíčování základního myšlenkového nastavení na „my“ a „oni“. Na jakých základech tato dichotomie stojí, jak se promítá do veřejného prostoru a celkového diskurzu společnosti a jakým způsobem mentálně predestinuje člověka v jeho uvažování o okolním světě, a o situaci, ve které žije. Umožnilo by to lépe poznat, jak režim ohýbá lidskou mysl a vtiskuje jí programy, které jsou v něm bytostně obsaženy.

14. Prameny

Dokument č.52 Informace organizačního sekretariátu ÚV KSČ krajským výborům KSČ o chybách a nedostatcích při přípravě veřejných procesů In MERVART, Jan, MUSILOVÁ, Dana. Dokumenty k dějinám Komunistické strany Československa. Ústí nad Orlicí: OFTIS, 2006, 1.vyd., s.129-130. ISBN 80-86845-58-3.

Hrdina socialistické práce – 8210/82-12 fond Hrdina socialistické práce, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, neuspořádaný fond

Hrdina ČSSR – Archiv kanceláře prezidenta republiky, Č. J. Z I a 35/1-65

Hrdina ČSSR – Čestný titul Hrdina ČSSR, dostupné z: <https://www.prazskyhradarchiv.cz/file/edee/vyznamenani/cthc.pdf> cit. Dne 7. 2. 2024

Nářízení vlády č. 6/1955 Sb.

Rudé právo - digitální archiv [online]. In: . [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/periodical/uuid:4eac74b0-e92c-11dc-9fa1-000d606f5dc6>

Rudé právo orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1954. Praha: Orgán Ústředního výboru KSČ. ISSN 0032-6569.

15. Bibliografie

- ARENDDT, Hannah,. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalítě zla*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, ISBN 80-204-0549-6.
- ARENDDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2.vyd. Praha: Oikoymenh, 2013, ISBN 978-80-7298-483-1.
- ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*. 2.vyd. Brno: Atlantis, 1993, ISBN 18-008-93.
- ARON, Raymond. *Opium intelektuálů*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 2001, ISBN 80-204-0842-8.
- BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1.vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, ISBN 978-80-7325-130-7.
- BERĎAJEV, Nikolaj Alexandrovič. *Ruská idea*. 1.vyd. Praha: Oikoymenh, 2003, ISBN 80-7298-069-6.
- BREGMAN, Rutger. *Lidstvo: dějiny naděje*. 1.vyd. Praha: Argo, 2022, ISBN 978-80-257-3693-7.
- BROWN, Archie. *Vzestup a pád komunismu*. 1.vyd. Brno: Jota, 2011, ISBN 978-807-2178-124.
- Bud' rodičem hrdinou* [online], 2022. In: . [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://www.detstvibeznasili.cz/kampane/bud-rodicem-hrdinou>
- BURKE, Peter. *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989)*. Knižnice Dějin a současnosti. 1.vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-719-9.
- CAJTHAML, Petr. Politický úkol Aktivní opatření v období krize komunistického režimu. Online. Securitas imperii. S. 80-105. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no17/080-105.pdf>. [cit. 2024-02-10].
- CAJTHAML, Petr. Profesionální lháři (Aktivní opatření čs. rozvědky do srpna 1968). Sborník archivu bezpečnostních složek [online]. 9-41 [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik4-2006/kap01.pdf>
- CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny*. 2.vyd. Praha: ARGO, 2017, ISBN 978-80-257-2184-1.
- Čestný titul Hrdina socialistické práce s právem nosit zlatou hvězdu Hrdiny socialistické práce* [online], 2012. Praha: ARCHIV KANCELÁŘE PREZIDENTA REPUBLIKY [cit. 2023-05-19].

Dostupné z: <https://www.prazskyhradarchiv.cz/file/edee/vyznamenani/hsp.pdf>. Archivní pomůcka.

DRUZHNIKOV, Jurij. *Informer 001 - The Myth of Pavlik Morozov*. London: Routledge, 2012, ISBN 9781412849616.

FEATHERSTONE, Mike. *Undoing culture: globalization, postmodernism and identity* [online]. London: Sage Publications, 1995. Theory, culture & society [cit. 2023-08-20]. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=1204082>.

FILIPCOVÁ, Blanka. *Člověk — práce — volný čas* In Sociologický Časopis / Czech Sociological Review , 1965, Roč. 1, Čís. 4 (1965), pp. 375-391.

Firma IFE hledá hrdiny 21. století [online]. In: . [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://www.centrumnews.cz/firma-ife-hled%C3%A1-hrdiny-21-stolet%C3%AD>

FUČÍK, Julius. O hrdinech a hrdinství. *V zemi milované*. 1.vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1979, s. 53-58. ISBN 25-062-79.

GIBSON, Gregory. *The Making Of Heroes An Attributional Perspective*. Sociological Focus. 2007, 40(1), 72-97.

GRIES, Rainer, ed. a SATJUKOW, Silke, ed. *Sozialistische Helden: eine Kulturgeschichte von Propagandafiguren in Osteuropa und der DDR*. 1. vyd. Berlin: Links, 2002, ISBN 3-86153-271-9.

GUBAREV, Vitalij Georgijevič. *Pavlik Morozov*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1950.

HÁJEK, Jiří. *Fučík, Hašek a hrdinství naší doby* In Česká literatura, Vol. 31, No. 4 (1983), pp. 315-319.

HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, ISBN 978-80-7419-161-9.

HARDTOVÁ, Marie. *Vzrůstající význam morálního faktoru v rozvoji socialismu* In Sociologický Časopis / Czech Sociological Review, Roč. 23, Čís. 3 (1987), pp. 261-267.

HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie: základní témata a myšlenkové proudy*. 1.vyd. Praha: Portál, 2006, ISBN 80-736-7093-3.

HARTMANN, Jan, Bohumil SVOBODA a Václav VAŠKO, ed. *Kardinál Tomášek - generál bez vojska...?* 1. vyd. Praha: Nakladatelství Vyšehrad., 2003, ISBN 80-7021-492-9.

HAVEL, Václav. Milý pane Ludvíku... In *Zpravodaj*, Curych 12, 1979, č. 4, duben, s. 3–4, dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/zdejin/4/38.pdf>, cit. Dne 14. 8. 2023.

HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. 1.vyd. Praha: Lidové noviny, 1990. ISBN 80-7106-005-5.

HAVELKA, Miloš. *Totalita: Ke světonázorovému a politickému potenciálu překonaného konceptu*. In *Kultura a totalita III – Revoluce*, Praha: Univerzita Karlova, 2015, 1.vyd., ISBN: 978-80-7308-637-4.

HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopis příteli č.42*, dostupné z: <http://www.csds.cz/cs/g6/3399-DS.html>, cit. Dne 12. 8. 2023.

HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 3. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, ISBN 978-807-3801-151.

HOBBS, Thomas. *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. 1.vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009, ISBN 978-80-7298-106-9.

HOBSBAWM, E. J. (Eric J.), Jana PEČÍRKOVÁ a Petr ŠTĚPÁNEK. *Věk extrémů: krátké 20. století 1914-1991*. 2. Vyd. Praha: Argo, 2010, ISBN 978-80-257-0302-1.

HRUBÝ, Karel. *Cesty komunistickou diktaturou: kritické studie a eseje*. Praha: Argo, 2018. Historické myšlení, svazek 73. ISBN 978-80-257-2474-3.

CHRAMOSTOVÁ, Vlasta. *Byl to můj osud – Na přeskáčku I*. 1.vyd., Praha: Academia, 2018, ISBN 978-80-200-2816-7.

JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. 1.vyd. Praha: Oikoymenh, 1996, ISBN 80-86005-05-4.

KAŇÁK, Petr, Jiřina DVOŘÁKOVÁ a Zdeňka JUROVÁ. *Československá rozvědka a pražské jaro*, 1.vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016, ISBN 978-80-87912-46-1.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953 2.část*. 1.vyd. Praha: SPN, 1991, ISBN 80-04-25700-3.

KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Studijní texty (Sociologické nakladatelství), 2010, ISBN 978-80-7419-033-9.

KELLY, Catriona. *Comrade Pavlik – The Rise and Fall of a Soviet Boy Hero*. London: GrantaBooks, 2014, dotisk, ISBN 1783780711.

KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. 3.vyd. Praha: Prostor. Obzor (Prostor). 1999, ISBN 80-726-0025-7.

KLAUCK, Hans-Josef; MCGINN, Bernard; MENDES-FLOHR, Paul R.; SEOW, C. L. (Choon Leong); SPIECKERMANN, Hermann et al. *Encyclopedia of the Bible and its reception – svazek 11. Halah-Hizquni*. ©2015. xxix, 1202 sloupců. Berlin: Walter de Gruyter, 2009. ISBN 978-3-11-018355-9.

KLEMPERER, Victor,. *Jazyk Třetí říše - LTI: poznámky filologovy*. 1.vyd. Jinočany: Nakladatelství H&H Vyšehradská s.r.o. 2003, ISBN 80-731-9019-2.

KOMENDA, Antonín,. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. 1999, ISBN 80-244-0019-7.

KRUTINA, Vratislav. *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1954.

KUDERŇÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: Listy z vězení*. Praha: Československý spisovatel, 1961, 1.vyd.

KUHN, Thomas S. *Struktura vědeckých revolucí*. 1. v novém překladu. Praha: OIKOYMENH. Knihovna novověké tradice a současnosti. 2022, ISBN 978-80-7298-600-2.

KUNŠTÁT, Daniel. *Za rudou oponou: komunisté a jejich voliči [po roce 1989]*. 1.vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, ISBN 978-80-7419-143-5.

LE GOFF, Jacques. *Svatost* In *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, s. 754-765. 2002 ISBN 80-7021-545-3.

LUDWIG, Petr. *Konec prokrastinace: prokrastinace = chorobné odkládání úkolů a povinností*. 1.vyd. Brno: Jan Melvil, 2013, ISBN 978-80-87270-51-6.

MACURA, Vladimír. *Šťastný věk: Symboly, emblémy a mýty 1948-1989*. 1.vyd. Praha: Pražská imaginace. 1992, ISBN 80-711-0100-1.

MAREK, Pavel. "Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953". *Securitas imperii* 24:10-34. dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=544458>

MARX, Karl et al. *K filosofickým otázkám*: [sborník]. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974. 474 s. Knižnice marxismu-leninismu, s.44.

MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremle*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, Archiv, sv. 62., 1990, ISBN 80-204-0196-2.

MISZTAL, Henryk. *Kanonizační právo podle zákonodárství Jana Pavla II*. 1.vyd. Olomouc: Matices Cyrillo-Methodějská, 2002, ISBN 80-7266-095-0.

Nábor hrdinů [online]. In: . [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://www.naborhrdinu.cz/>

Národní knihovna České republiky Digitální knihovna Kramerius [online]. In: . [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://kramerius.nkp.cz/>

Naše Rudé právo. 1.vyd. Praha: Rudé právo. 1980, ISBN 59-002-80.

NEŠPOR, Zdeněk R. Desetiletí duchovní obnovy. SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR. *Religionistická encyklopedie* [online]. 2021 [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Desetilet%C3%AD_duchovn%C3%AD_obnovy_\(JKI-K\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Desetilet%C3%AD_duchovn%C3%AD_obnovy_(JKI-K)).

NEŠPOR, Zdeněk R., ed. Hodnota. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hodnota>.

PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy I, Přirozený svět: texty z let 1931-1949*. Praha: Oikoymenh, 2008. Sebrané spisy Jana Patočky., sv. 6. ISBN 978-80-7298-307-0.

PEČENKA, Marek, LUŇÁK, Petr. *Encyklopedie moderní historie*. 3. rozš. vyd. Praha: Libri, 1999, ISBN 80-859-8395-8.

PEREGRIN, Jaroslav. *Člověk jako normativní tvor*. 1.vyd. Praha: Academia, 2022, ISBN 978-80-200-3262-1.

PETERKA, Josef. *Téma paměť* In *Česká literatura*, Vol. 33, No. 2 (1985), pp. 97-111.

PETRUSEK, Miloslav. *Nanebevzetí Pavlika Morozova aneb Jak se konstruuje mučedník v totalitním režimu*. Dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/4127/HS_2_1_0119.pdf , cit. Dne 4. 11. 2023

PETRUSEK, Miloslav. *Společnost a kultura: Sociologické úvahy a eseje*. 1.vyd. Praha: Malovaný kraj Břeclav, 2012, ISBN 978-80-904956-5-4.

PODESZWA, Ondřej. *Akce K a klášter Zásmyky* In Středočeský vlastivědný sborník, 2021. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy. ISBN 978-80-88336-06-8. ISSN 0862-2043.

POLÁKOVÁ, Daniela. *Marie Kudeřiková: životnost mýtu a lidské zkušenosti*. 1.vyd. Praha: Academia, 2017, ISBN 978-80-200-2673-6.

Professor Mike Featherstone [online]. [cit. 2023-08-20]. Dostupné z: <https://www.gold.ac.uk/icce/staff/featherstone/>

PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. 1.vyd. Praha: Avia Consultants, 2011, ISBN 978-80-260-0686-2.

RANDÁK, Jan. *Socialističtí hrdinové a škodovák František Zýka*. IN RANDÁK, Jan, KOURA, Petr. *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*. Praha: Dokořán, 2008, 1.vyd., s.390-410, ISBN 978-80-7363-172-7.

RANKIN, L. E., EAGLY, A. H. (2008). *Is His Heroism Hailed and Hers Hidden? Women, Men, and The Social Construction of Heroism*. *Psychology of Women Quarterly*, 32(4), 414–422. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2008.00455.x>

REICHEL, Jiří. *Kapitoly systematické sociologie*. 2. přepracované a doplněné. Praha: Grada. Sociologie (Grada). 2008, ISBN 978-80-247-2594-9.

ROGOVIN, V. *Mravní problémy socialistického způsobu života* In Sociologický Časopis / Czech Sociological Review, Roč. 12, Čís. 4 (1976), pp. 392-402.

RUSSIA: Heroes of Labor. Online. *TIME*. 1935, roč. 26, č. 23, s. front cover, 26-27. Dostupné z: <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,755449,00.html>. [cit. 2024-02-03].

ŘIHÁČEK, Tomáš, Ivo ČERMÁK a Roman HYTYCH, 2013. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. 1. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6382-2.

SARTRE, Jean Paul. *Existencialismus je humanismus*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 2004, ISBN 80-7021-661-1.

SERVICE, Robert. *Soudruzi – Světové dějiny komunismu*. 1.vyd. Praha: Academia, Argo, 2009, ISBN 978-80-200-1726-0.

SLÁVIK, Martin. Spolupráce rozvědky StB a KGB v oblasti aktivních opatření [online]. 175-184 [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/aktivity-nkvd/slavik-martin.pdf>

SOUTH J, KINSELLA K, MEAH A. *Lay perspectives on lay health worker roles, boundaries and participation within three UK community-based health promotion projects*. Health Educ Res. 2012 Aug;27(4):656-70. doi: 10.1093/her/cys006. Epub 2012 Feb 10. PMID: 22327808.

STACHANOV, Alexej. *Vyprávění o mém životě*. 1.vyd. Praha: Svět sovětů, 1951.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. Brno: Sdružení Podané ruce. SCAN. ISBN 80-858-3460-X.

Svědék a bojovník: 50 let Rudého práva, 1970. 1. vyd. Praha: Svoboda. ISBN 25-082-70.

ŠČIPAČEV, Štěpán. *Pavlik Morozov.*, 1.vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1952.

ŠIKLOVÁ, Jiřina. *Přemýšlení o statečnosti* In Literární noviny, 24. července 2006, roč. 17, č. 30, s. 9., dostupné z: <https://www.ludvikvaculik.cz/j-siklova-premysleni-o-statecnosti>, cit. Dne 14.8.2023.

ŠMÍDOVÁ-MATOUŠOVÁ, Olga. *"Rudé právo psalo, že nás bylo málo...": Restituce identity a identita restituce v diskurzu Rudého práva v roce nula*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 2012, ISBN 978-80-7419-065-0.

ŠTUKA, Ivo. *Maruška* In Československý voják. Praha: Naše vojsko, 03.04.1954, 3(7), s. 14-15. ISSN 0009-0751. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/uuid/uuid:eccbe878-6f00-11e9-841b-005056b73ae5>.

URBAN, Lukáš, Josef DUBSKÝ a Bajura JAN,. *Sociální deviace*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk. 2012, ISBN 978-80-7380-397-1.

VACULÍK, Ludvík. *Poznámky o statečnosti* In Zpravodaj. Curych 12, r.1979, č. 4, duben, s. 1–3, dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/zdejin/4/37.pdf>, cit. Dne 12. srpna 2023

VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*. 1.vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Politika a společnost. 2013, ISBN 978-80-7325-316-5.

VEBER, Václav. *Osudové únorové dny: 1948*. 1.vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, ISBN 978-80-7106-941-6.

VÝZKUMNÝ ÚSTAV KRIMINOLOGICKÝ. *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. Praha: Orbis, 1953, ISBN 301 02-32.

ZIMBARDO, Philip G. *Luciferův efekt: jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Společnost, sv. 3. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2346-9.

ZUBOV, Andrej Borisovič, ed. *Dějiny Ruska 20. století – díl II*. Praha: Argo, 2014. ISBN 978-80-257-0924-1.

ZWICKER, Stefan. „*O hrdinech a hrdinství*“ – koncept (komunistického) hrdiny v díle Julia Fučíka a posmrtný Fučíkův kult v Č(S)SR. IN RANDÁK, Jan, KOURA, Petr. *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století*. Praha: Dokořán, 2008, 1.vyd., s.378-389.

ŽÁČEK, Pavel, 2012. Defektorem ve svobodném světě. *Paměť a dějiny* [online]. Praha, (04), 43-50 [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1204/043-050.pdf>

16. Seznam obrázků:

Obr. 1 Návrhy na propůjčení titulu Hrdiny socialistické práce v roce 1981

- Zdroj: Archiv kanceláře prezidenta republiky

Obr. 2 Návrhy na propůjčení titulu Hrdiny socialistické práce v roce 1981–2.část

- Zdroj: Archiv kanceláře prezidenta republiky

17. Přílohy

Příloha č.1 – tabulka kódů, které byly lokalizovány v textu. V kolonce „počty výskytů“ jsou uvedena dvě čísla, neboť celkový soupis zaznamenaných kódů byl pro svou hardwarovou náročnost již příliš veliký, musel být rozdělen do dvou souborů, aby se s ním lépe pracovalo.

kategorizace

kódy	počet výskytů	kategorie
hrdinné činy dělníků	4+3	hrdina a práce
hrdina a práce	7+10	
hrdinská práce	2+3	
hrdina práce	7+50	
hrdinové budování	0+1	
hrdinné pracovní úsilí	1	
hrdina bojovník	10+18	hrdina a boj
hrdinná obrana	7+3	
hrdinný postoj v boji	3+2	
hrdinové boje proti německé okupaci	2+0	
hrdinný bojový akt	1+0	
hrdinný bojovník	7+1	
hrdinové druhé světové války	0+1	
hrdinný boj	24+30	hrdinná armáda
hrdinná armáda	2+1	
Hrdinná Rudá armáda/SSSR	6+4	hrdinný lid
hrdinný lid	26+14	
hrdinství komsomolců	3+0	
hrdinný proletariát	1+0	hrdinná tradice
hrdinská píseň	1+0	
hrdinná tradice	1+0	
hrdinné dědictví	1+0	hrdina mládež
hrdinná mládež	7+1	
hrdinná sovětská mládež	1+0	
hrdina-dítě	1+0	hrdina a smrt
hrdinná smrt	8+2	
padlý hrdina	10+6	
památník hrdinů	0+6	
přeživší hrdina	1+0	

literární hrdina	42+61	hrdina a kultura, sport
hrdina z kulturní oblasti	1+0	
sportovní hrdina	5+6	
hrdinský vědec	1+0	
hrdinná země	3+5	hrdinná země
hrdina SSSR	12+13	
hrdinný SSSR	1+0	
hrdinný zachránce života	2+2	hrdina jedinec
hrdinka matka	2+0	
ženy hrdinky	2+1	
národní hrdina	8+9	
osobní hrdinství	4+2	hrdina odosobněný
hrdinná komunistická strana	1+0	
hrdinský čin	6+7	
hrdinská poloilegalita	1+0	
hrdinská cesta	2+1	
hrdinná hladovka	0+1	
hrdina – kolektiv	0+1	
hrdinný proletariát	1+0	
hrdina doby minulé	1+0	hrdina a čas
hrdinná minulost	0+2	
hrdinná současnost	0+1	
každodenní hrdinství	0+4	
hrdina naší doby	1+3	
hrdinou ze strachu	1+0	hrdina – volba
vnitřní hrdinství	0+2	
hrdinský život	0+1	
chytré hrdinství	0+1	
hrdina díky své volbě	0+2	
hrdinné město	4+2	hrdinné místo
hrdinná obec	1+0	
antihrdina/antihrdinství	5+10	antihrdina

Příloha č.2 – tabulka kódů, na základě kterých byla vytvořena kategorizace pro analýzu hrdinství osobního a masového/hromadného. Kódy, které nejsou označeny barvou, nebyly zařazeny ani do jedné kategorie, neboť svým charakterem neodpovídaly vytvořeným specifikacím.

Vysvětlivky:

Barva	Typ	Kódy	výskyt
	Kategorie masové, hromadné	29	221
	Kategorie osobní	23	187

kategorizace

kódy	počet výskytů	kategorie
hrdinné činy dělníků	4+3	hrdina a práce
hrdina a práce	7+10	
hrdinská práce	2+3	
hrdina práce	7+50	
hrdinové budování	0+1	
hrdinné pracovní úsilí	1	
hrdina bojovník	10+18	hrdina a boj
hrdinná obrana	7+3	
hrdinný postoj v boji	3+2	
hrdinové boje proti německé okupaci	2+0	
hrdinný bojový akt	1+0	
hrdinný bojovník	7+1	
hrdinové druhé světové války	0+1	
hrdinný boj	24+30	
hrdinná armáda	2+1	hrdinná armáda
Hrdinná Rudá armáda/SSSR	6+4	
hrdinný lid	26+14	hrdinný lid
hrdinství komsomolců	3+0	
hrdinný proletariát	1+0	
hrdinská píseň	1+0	

hrdinná tradice	1+0	hrdinná tradice
hrdinné dědictví	1+0	
hrdinná mládež	7+1	hrdina mládež
hrdinná sovětská mládež	1+0	
hrdina-dítě	1+0	
hrdinná smrt	8+2	hrdina a smrt
padlý hrdina	10+6	
památník hrdinů	0+6	
přeživší hrdina	1+0	
literární hrdina	42+61	hrdina a kultura, sport
hrdina z kulturní oblasti	1+0	
sportovní hrdina	5+6	
hrdinský vědec	1+0	
hrdinná země	3+5	hrdinná země
hrdina SSSR	12+13	
hrdinný SSSR	1+0	
hrdinný zachránce života	2+2	hrdina jedinec
hrdinka matka	2+0	
ženy hrdinky	2+1	
národní hrdina	8+9	
osobní hrdinství	4+2	hrdina odosobněný
hrdinná komunistická strana	1+0	
hrdinský čin	6+7	
hrdinská poloilegalita	1+0	
hrdinská cesta	2+1	
hrdinná hladovka	0+1	
hrdina – kolektiv	0+1	
hrdinný proletariát	1+0	
hrdina doby minulé	1+0	hrdina a čas
hrdinná minulost	0+2	
hrdinná současnost	0+1	
každodenní hrdinství	0+4	
hrdina naší doby	1+3	
hrdinou ze strachu	1+0	hrdina – volba
vnitřní hrdinství	0+2	
hrdinský život	0+1	
chytré hrdinství	0+1	
hrdina díky své volbě	0+2	
hrdinné město	4+2	hrdinné místo
hrdinná obec	1+0	
antihrdina/antihrdinství	5+10	antihrdina

Příloha č.3 – Tato příloha obsahuje kategorizaci kódů na základě jejich příslušnosti k hrdinství osobnímu, či k jeho odosobněné formě.

Vysvětlivky:

Barva	Typ	Kódy	výskyt
	Hrdinství osobní	26	206
	Hrdinství odosobněné	35	233

kategorizace

kódy	počet výskytů	kategorie
hrdinné činy dělníků	4+3	hrdina a práce
hrdina a práce	7+10	
hrdinská práce	2+3	
hrdina práce	7+50	
hrdinové budování	0+1	
hrdinné pracovní úsilí	1	
hrdina bojovník	10+18	hrdina a boj
hrdinná obrana	7+3	
hrdinný postoj v boji	3+2	
hrdinové boje proti německé okupaci	2+0	
hrdinný bojový akt	1+0	
hrdinný bojovník	7+1	
hrdinové druhé světové války	0+1	
hrdinný boj	24+30	hrdinná armáda
hrdinná armáda	2+1	
Hrdinná Rudá armáda/SSSR	6+4	hrdinný lid
hrdinný lid	26+14	
hrdinství komsomolců	3+0	
hrdinný proletariát	1+0	
hrdinská píseň	1+0	hrdinná tradice
hrdinná tradice	1+0	
hrdinné dědictví	1+0	
hrdinná mládež	7+1	hrdina mládež
hrdinná sovětská mládež	1+0	

hrdina-dítě	1+0	
hrdinná smrt	8+2	hrdina a smrt
padlý hrdina	10+6	
památník hrdinů	0+6	
přeživší hrdina	1+0	
literární hrdina	42+61	
hrdina z kulturní oblasti	1+0	hrdina a kultura, sport
sportovní hrdina	5+6	
hrdinský vědec	1+0	
hrdinná země	3+5	
hrdina SSSR	12+13	hrdinná země
hrdinný SSSR	1+0	
hrdinný zachránce života	2+2	
hrdinka matka	2+0	hrdina jedinec
ženy hrdinky	2+1	
národní hrdina	8+9	
osobní hrdinství	4+2	
hrdinná komunistická strana	1+0	hrdina odosobněný
hrdinský čin	6+7	
hrdinská poloilegalita	1+0	
hrdinská cesta	2+1	
hrdinná hladovka	0+1	
hrdina – kolektiv	0+1	
hrdinný proletariát	1+0	
hrdina doby minulé	1+0	
hrdinná minulost	0+2	hrdina a čas
hrdinná současnost	0+1	
každodenní hrdinství	0+4	
hrdina naší doby	1+3	
hrdinou ze strachu	1+0	
vnitřní hrdinství	0+2	hrdina – volba
hrdinský život	0+1	
chytré hrdinství	0+1	
hrdina díky své volbě	0+2	
hrdinné město	4+2	
hrdinná obec	1+0	hrdinné místo
antihrdina/antihrdinství	5+10	
		antihrdina

